

H E R E T I K O V Ě

GILBERT KEITH
CHESTERTON
HERETIKOVÉ



Z ANGLICKÉHO PŘELOŽIL
ANTONÍN LUDVÍK STŘÍŽ

D O B R É D Í L O

SVAZEK DEVATENÁCTÝ V LEDNU L. P. 1915
POŘÁDÁ A S POMOCÍ BOŽÍ A PŘÁTEL STUDIA
V SEDMI SVAZCÍCH DO ROKA VYDÁVÁ
A N T O N Í N L U D V Í K S T Ř Í Ž
V S T A R É Ř Í Š I N A M O R A V Ě

МЭМУ ОТСІ

ÚVODNÍ POZNÁMKY O DŮLEŽITOSTI ORTHODOXIE

NIC NEUKAZUJE hrozně mlčenlivé bídy moderní společnosti tak podivně, jako dnešní zvláštní užívání slova „orthodoxní“. Dříve bývalo hrdostí heretikovou nebýti heretikem. Heretickými byla království světa, heretickými byli vladaři a soudcové. On byl orthodoxní. Nebylo jeho hrdostí, brojiti proti nim; oni brojili proti němu. Vojska se svou krutou bezpečností, králové se svými studenými obličejemi, vážné processy státní, rozumné processy zákonů — ti všichni jako ovce pobloudili. Člověk byl hrd, že jest orthodoxní, byl hrd, že má pravdu. Stál-li samotný v divé pustině, byl více než člověkem; byl církví. Byl středem všehomíra; hvězdy kolem něho se otáčely. Všecky muky, jež by se byly vyřídily ze zapomenutých pekel, nebyly by ho přiměly, aby připustil, že jest heretik. Ale několik moderních frází způsobilo, že se tím honosí. Říká s nepřirozeným

HERETIKOVÉ

smíchem : „Jsem asi silně heretický“, a ohlíží se po applausu. Slovo „herese“ nejen že již neznamená býti v bludu ; prakticky znamená býti duchaplným a statečným. Slovo „orthodoxie“ nejen že již neznamená míti pravdu ; prakticky znamená býti v bludu. Celkem znamená to jen jedno a jediné. Znamená to, že lidem pramálo sejde na filosofické pravdě. Neboť patrně člověk měl by se prohlašovati spíše bláznem, nežli se prohlašovati heretikem. Cikán s červeným šátkem na krku měl by si zakládati na své orthodoxnosti. Dynamitník kladoucí bomby měl by cítiti, že bytbyl cokoliv jiného, alespoň jest orthodoxní.

Jest hloupé, obecně mluvíc, aby jeden filosof zapaloval jinému filosofu na Smithfieldském Trhu hranici, že se neshodují ve svém světovém názoru. To se dalo velmi často na sklonku Středověku, ale minulo se to se svým účelem. Jest však něco neskonale absurdnějšího a nepraktičtějšího, nežli upalovati člověka pro jeho filosofii. Jest to obyčej říkati, že na jeho filosofii nezáleží, a to jest obecně ve století 20., na sklonku veliké periody převratové. Obecnými teoriemi všude se pohrdá ; nauka o Právech člověka jest zamítnuta jako učení o Pádu člověkově. I atheismus jest nám dnes příliš theologický. I revoluce jest příliš systémem ; i v svobodě jest příliš omezení. Nechceme zobecňování. Pan Bernard Shaw vyjádřil tento ná-

ÚVODNÍ POZNÁMKY

zor znamenitým epigramem: „Zlatým pravidlem jest, že není zlatého pravidla.“ V umění, v politice, v literatuře čím dál více obíráme se jednotlivostmi. Důležito jest, co kdo myslí o tramwayových vozích; co kdo myslí o Botticellim; co myslí o všech věcech, na tom nezáleží. Ať objede kolem země a tisícero věcí vyzkoumá, ale ať nenajde té zvláštní věci — všehomíra; neboť najde-li ji, bude míti náboženství a bude ztracen. Na všem záleží — vyjímaje všecko.

Ukázek této úplné lehkomyšlnosti co do kosmické filosofie sotva jest potřebí. Sotva potřebí ukázek, aby se ozřejmilo, že ať cokoliv jiného považujeme za věci jímavě praktické, nemyslíme, že by záleželo na tom, zda někdo jest pessimista, neb optimista, kartesián nebo hegelián, materialista nebo spiritualista. Ale přece podám maně ukázkou. V leckteré nevinné čajové společnosti snadno uslyšíme někoho řkoucího: „Život nezasluguje, aby se žil.“ Přijímáme to, jako přijímáme výrok, že jest krásné počasí; nikdo nemyslí, že by to mohlo míti nějaký vážný účinek na člověka nebo na svět. A přece kdyby se tomuto projevu opravdově věřilo, svět stál by vzhůru nohama. Vrahům dávaly by se medaile, že zachraňují lidi od života; hasiči byli by udáváni, že zdržují lidi od smrti; jedů by se užívalo jako léků; lékaři byli by voláni, když by lidé byli zdraví; Královskou lidumilnou společností bylo by třeba

HERETIKOVĚ

vyhubiti jako hordu úkladných vrahů. Než my ani neuvažujeme, zda konverzační pessimista upevní společnost nebo desorganisuje; neboť jsme si jisti, že na teoriích nesejde.

To jistě nebylo ideou těch, kteří zavedli naši svobodu. Když staří liberálové odroubíkovali všecky herese, jejich ideou bylo, že zjednán bude průchod náboženským a filosofickým objevům. Jejich míněním bylo, že světová pravda jest tak důležitá, že každý povinen jest vydati jí nezávislé svědectví. Moderní ideou jest, že vesměrná pravda jest tak bezvýznamna, že nemožno, by záleželo na tom, co ten neb onen praví. Ona dřívější idea uvolňovala badání jako lovci odvazují cvičeného psa; tato uvolňuje badání jako rybáři zahazují do moře nejedlou rybu. Nikdy se nerokovalo tak málo o povaze lidské, jako nyní, kdy ponejprv každý smí o ní rokovati. Stará omezenost soudila, že jen orthodoxnímu dovoleno jest disputovati o náboženství. Moderní svoboda míní, že nikomu není dovoleno disputovati o něm. Dobrému vkusu, poslední to a nejnicotnější z lidských pověr, podařilo se umlčeti nás, když všechny ostatní se byly chybyly. Předšedesáti lety bylo nevkusno, býti vysloveným atheistou. Potom přišli Bradlaughité, poslední lidé náboženští, poslední lidé, kteří se zajímali o Boha; ale ti už nebyli s to, aby to změnili. Jest ještě stále nevkusno, býti vysloveným atheistou.

ÚVODNÍ POZNAMKY

Ale svým smrtelným zápasem dobojovali se právě toho — že nyní jest stejně nevkusno, býti vysloveným křesťanem. Emancipace jen uzavřela světce do téže věže mlčení jako heresiarchu. Potom mluvíme o nějaké banální afféře nebo o počasí, a nazýváme to úplnou svobodou všech přesvědčení.

Ale jsou přece někteří lidé — a já jsem jedním z nich — kteří myslí, že nejvěcnějším a nejdůležitějším pro člověka jest stále jeho světový názor. Myslíme, že pro statkářku, uvažující o nájemci, jest důležité, znáti jeho příjem, ale ještě důležitější, znáti jeho filosofii. Myslíme, že generálu k utkání s nepřítelem důležité jest znáti síly nepřítelovy, ještě důležitější však, znáti nepřítelovu filosofii. Myslíme, že není otázkou, působí-li theorie světová na věci, ale nepůsobí-li postupem dob něco jiného na ně. V patnáctém století býval člověk vyslýchán a mučen, když hlásal nějakou nemravnost; v 19. století oslavovali jsme Oscara Wildea a hýčkali jsme ho, když kázal takovou nemravnost, a potom pukalo jeho srdce v káznici, protože ji páchal. Jest možná otázka o tom, která z obou method byla krutější; nemůže však býti nijaké otázky o tom, která byla směšnější. Věk Inkvisice nemá na sobě aspoň té hanby, že by byl plodil společnost, která by si stavěla za modlu téhož člověka, aby kázal tytéž věci, za jichž konání jej zavřela do trestnice.

HERETIKOVÉ

V naší době však filosofie nebo náboženství, totiž naše theorie o posledních věcech, byly zároveň vypuzeny více nebo méně s polí, jež zaujímalý. Obecné ideály vládly v literatuře. Byly vypuzeny křikem „umění pro umění“. Obecné ideály vládly v politice. Byly vypuzeny voláním po „úspěchu“, což by se hrubě přeložilo jako „politika pro politiku“. V našich knihách posledních dvacet let ideály řádu a svobody vytrvale se scvrkovaly; snažení o vtip a výmluvnost sláblo v našich parlamentech. Literatura schválně stala se méně politickou; politika schválně méně literární. Obecné theorie o vztahu věcí byly takto vymýceny z té i oné; a jest na místě otázka: Co jsme tímto vymýcením ztratili nebo získali? Jest literatura lepší, jest politika lepší, že vyhostily moralistu a filosofa?

Když v národě na ten čas vše slábne a jaloží, začíná se mluvit o síle, o účinnosti. Taktéž když tělo člověkově se ztroskotává, prvně začíná mluvit o zdraví. Zdravé organismy nemluví o svých postupech, nýbrž o svých cílech. Není lepšího důkazu fysické statnosti člověkovy, než když s veselou mluví o cestě na konec světa. A nic nedokazuje lépe praktické statnosti a účinnosti národa, než když mluví vytrvale o cestě na konec světa, o cestě k soudnému Dni a Novému Jerusálemu. Nic není jasnějším znamením jadrného zdraví hmotného než snaha spěti k vyso-

ÚVODNÍ POZNÁMKY

kým a smělým ideálům. Jen v prvním vzbujení dětství křičíme po měsíci. Žádný silný muž v silných dobách nebyl by porozuměl, co míníte prací pro účinnost. Hildebrand byl by řekl, že nepracuje pro účinnost, nýbrž pro Katolickou Církev. Danton byl by řekl, že nepracuje pro účinnost, nýbrž pro svobodu, rovnost, bratrství. I když ideálem takových lidí byl prostě ideál sraziti někoho se schodů, mysli o konci, jako lidé, nikoliv o postupu, jako paralytici. Neřikali: „Účinně zdvihaje svou pravou nohu, užívaje, jak pozorujete, svalů stehenních a holenních, jež jsou ve výborném pořádku, já —“. Jejich cítění bylo úplně rozdílné. Byli tak proniknuti krásným viděním muže ležícího pod schody, že v té extasi ostatek následoval bleskem. V praxi obyčej generalisovati a idealisovati nebyl nikterak považován za světskou slabost. Doba velikých teorií byla dobou velikých činův. V době citův a krásných slov, koncem 18. století, lidé byli opravdusilni a účinni. Sentimentalisté zdolali Napoleona. Kynikové nemohli chytiti De Weta. Před sto lety naše veřejné věci, ať dobré nebo špatné, byly vedeny vítězně řečníky. Nyní naše věci jsou beznadějně mateny silnými mlčenlivci. A právě jako toto zapuzení velikých slov a velikých vidění zplodilo pokolení malých lidí v politice, tak zplodilo pokolení malých lidí v umění. Naši moderní politikové se dovolávají ohromné

HERETIKOVÉ

volnosti Césarovy a Nadčlověkovy, dovolávají se, že jsou příliš praktičtí, aby byli čisti, a příliš vlastenečtí, aby byli mravni; ale závěrkem všeho toho jest, že prostřednost jest finančním ministrem. Naši noví umělečtí filosofové volají po téže mravní licenci, po volnosti převraceti nebe i zemi svou energií; ale závěrkem všeho jest, že dvorním básníkem jest prostřednost. Nepravím, že by nebylo silnějších mužů než ti to; ale řekne někdo, že jsou někteří silnější než ti lidé starých časův, kteří byli ovládnuti svou filosofií a svým náboženstvím? Ať se disputuje, lepší-li jest nevolnictví než volnost. Ale že nevolnost lepší o-voce přinášela než naše svoboda, toho stěží někdo popře.

V přísně uměleckých vrstvách pevně se ustálila theorie, že umění ničeho nemá s mravností. Mají volno tvořiti, cokoliv se jim zlíbí. Mají volno psáti „Ztracený Ráj“, ve kterém Satan přemůže Boha. Mají volno napsáti „Božskou komedii“, ve které nebe bude pod podlahou pekla. A co učinili? Zplodili ve své universálnosti něco většího nebo krásnějšího než věci vyjádřené vášnivým Ghibelinem katolickým, ztrnulým školmistrem puritánským? Víme, že zplodili několik básniček. Milton je předčí nejen ve své zbožnosti, ale i v jejich pohrdání. Ve všech jejich knížkách veršů nenajdete skvělejší výzvy Bohu nežli jest výzva Satanova. Ani nenaleznete ve-

ÚVODNÍ POZNÁMKY

likosti pohanství tak pocítěné, jako ji pocítil ten žhoucí křesťan, který vyličil Faranatu, zdvihajícího hlavu jako v opovrhování peklem. A důvod jest na bíledni. Rouhání jest efekt umělecký, neboť rouhání závisí na filosofickém přesvědčení. Rouhání závisí na víře a vadne s ní. Pochybuje-li někdo o tom, ať se vážně posadí a pokusí se mysliti rouhačné myšlenky o Thorovi. Myslím, že jeho rodina zastane jej na sklonku dne ve stavu jakéhosi vyčerpání.

Ani ve světě politickém ani v literárním nebylo šťastnou myšlenkou zavrhnouti všeobecné theorie. Možná, že v nich bylo mnoho blouznivých a pochybených ideálův, jež časem mátlý lidstvo. Ale jistě nebylo ideálů v praxi tak blouznivých a pochybených, jako ideál praktičnosti. Nic neztratilo tolik opportunit jako opportunismus Lorda Roseberyho. On jest vsuktku trvalým symbolem této doby — člověk, který theoreticky jest muž praktický, a prakticky nepraktičtější než nějaký theoretik. Nic není na světě tak nemoudrého jako ta jakási nábožná úcta k světské moudrosti. Člověk, který neustále přemýšlí, zda to plémě nebo ono plémě jest silné, zda ta věc nebo ona věc jest slibna, jest člověk, který nikdy nebude v něco věřiti tak dlouho, aby se mu to podařilo. Opportunistní politik jest jako člověk, který by nechal kulečníku proto, že na něm prohrál, a nechal golfu, protože v něm

HERETIKOVÉ

prohrál. Nic není tak chorobného pro činné zá-
měry, jako přičítá-li se tak neobyčejná důležitost
přímému vítězství. Nic není tak omylného jako
úspěch.

Objev, že opportunism selhává, pudil mne,
bych se naň podíval šíře, i uviděl jsem, že jest
nezbytno, by selhával. Pozoruji, že jest mnohem
praktičtější začítí od začátku a theorie rozebrati.
Vidím, že lidé, kteří se navzájem zabíjeli o pra-
vověrnost Homoousie, byli mnohem rozumnější,
než lidé hašteřící se o Výchovní zákon. Neboť
křesťanští dogmatikové usilovali ustaviti králov-
ství svatosti a na prvním místě pokoušeli se ur-
čiti, co opravdově jest svato. Leč naši moderní
výchovníci usilují zavésti náboženskou volnost,
aniž se pokoušejí stanoviti, co jest náboženství
nebo co jest svoboda. Ukládali-li staří kněží lid-
stvu nějaké tvrzení, aspoň napřed si dali péči,
aby je osvětlili. Bylo zůstaveno moderním lidov-
cům a luzovcům anglikánským a nonkonformist-
ským, sužovati s učením, kterého ani nestanovili.

Z těchto důvodův i z mnoha jiných aspoň
já sám přišel jsem k mínění, vrátiti se k zákla-
dům. To jest hlavní ideou této knihy. Rád bych
porokoval s nejvýtečnějšími vrstevníky netoliko
osobně nebo pouhým způsobem literárním, ale
o pravém jádru nauky, kterou hlásají. Nevšímám
si p. Rudyarda Kiplinga jako živého umělce
nebo silné osobnosti; všímám si ho jako here-

ÚVODNÍ POZNÁMKY

tika — to jest člověka, jehož mínění o věcech opovažuje se býti jiné než moje. Nevšímám si p. Bernarda Shawa jako jednoho z nejstkvělejších lidí žijících; všímám si ho jako heretika — to jest člověka, jehož filosofie jest zcela solidní, zcela souvislá a zcela bludná. Vracím se k naukovým methodám třináctého století, povzbuzován jsa povšechnou nadějí něčeho dosíci.

Dejme tomu, že na ulici vznikne veliký rozruch o něčem, třebaš o svítilnovém sloupu, jež mnoho vlivných osobností přeje si strhnouti. Šedě oděný mnich, který jest duchem Středověku a který se k tomu namane, jest tážán na radu, i začne mluvit suchým způsobem scholastiků: „Na prvním místě uvažme, milí bratři, o ceně Světla. Jest-li Světlo samo něčím dobrým —“ V té chvíli však jest, jaksi pochopitelně, sražen. Všichni se vrhnou na sloup svítilnový, a v deseti minutách jest sloup stržen, i obcházejí a blahopřejí si vespolek pro svou nestředověkou praktičnost. Ale v dalším už se jim nedařilo tak hladce. Někteří strhli sloup, protože si přáli světla elektrického, někteří proto, že chtěli staré železo. někteří, že chtěli tmu, poněvadž jejich skutkové byli zlí. Některým zdál se nedostí dobrým za svítilnový sloup, jiným příliš dobrým; někteří tím chtěli zničit městské nářadí, někteří vůbec něco zničit. A strhl se boj v noci, a nikdo nevěděl, koho bije. Tak postupně a nevyhnutelně dnes,

HERETIKOVÉ

zítra, nebo příštího dne vrátí se k přesvědčení, že mnich měl konec konců pravdu, a že vše záleží na tom, jaká jest filosofie Světla. Jen že o čem jsme mohli rokovati pod svítilnou, nyní bude nám rokovati po tmě.

II

DUCH NEGACE

Mnohokrát bylo ukazováno, a správně, na chorobnost mnišství, na zjevy histérie, jimiž často byla vidění poustevníkův nebo jeptišek. Ale nezapomínejme nikdy, že toto náboženství visionářské jest v jistém smyslu nezbytně zdravější než naše moderní a rozumná morálka. Jest zdravější z toho důvodu, že v beznadějném zápase o mravní ideál, jež Stevenson se svým obyčejným úchvatným štěstím nazval „ztraceným bojem o ctnost“, může rozjímati ideu zdaru nebo triumfu. Moderní morálka však může jen s absolutním přesvědčením ukazovati na hrůzy, které jdou v zápětí porušení zákona; jedinou její jistotou jest jistota zla. Může ukazovati jediné na nedokonalost. Nemá dokonalosti, aby na ni ukázala. Ale mnich rozjímající o Kristu nebo o Buddhovi má v mysli obraz dokonalého zdraví a blaha, předmět jasných barev a čistého vzduchu. Ať si rozjímá o té ideální

HERETIKOVÉ

zdravotě a blaženosti mnohem více než třeba; ať o ní rozjímá, až zanedbává nebo vyloučí věci podstatné; ať o nich rozjímá, až z něho bude snář nebo blouznivec; ale přece jest to zdravota a blaženost, o čem rozjímá. Ať třeba zšili; ale zšili láskou k zdraví. Moderní hloubatel etický i když zůstane zdráv, zůstane zdráv jen z nezdravé bázně, aby se nezbláznil.

Anachorét, válející balvany v šílenství poslušnosti, jest z kořene zdravější osoba než lec-který střizlivý muž v cilindru, kráčejíci třídou Cheapside. Neboť mnozí takoví jsou dobří jedině z poznání, že zlo kazí svěžest. Nepožaduji v této chvíli pro zbožného ničeho více než té přednosti, že třebaš on sám sebe osobně seslabuje a zubožuje, přece upírá široce své myšlení na gigantickou sílu a štěstí, na sílu bez mezí a na štěstí bez konce. Bezpochyby možno podati jiné námitky bez nerozumnosti proti vlivu bohův a vidění na morálku, ať v celle nebo na ulici. Ale tuto přednost bude míti vždy morálka mystická — jest veselejší. Snad se mladý člověk uchrání neřesťi ustavičným myšlením na zhoubné následky. Snad se uchrání neřesťi ustavičným myšlením na Pannu Marii. Snad jest otázkou, která metoda jest rozumnější nebo i která jest účinnější. Ale jistě nemožno pochybovati, která jest zdravější.

Vzpomínám si na spisek vtipného a upřímného volného myslitele, pana G. W. Foote, jenž

DUCH NEGACE

obsahoval větu, ostře symbolisující a odlišující tyto dvě metody. Spisek měl titul „Pivo a Bible“, tyto dvě věci velmi ušlechtilé, ještě ušlechtilejší tímto spojením, které p. Foote po svém stroze puritánském způsobu myslel asi sardonicky, ale které já, přiznávám se, vidím vhodným a okouzlujícím. Nemám toho dílka při sobě, ale pamatuji se, že p. Foote velmi opovržlivě zamítal jakýkoliv pokus, řešiti problém pijáctví náboženskými úkony nebo přímluvami, a pravil, že obraz játer pijákových byl by účinnějším k střídmosti než jakákoliv modlitba nebo chvalořeč. V tomto názorném vyjádření zdá se mi dokonale ztělesněna nezhojitelná chorobnost moderní ethiky. V tomto chrámě jest světél po skrovnu, davové kleči, slavnostní chóry vystupují. Ale to na oltáři, před čím všichni klečí, není již dokonalé tělo, tělo a podstata dokonalého člověka; jest to pořád tělo, ale jest nemocné, nakažené. Jsou to pijáková játra Nového Zákona, která za nás vydána byla, která my přijímáme na jeho památku.

Nuže toť veliká díra moderní ethiky, jež jest pozadím opravdové námitky, pocíťované tolika zdravými lidmi v realistické literatuře 19. století: Úplný nedostatek živoucích obrazů čistoty a duchovního triumfu. Řekl-li nějaký průměrný člověk, že se zděsil věcí, o jakých se mluví v Ibsenovi nebo v Maupassantovi, nebo otevřenosti,

HERETIKOVÉ

s jakou o nich mluví, ten průměrný člověk lhal. Průměrný hovor průměrných lidí na celém okrsku moderní civilisace v každé vrstvě nebo v každém stavu jest takový, že by se Zolovi ani nesnilo tisknouti jej. Ani není novým způsob takto psáti o těch věcech. Naopak, co jest stále nové, třebas to již umírá, toť viktorianská upejpavost a mlčení. Tradice nazývati lopatu lopatou začíná se v naší literatuře velmi záhy a hyne velmi pozdě. Ale pravda jest, že obyčejnému poctivému člověku, ať jakkoliv neurčitý vydal počet ze svých citů, nezošklivila se ani ho nepohoršila upřímnost moderních spisovatelů. Co ho znechutilo, a plným právem, nebyla přítomnost čistého realismu, nýbrž nepřítomnost čistého idealismu. Silnému a ryzímu citu náboženskému nikdy nebylo lze vyčítati realismu; naopak, náboženství bylo něčím realistickým, něčím brutálním, něčím, co dávalo věcem jména. Toť veliký rozdíl mezi některými novými vývoji nonkonformismu a velikým puritanismem 17. století. Hlavním znakem puritánův bylo, že pranic nedbali slušnosti. Noviny moderních nonkonformistů vyznačují se tím, že úzkostlivě potlačují ta jména a adjektiva, kterými zakladatelé nonkonformismu vynikali, že je metali na krále a královny. Ale hájilo-li si náboženství přední právo mluvití otevřeně o zlu, vymíňovalo si na prvním místě mluvití otevřeně o dobru. Co této veliké moder-

DUCH NEGACE

ní literatuře, již Ibsen jest typem, bylo vytknuto, a myslím, že právem vytknuto, toť to, že zatím co oko postřehující, které věci jsou špatné, nabývá povážlivé a sžíravé jasnosti, oko pozorující, které věci jsou správné, v každé chvíli víc a více se kalí, až bezpochyby téměř slepne. Srovnáme-li třeba morálku „Božské komedie“ s morálkou Ibsenových *Štrašidel*, uvidíme vše, co moderní ethika opravdově vykonala. Nikdo, myslím, nebude vinit autora „Pekla“ z nějaké ranní viktorianské upejpavosti nebo podsnapianského optimismu. Ale Dante líčí morální nástroje — Nebe, Očistec a Peklo, vidění dokonalosti, vidění obnovy a vidění zkázy. Ibsen má jen jediné — Peklo. Bylo často řečeno, a s dokonalou pravdou, že nikdo by nemohl čísti hry jako *Štrašidla* a zůstatí lhostejným k potřebě ethické sebekázně. Toť plná pravda, a totéž možno říci o nejobludnějších a nejhmotnějších líčeních věčného ohně. Jest zcela jisto, že realisté jako Zola podporují v jistém smyslu mravnost — podporují ji v tom smyslu, jako ji podporuje kat, v tom smyslu, jako ji podporuje ďábel. Ale ti působí jen na tu skrovnou menšinu, která ráda přijímá jakoukoliv ctnost, pokud na nich nepožadujeme ctnosti odvahy. Nejzdravější lidé vzdalují od sebe toto morální nebezpečí, jako vzdalují možnost bomb nebo mikrobův. Moderní realisté jsou pravým jménem terroristé, jako dy-

HERETIKOVÉ

namítníci; a chybuji se jako mnozí ve svém úsilí způsobiti hrůzu. I realisté i dynamitníci jsou lidé dobře smýšlející, uvázavší se v úlohu, venkoncem zřejmě beznadějnou, vědou povznést mravnost.

Nerad bych, abys mne čtenář nyní mátl s těmi mlhovitými osobnostmi, jež v Ibsenovi vidí, jak oni říkají, pessimistu. V Ibsenovi vystupuje mnoho zdravých lidí, mnoho dobrých lidí, mnoho šťastných lidí, mnoho ukázek lidí jednajících moudře a věcí končících se dobře. Toho nemím. Mím to, že Ibsen má vůbec, a nijak se tím netají, jakousi neurčitost a měnlivost i pochybnost o tom, co jest v tomto životě opravdově moudrost a ctnost — neurčitost, jež velmi význačně kontrastuje s rozhodností, s jakou se vrhá na něco, co postřehuje kořenem zla, na nějaký svazek, nějaký klam, nějakou nevědomost. Víme, že rek *Strašidel* jest šílenec, a víme, proč jest šílenec. Víme též, že Dr. Stockman jest duchovně zdrav; ale nevíme, proč jest zdrav. Ibsen neosvědčuje, že by znal původ ctností a štěstí, v tom smyslu, jak osvědčuje, že zná původ našich moderních sexualních tragédií. Nepravda se hroutí v *Sloupech společnosti*, ale pravda se též hroutí v *Divoké kachně*. Není kardinálních ctností ibsenismu. Není ideálního člověka Ibse-
nova. To vše bylo nejen připuštěno, ale i veleno v nejcennější a myšlenkově nejbohatší ze

DUCH NEGACE

všech chvalořečí na Ibsena, v „Kvintessenci Ibsenismu“ od p. Bernarda Shawa. P. Shaw shrnuje učení Ibsenovo ve větu : „Zlatým pravidlem jest, že zlatého pravidla není.“ V jeho očích jest tato nepřítomnost stálého a pozitivního ideálu, tato nepřítomnost trvalého klíče k ctnosti, velikou zásluhou Ibsenovou. Nebudu nyní pojednávat s nějakou úplností, zda tomu tak jest čili nic. Odvážuju se jen ukázat se stupňovanou rozhodností, že touto výlukou, ať dobrou nebo špatnou, ocitáme se tváří v tvář problému lidského svědomí, naplněného zcela určitými obrazy zla, bez určitého obrazu dobra. Světlo od nynějška bude nám věcí tmavou — věcí, o které nemůžeme mluvit. Nám jako Miltonovým ďáblům v Pandemoniu viditelností jest tma. Lidstvo přivolivši k náboženství, padlo jednou, a pádem nabylo poznání dobrého a zlého. Nyní jsme padli po druhé, a zbývá nám jen poznání zlého.

Veliké tiché sřícení, hrozné nevyslovené zklamání dolehlo v této naší době na naši severní civilizaci. Všichni předchozí věkové se potili a křížovali se dávali v úsilí, by zjistili, co jest vlastně pravý život, co jest vlastně dobrý člověk. Určitá část našeho moderního světa dospěla nepochybně k závěru, že na tyto otázky není odpovědi, že nejvíce, co můžeme, toť vystaviti několik výstrah na místa zřejmého ne-

HERETIKOVÉ

bezpečí, abychom upozornili lidi, aby třeba se neupili nebo neignorovali pouhé existence svých sousedův. Ibsen jest první, který se vrací ze zmařeného lovu a přináší nám zprávy o velikém nezdaru.

Každá z obecných moderních frází a každý z obecných moderních ideálův jest kličkou, jak vyklouznouti problému, co jest dobro. Rádi mluvíme o „svobodě“; způsob, jakým o ní mluvíme, jest kličkou, jak se vyhnouti diskussi, co jest dobro. Rádi mluvíváme o „pokroku“; to jest klička, jak se vyhnouti rozpravě, co jest dobro. Rádi mluvíme o „vzdělání“; toť klička, jak se vyhnouti rozpravě, co jest dobro. Moderní člověk říká: „Nechme všech těch libovolných pravidel a přijměme svobodu“. To jest, logicky přeloženo: „Nerozhodujme, co jest dobro, ale budiž považováno za dobro, nerozhodovati o něm.“ Praví: „Pryč s našimi starými morálními formulami; já jsem pro pokrok.“ To logicky vyjádřeno znamená: „Nestánovujme, co jest dobro, ale stánovme, získáme-li jím více.“ Praví: „Ani v náboženství, ani v morálce, milý příteli, netkví naděje lidstva, ale ve vzdělání.“ To jasně vysloveno znamená: „Nemůžeme rozhodnouti, co jest dobro, ale dejme je svým dítkám.“

Pan H. G. Wells, ten neobyčejný jasnovidec, ukázal v jednom ze svých nejnovějších děl, toto že se přihodilo v otázkách ekonomických, Staří

DUCH NEGACE

ekonomisté, praví, generalisovali a (dle názoru p. Wellsova) nejvýše chybovali. Ale noví ekonomisté, praví, ztratili, jak se zdá, vůbec schopnost jakýchkoli generalisací. A zastírají tuto nemohoucnost obecným požadavkem, by byli považováni za „znalce“ ve věcech speciálních, požadavkem, jenž „dobře se hodí na holiče nebo na modního lékaře, ale nesluší se na filosofa nebo vědce.“ Ale přes osvěžující rozumnost, s jakou p. Wells toto ukázal, dlužno též říci, že sám klesl v týž ohromný moderní blud. Na prvních stránkách své výtečné knihy „Lidstvo v tvoření“ ustupuje od ideálův umění, náboženství, abstraktní morálky a ostatních a praví, že bude pozorovati lidi v jejich hlavní funkci, funkci plození. Bude rozebíratí život jako „předivo porodův.“ Nebude se ptáti, co zplodí zdařilé světce nebo zdařilé heroy, nýbrž co zplodí zdařilé otce a matky. A jest to tak rozumně postaveno, že aspoň chvíli trvá, než čtenář zjistí, že to nový úkaz nevědomého vyklouzání. Co jest dobro zploditi člověka, dokud nestanovíme, co jest dobro býti člověkem? Předkládáte mu jen problém, jehož sami neodvažujete se rozhodnouti. Jest to, jako by člověk byl otázan: „Nač jest kladivo?“ a odpověděl by, „Na výrobu kladiv“; a kdyby byl znovu otázan, „A nač ta kladiva jsou?“ odpověděl by, „Zase na výrobu kladiv.“ Jako takový člověk ustavičně odsouvá otázku,

HERETIKOVÉ

nač jest tesařství, zrovna tak p. Wells a my všichni ostatní odsouváme šťastně těmito frázemi otázku po konečné hodnotě lidského života.

O „pokroku“ se obecně mluví tak, jako by to byl extrém. A přece vyhlášený dnes „pokrok“ jest pouhý komparativ, ke kterému jsme nestanovili superlativu. Proti každému ideálu, ideálu náboženství, patriotismu, krásy nebo hrubé rozkoše stavíme alternativní ideál pokroku — to znamená, proti každému návrhu, jak dosíci něčeho, co známe, stavíme alternativní návrh dosíci něčeho mnohem vyššího, čeho nikdo nezná. Pokrok správně chápán znamená něco nejvýše důstojného a oprávněného. Ale postaví-li se protivou k přesným ideálům mravním, jest směšný. Nejen že daleko jest od pravdy, aby ideálem pokroku bylo státi proti ideálu mravní nebo náboženské finality, ale pravý opak jest pravda. Nikdo ať se neopovazuje pronášeti slova pokrok, leč maje definitivní kredo a ocelový zákoník morální. Nikdo nemůže býti pokrokový a nebýti doktrinalní; řekl bych skorem, že nikdo nemůže býti pokrokový, není-li neomylný — nějakým způsobem, nevěří-li v nějakou neomylnost. Neboť pokrok svým pravým jménem znamená směr; a jakmile jsme v sebe menší pochybnosti o směru, touž měrou jsme v pochybnostech o pokroku. Možná, že ani od počátku světa nebylo věku, který by byl měl méně práva

DUCH NEGACE

užívati slova „pokrok“ nežli my. I v katolickém století dvanáctém i ve filosofickém století osmnáctém, ať směr byl dobrý nebo špatný, ať se lidé různili více nebo méně o tom, jak daleko mají jíti a kterým směrem, ale o směru v celku se srovnávali, a tudíž měli pravý dojem pokroku. Než právě o směru my se neshodujeme. Zda budoucí vznešenost tkví v rozmnožení zákonů nebo v omezení zákonů, ve větší svobodě nebo v menší svobodě; zda vlastnictví bude posléze soustředěno nebo rozmetáno; zda pro pohlavní vášně bude nejzdravějším rozřešením téměř panenský intellektualism nebo úplná živočišná volnost; zda dlužno s Tolstojem každého milovati nebo s Nietzsche nikoho nešetřiti; — to jsou věci, o které nyní nejvíce zápasíme. Netoliko jest pravda, že věkem nejméně stanovivším, co jest pokrok, jest tento „pokrokový“ věk. Jest nad to též pravda, že lidmi nejméně stanovivšími, co jest pokrok, jsou lidé „nejpokrokovější“ v něm. Od průměrného davu, od lidí, kteří se pokrokem nikdy netrudili, bylo by se možno nadíti, že by pokračovali. Zvláštní individua, mluvící o pokroku, rozlétna by se do čtyř větrů nebeských, kdyby výstřel z pistole ohlásil závodění. Tím nepravím, že by slovo „pokrok“ nemělo smyslu; pravím, že nemá smyslu bez předchozího určení morální nauky a že se hodí jen na skupiny, jež tuto nauku společně drží. Pokrok není slovo

HERETIKOVÉ

neoprávněné, ale jest logicky zřejmo, že jest neoprávněno pro nás. Jest to slovo posvátné, slovo, jehož správně mohli užítí jedině přísní věřící a v dobách víry.

III

PAN RUDYARD KIPLING A ZMENŠOVÁNÍ SVĚTA.

NENÍ NA ZEMI věci, která by byla nezajímavá; jedinou možností jest nezaujatý člověk. Ničeho není tak silně potřebí, jako obhájití nudných. Když Byron třídil lidstvo na nudné a znuděné, opomenul poznamenati, že vyšší vlastností jsou plně na nudných, nižší na znuděných, mezi kteréž počítal sám sebe. Nudný svým hvězdným enthusiasmem, svým slavným štěstím ukázal se snad v některém smyslu poetickým. Znuděný ukázal se jistotně prosaickým.

Zdálo by se nám asi mrzuto, počítati všecka stébla trávy nebo všecko listí na stromech; ale nebylo by to z naší bujnosti nebo veselosti, nýbrž pro náš nedostatek bujnosti a veselosti. Nudný by počítal dál, bujně a vesele, a stébla trávy zdála by se mu stkvěla jako meče nějakého vojska. Nudný jest silnější a radostnější než my; jest polobůh — nikoliv, jest bůh. Neboť jen bo-

HERETIKOVÉ

hové se neznají opětováním věcí; jim soumrak jest vždy novotou a poslední růže tak červenou jako první.

Tvrzení, že všecko jest poetické, jest něco pevného a absolutního; není pouhou frásí nebo míněním. Jest netoliko pravdivo, jest zjistitelné. Ať jsou vyzváni lidé, by je popřeli; ať jsou vyzváni, by uvedli něco, co by nebylo látkou poesie. Vzpomínám si, jak už dávno kdysi přišel na mne chytrý člen jisté redakce s knihou v ruce, nadepsanou „Pan Kovář“ nebo „Kovářova rodina“ nebo tak nějak. Pravil, „Hle, tu nenajdete nic z vašeho proklatého mysticismu“, nebo v ten asi smysl. Na štěstí mohu říci, že jsem jej vyvedl z klamu; ale vítězství bylo až příliš jasné a snadné. Nejčastěji jméno bývá nepoetické, ačkoli věc jest poetická. Ve příčině Kováře jméno jest tak poetické, že jistě jest příkrou a heroickou věcí pro člověka, žítí podle něho. Jméno Kovář jest jméno řemesla, jež i králové ctíli, mohlo by požadovati polovice slávy toho *arma virumque*, jemuž všechny eposy pochvalu vzdávají. Duch kovářny jest tak spřízněn s duchem zpěvu, že jest vmíšen v tisíceré básně, a každý podkovář jest podkovář harmonický.

I vesnické dítky cítí, že jakýmsi neurčitým způsobem kovář jest poetický, jako kupec a příštipkář jsou nepoetičtí, cítí to, když se kochají tančícími jiskrami a ohlušujícími ranami ve slují

RUDYARD KIPLING

tohoto tvůrčího úsilí. Bezcitný odpočinek přírody, vášnivá zchytralost člověkova, nejpevnější z pozemských kovů, nejpříšernější z pozemských živlů, nezdolné železo, podmaněné svým jediným přemožitelem, kolo a radlice, meč a parní kladivo, pořádání vojsk a celá legenda válečná, to vše jest napsáno, zkrátka sice, ale zcela čitelně, na navštívence pana Kováře. Leč naši povídkáři nazývají svého hrdinu „Aylmer Valence“, což neznamená nic, nebo „Vernon Raymond“, což není nic, ačkoliv jest v jejich moci dáti mu posvátné jméno Kovář, to jméno ze železa a plamene. Bylo by přirozeno, kdyby jistá hrdost, jisté nešení hlavy, jisté poohrnutí rtu odlišovaly každého, jehož jméno jest Kovář. Možná, že tomu tak bývá; doufám tak aspoň. Ať kteříkoliv jiní jsou šplhavci, kovářové nejsou šplhavci. Z nejtemnějšího šera historie tato chasa vydávala se do boje; její trofeje jsou na všech stranách; její jméno jest všude a všude; jest starší než národové, a jejím znakem jest kladivo Thorovo.

Ale jak jsem též poznamenal, není to ukaz zcela obecný. Jest dosti všední, aby všední věci byly poetické; není již tak všední, aby všední jména byla poetická. Nejčastěji právě jméno bývá překážkou. Přemnozí říkají, jako by naše tvrzení, že všechny věci jsou poetické, bylo pouhou literární duchaplností, slovní hříčkou. Zrovna opak

HERETIKOVĚ

jest pravda. Právě idea, že některé věci jsou nepoetické, jest literární, jest pouhým výtvozem slovesným. Slovo „výstražní budka“ jest nepoetické. Ale výstražní budka sama není nepoetická; jest to místo, kdež lidé v agonii bdělosti svítí krvavě červenými a mořsky zelenými světly, aby zachránili jiné lidi od smrti. Toť jasný, pravý výměr toho, co jest věc sama; prosa přichází jen s názvem jejím. Jméno „poštovní schránka“ jest nepoetické. Ale poštovní schránka sama není nepoetická: jest to místo, jemuž přátelé a milenci svěřují svá poselství, s vědomím, že když tam je uložili, jsou posvátna a jsou nedotknutelná nejen jiným, ale i (nábožný to cit!) jim. Ten žlutý domeček jest jedním z posledních chrámův. Dáti psaní na poštu a uzavřítí sňatek, jsou z několika málo věcí zcela romantických, jež zbyly; neboť aby něco bylo zcela romantické, dlužno, aby to bylo neodvolatelné. Poštovní schránka zdá se nám nepoetická, protože k ní nemáme rýmu. Poštovní schránka zdá se nám nepoetická, protože jsme ji nikdy neviděli v básni. Ale nepokrytá pravda jest plně na straně poesie. Výstražní budka jen *slove* výstražní budka; *jest* domem života a smrti. Poštovní schránka jen *slove* poštovní schránka; *jest* svatyní lidských slov. Zdá-li se vám jméno „Kovář“ prosaické, není to tím, že jste praktičtí a rozumní; jest to tím, že jste příliš proniknutí literárními zjemnělostmi. Jméno vykři-

RUDYARD KIPLING

kuje na vás poesii. Zdá-li se vám o něm jinak, jest to tím, že jste napuštěni a nasáklí slovními vzpomínkami, tím, že si vzpomínáte na vše, co jste četli v *Punchu* nebo *Veselých kouscích* o p. Kováři opilci nebo o p. Kováři pod pantoflem. Všecko to bylo vám dáno poetické. Jen dlouhým a pracným postupem literárního úsilí se všednili jste si je v prósu.

Nuže první a nejpěknější, co máme říci o Rudyardu Kiplingovi, toť to, že si získal skvělé zásluhy, odhaliv takto ztracené končiny poesie. Nezalekl se té brutální materialistické veřejnosti, chytající se jen slov; pronikl k romantice, obraznosti věci samých. Postřehl význam a filosofii páry a žargonu. Ať pára jest, libo-li vám, špinavým lebovočkem vědy. Ať žargon jest, libo-li vám, špinavým podružným zplodem jazyka. Ale aspoň byl mezi několika, kteří znají božský původ těch věcí a vědí, že kde jest kouř, tam i oheň — to jest, že kde jest něco nejošklivějšího, tam též jest něco nejčistšího. Přede vším měl něco říci a vysloviti zcela určitý názor na věci, a to vždy znamená, že člověk nezná bázně a hledí všem do tváře. Neboť v tu chvíli, kdy máme názor na svět, máme i svět.

Co tedy Rudyard Kipling přinesl, v čem se opravdově soustředil, to jediné má cenu, bychom se o to rvali u něho i u každého jiného. Napsal dosti špatných básní, jako Wordsworth. Rekl

HERETIKOVÉ

dosti věcí bláhových, jako Pláto. Často dal průchod pouhé politické hysterii, jako Gladstone. Ale nikdo nemůže důvodně pochybovat, že by nemínil pevně a upřímně něco říci, a jedinou vážnou otázkou jest: Co se pokoušel říci? Nejlepší cestou snad, bychom to řádně stanovili, bude, začít s tím prvkem, který nejvíce zdůrazňoval sám i jeho protivníci — totiž jeho zálibou v militarismu. Ale když pátráme po zásluhách něčích, nemoudro jest, choditi k jeho nepřátelům, a ještě bláznivější, choditi k němu.

Nuže p. Kipling jistě chybuje ve svém kultu militarismu, ale jeho protivníci, obecně mluvíc, chybují zrovna tak jako on. Vadou militarismu není, že ukazuje, jak jistí lidé jsou ukrutní a pyšní a nesmírně bojovní. Vadou militarismu jest, že ukazuje, jak lidé z největší části jsou krotcí a bázlivi a nad míru pokojní. Voják z řemesla nabývá větší a větší moci, jak obecná statečnost pospolitosti slábne. Tak Pretoriánská stráž získávala v Římě čím dál tím větší důležitost, jak Řím byl čím dál prostopášnější a změkčilejší. Vojín nabývá občanské moci v tom poměru, jak občan pozbývá zdatností vojenských. A jak tomu bylo ve starém Římě, tak tomu v nynější Evropě. Nikdy nebylo doby, aby lidé byli méně stateční. Všecky doby a všecky eposy pěly o zbraních a muži; a my jsme dospěli k degeneraci muže a zároveň k báječné dokonalosti zbraní. Militarismus

RUDYARD KIPLING

mus ukazoval na rozklad Říma a ukazuje na rozklad Pruska.

To p. Kipling nevědomky dokázal a dokázal ku podivu mistrně. Neboť chápe-li se jeho dílo vážně, vojenství nevystupuje snad jako nejdůležitější nebo nejvábnější. Nepsal ani tak dobře o vojácích, jako psal o dělnících železničních nebo mostních nebo i o novinářích. Jisto jest, že co poutá p. Kiplinga k militarismu, není idea statečnosti, nýbrž idea kázně. Ve středověku, kdy žádný král neměl stálého vojska, ale každý muž měl luk nebo meč, bylo na čtverečnou míli mnohem více statečnosti. Ale kouzlo, jímž působí stálá armáda na p. Kiplinga, není ze statečnosti, která ho nevalně zajímá, ale z kázně, která jest, když vše řečeno a učiněno, jeho základním thematem. Moderní vojsko není zázrakem statečnosti, nenaskytně se dosti možností osvědčiti ji, pro zbabělost každého jiného. Ale jest opravdovým divem organisace, a ta jest pravým kiplingovským ideálem. Kiplingovým námětem není ta chrabrost, jež jest vlastní věci války, nýbrž ta vzájemná závislost a účinnost, jež jest zrovna tolik věci inženýrův nebo lodníků nebo mulů nebo železničních strojů. A proto když píše o inženýrech nebo o lodnících nebo o mulech neb o parních strojích, píše nejlépe. Skutečná poesie, „pravá romantika“, kterou p. Kipling ukázal, jest romantika dělby práce a

HERETIKOVĚ

kázně všech řemesel. Opěvává mnohem určitěji umění míru nežli umění války. Oč nejpředněji zápasí, jest životní a vzácné. Všecko jest vojenské v tom smyslu, že všecko závisí na poslušnosti. Není kraje dokonale epikurejského; není místa dokonale nezodpovědného. Všichni razili nám cestu s potem a podrobeností. Vrhne se třeba v náladě božské bezpečnosti do visuté sítě. Ale jsme rádi, že sířař neupletl síť v náladě božské bezpečnosti. Skáčíme třeba v žertu na houpacího koníka. Ale jsme rádi, že tesař nechal z žertu jeho nohy uvolněny. Netoliko že nehlásá, že jen voják čistící svou ručnici jest hoden klanění, poněvadž jest vojenský, Kipling co nejvýtečněji a nejjasněji vyhlásil, že pekař pekoucí bochníky a krejčí stříhající na kabáty jest vojenský jako každý jiný.

Jsa zbožně oddán tomu rozmanitému vidění povinností, p. Kipling ovšem jest kosmopolita. Nalézá sice náhodou své vzory v říši britské, ale skoro každá jiná říše nebo kterákoliv jiná vysoko civilisovaná země posloužila by mu právě tak. Čemu se diví v britském vojsku, našel by ještě i patrnější v armádě německé; čeho pohřešuje v státní správě britské, našel by kvetoucí v státní správě francouzské. Ideál kázně není celým životem, ale jest rozšířen po celém světě. A z úcty k ní zjišťujeme v p. Kiplingovi určitou notu světské moudrosti, zkušenosti cesto-

RUDYARD KIPLING

vaťelské, jež jest jedním z pravých půvabů jeho nejlepšího díla.

Velikou trhlinou v jeho duchu jest, co bychom asi zhruba nazvali nedostatkem vlastenectví — to jest nedostává se mu vůbec schopnosti přimknouti se k nějaké věci nebo pospolitosti absolutně a tragicky; neboť absolutnost nezbytně jest tragická. Podivuje se Anglii, ale nemiluje ji; neboť podivujeme se věcem s důvody, ale milujeme je bez důvodů. Diví se Anglii, protože jest silná, nikoli proto že jest anglická. Není příkroostí říci to, neboť, abychom mu nekřivdili, on sám se k tomu přiznává se svou obyčejnou malebnou upřímností. V jedné velmi zajímavé básni praví:

„Kdyby Anglie byla, čím se Anglie zdá“,

— to jest slabá a neúčinná; kdyby Anglie nebyla, jaká (jak on myslí) jest — totiž mocná a praktická —

„Jak rychle bychom ji střásli! Ale není taková!“

Připouští totiž, že jeho oddanost jest výsledkem jakési kritiky, a to zcela dostačuje, bychom ji zavrhli do jiné kategorie, zcela opáčné vlastenectví Burů, které je hnalo do jižní Afriky. Mluví-li o opravdově vlasteneckých národech, jako jsou Irové, jest poněkud v nesnázi, aby utlumil prudké podráždění ve své řeči. Nálada,

HERETIKOVĚ

kterou líčí s krásou a vznešeností, jest nálada kosmopolity, který viděl lidi a města.

„Aby se divil a aby viděl,
Aby uzřel tento svět tak širý“.

Jest dokonalým mistrem té světlé melancholie, s jakou se člověk zadívává za sebe, byv měšťanem mnoha obcí, té světlé melancholie, s kterou se člověk rozpomíná, byv milovníkem mnoha žen. On jest milovníkem mnoha národův. Ale člověk může mnoho zkušeností získati o ženách ve flirtech, a přece nezná první lásky; člověk třeba poznal tolik zemí jako Ulykses, a přece nezná vlastenectví.

Pan Rudyard Kipling se tázal v proslulém epigramu, co mohou věděti o Anglii, kdo znají jen Anglii. Mnohem hlubší a bystřejší otázkou jest ptáti se: „Co mohou věděti o Anglii, kdo znají jen svět?“ Neboť svět nezavírá v sobě Anglie, jako v sobě nezavírá Církev. V té chvíli, jakmile se k něčemu hluboce připoutáváme, svět — to jest všechny ostatní nejrozmanitější zájmy — stává se naším nepřítelem. Na křesťanech se to ukazovalo, když mluvili, jak uchováti se „neposkrněným od světa“, ale milenci mluví o tom právě tolik, když mluví o „blahém odloučení od světa“. Astronomicky mluvíc, rozumím, že Anglie leží ve světě; taktéž myslím, že Církev byla částí světa, jakož i milenci jsou obyvateli této země. Ale ti všichni cítili jistou pravdu — pravdu,

RUDYARD KIPLING

že v té chvíli, kdy milujete něco, svět stává se vaším protivníkem. P. Kipling tedy jistě zná svět; jest člověkem světa, se vši súžeností, vlastní těm uvězněncům na této planetě. Zná Anglii, jako intelligentní Angličan zná Benátky. Byl v Anglii mnohokrát; uhošťoval se tam na dlouhé návštěvy. Ale nenáleží jí nebo nějakému místu; důkazem toho jest, že myslí o Anglii jako o místě. Jakmile se na nějakém místě zakořeníme, místo mizí. Žijeme jako strom s celou silou všehomíra.

Světoběžník žije v menším světě než venkovan. Dýchá vždy nějaký vzduch místní. Londýn jest vůči Chicagu místo. Chicago vůči Timbaktu jest místo. Ale Timbaktu není místem, neboť tam aspoň žijí lidé, kteří je považují za celý svět a nedýchají vzduchu místního, nýbrž větry světa. Muž v salonním parniku viděl všecka plemena lidská a přemýšlí o věcech, které dělí lidi — potrava, oděv, dekorum, kroužky v nosech, jako v Africe, nebo v uších, jako v Evropě, modré líčidlo u starých Britů nebo červené líčidlo u moderních. Člověk v zelném poli neviděl pranic; ale myslí o věcech, jež pojí lidi — hlad a dítky, krása ženy a slibnost nebo hrozlivost oblohy. Pan Kipling se všemi svými zásluhami jest světoběžník; nemá trpělivosti, aby bral na něčem účast. Tak velikého a ryzího muže nesluší obviňovati z pouhého cynického kosmopolitství; ale přece jeho kosmopolitism jest jeho

HERETIKOVÉ

slabostí. Slabost ta jest skvěle vyjádřena v jedné z jeho nejjemnějších básní, „Sestíně o královském potulování“, v níž mluvící prohlašuje, že snese vše toho druhu jako hlad nebo hrůza, ale nesnese trvalého pobytu na jednom místě. V tom jistě jest nebezpečí. Čím co jest mrtvější a sušší a prachovější, tím více se to zmítá sem a tam; takový jest prach a bodlákové chmýří a jihoafrický vrchní komissař. Plodné věci jsou poněkud těžší, jako těžké stromy ovocné na těhotném nánosu nilském. V bujně těkavosti mládí všichni jsme byli náchylni spíše se přiti s důsledkem přísloví, jež praví, že valící se kámen mechu nesbírá. Byli jsme náchylni ptáti se; „Kdo potřebuje sbírat mech, leč pitomé staré panny?“ Ale přes to vše začínáme chápati, že přísloví má pravdu. Valící se kámen valí se s hlučnou ozvěnou se skaliska na skalisko; ale valící se kámen jest mrtvý. Mech jest tichý, protože mech jest živý.

Pravda jest, že výzkumy a šířením svět se zmenšuje. Telegraf a parník zmenšují svět. Dalekohled zmenšuje svět; jen drobnohled jej rozšiřuje. Za nedlouho svět bude roztržen bojem mezi teleskopisty a mikroskopisty. První studují rozsáhlé věci a žijí v malém světě; druzí studují drobné věci a žijí v rozsáhlém světě. Jest zábavno přesvištěti v motoru kolem země, cítiti Arabii jako kotouč písku nebo Čínu jako záblesk

RUDYARD KIPLING

rýžových polí. Ale Arabie není kotouč písku a Čína není záblesk rýžových polí. Jsou tam pohřbeny jako poklady staré kultury s neobyčejnými ctnostmi. Chceme-li jim porozumět, dlužno nepřicházet jako turisté nebo vyšetřovatelé, dlužno přicházet s oddaností dětí a velikou trpělivostí básníků. Dobýtí těch míst, toť ztratit je. Člověk stojící ve své zelnici, za jejíž branou otevírá se říše pohádková, jest člověk rozsáhlých idejí. Jeho duch vytváří vzdálenost; motorový vůz ji hloupě ničí. Moderní lidé myslí o zemi jako o globu, jako o něčem, co snadno se obsáhne, jako duch školní učitelky. Jest to patrné ze zvláštní chyby, jež se páše na Cecilu Rhodesovi. Jeho nepřátelé říkají, že snad měl dalekosáhlé ideje, ale že byl špatný člověk. Jeho přátelé říkají, že snad byl špatný člověk, ale měl jistě dalekosáhlé ideje. Pravda jest, že nebyl člověk podstatně špatný, byl člověk velmi dobrého srdce a mnoha dobrých úmyslů, ale člověk s neobyčejně úzkými hledisky. Není nic ne-smírného namalovat mapu na červeno; toť nevinná dětská hra. Zrovna tak jest snadno myslit v kontinentech, jako myslit v oblázcích. Nesnáz přichází, pátráme-li po podstatě obojího. Rhodesovy předpovědi o vzpouře Burův jsou znamenitým dokladem, jak „veliké ideje“ prospívají, když nejde o myšlení v kontinentech, nýbrž o porozumění několika dvounohým lidem. A pod

HERETIKOVÉ

veškerou tou rozsáhlou illusí kosmopolitické planety s jejími říšemi a její Reuterovou agenturou skutečný život člověka plyne dále, zaujat tímto stromem neb oním chrámem, tou žní nebo tím pijáckým popěvkem, nikterak nezahrnut a nedotčen. A život ten ze své skvělé parochiální omezenosti možná s úsměvem potěšení pozoruje motorovou kulturu, jak se žene svou vítěznou drahou, předhánějíc čas, sžírājíc prostor, vidouc vše a nevidouc ničeho, vrhajíc se posléze na celou sluneční soustavu, by ji zabrala, ale jedině proto, aby shledala slunce všedním londýňátkem a hvězdy předměstskými.

IV. BERNARD SHAW

Za veselých starých dnů, dokud nevystoupily moderní chorobnosti, když bodrý starý Ibsen naplňoval svět zdravou radostí a milé povídky zapomenutého Emila Zoly udržovaly naše domácí krby v čilosti a čistotě, považovalo se za škodu, býti nechápan. Možno pochybovati, bývá-li to vždy nebo vůbec škodou. Člověk, kterému se neporozumělo, má vždy tu výhodu vůči svým nepřátelům, že neznají jeho slabin nebo jeho bitevního plánu. Vycházejí na ptáka se sítěmi a na rybu s šípy. Jsou rozličné moderní ukázky tohoto stavu. Pan Chamberlain třeba jest velmi dobrou ukázkou. On neustále svým protivníkům uklouzá nebo je přemáhá, poněvadž jeho skutečné přednosti i nedostatky jsou zcela různé od těch, které myslí jeho přátelé i nepřátelé. Jeho přátelé líčí jej horlivým mužem činů; jeho protivníci líčí jej sprostým člověkem obchodním; zatím doopravdy není ani tím ani

HERETIKOVĚ

oním, nýbrž podivuhodným romantickým řečníkem a romantickým hercem. Má jistou schopnost, která jest duší melodramatu — schopnost namluviti, i když jest kryt silnou většinou, že jest utlačován. Neboť všichni lidé davoví jsou tolik rytířští, že chtějí, by jejich rekové měli nějaký stín neštěstí — přetvářka ta jest holdem, který vzdává síla slabosti. Mluví velmi nesmyslně a přece velmi půvabně o svém městě, jež ho nikdy neopustilo. Zastrkává si do dírky ohnivý a fantastický květ, jako podružný dekadentní básník. Jeho přímost i houževnatost i dovolávání se zdravého rozumu, to vše jest ovšem prostě první klička řečnická. Předstupuje před své posluchače s úctyhodnou affektačí Marka Antonia —

„Nejsem nijaký řečník, jako Brutus;
Ale jak mě všichni znáte, člověk nebroušený.“

Toť všecken rozdíl mezi snahou řečníka a snahou každého jiného umělce, jako básníka nebo sochaře. Snahou suchařovou jest přesvědčiti nás, že jest sochař; snahou řečnickovou jest přesvědčiti nás, že není řečník. Ať se p. Chamberlain dá jednou považovati za muže praktického, a má vyhráno. Potřebuje toliko promluvit řeč o říši, a řekne se, že ti prostí muži mluví veliké věci u velikých příležitostech. Potřebuje jen zabrousiti do velikých volných myšlenek, běžných všem umělcům druhého řádu, a řekne se, že

BERNARD SHAW

mužové obchodu mají konec konců nejmohutnější ideály. Všecky jeho projekty rozplynuly se v dým; nedotkl se ničeho, aby toho nebyl pomátl. Na jeho osobě spočívá jakýsi keltický pat-hos. Jako skotští keltové dle Mathewa Arnolda, „vytrhuje do boje, ale vždy padá“. Jest horou návrhů, horou nezdarů; ale přece horou. A hora bývá vždy romantická.

Jest ještě jeden muž v moderním světě, jehož bychom mohli nazvat v každém směru protivou p. Chamberlaina a jenž jest též stálým důkazem, jak výhodno jest, nerozumí-li se nám. Pan Bernard Shaw bývá vždy představován těmi, kteří s ním nesouhlasí, a obávám se i těmi, (jsou-li takoví), kteří s ním souhlasí, jako do-vádivý humorista, oslňující akrobat, umělec rychlých proměn. Bylo řečeno, že nemožno ho bráti vážně, že všeho hájí nebo na vše útočí, že všechno činí, aby překvapoval a bavit. To vše jest netoliko nepravda, ale křičící opak pravdy; jest to tak divoké, jako říci, že Dickens nemá nezkrotné mužnosti Jany Austenové. Všecka síla a všecek triumf p. Bernarda Shawa v tom tkví, že jest dokonale důsledný. Jeho zdatností ani z daleka není skákání obručemi nebo stavění se na hlavu, jeho zdatností jest, že dnem i nocí drží svoji tvrz. Podrobuje shawovské zkoušce vše, co se děje na nebi nebo na zemi. Jeho měřítko nikdy se nemění. Čeho slaboduší revolucionisté i slabo-

HERETIKOVÉ

duší konservativci opravdu nenávidí (a bojí se) na něm, toť právě to, že jeho vážky, tak jak jsou, drženy jsou rovno, a že jeho zákon, tak jak jest, uložen jest spravedlivě. Útočte na jeho principy, jako já; ale neznám úkazu, kde byste mohli útočiti na jejich aplikaci. Nelíbí-li se mu bezzákonnost, nelíbí se mu bezzákonnost socialistův zrovna tak, jako individualistů. Nelíbí-li se mu horečka patriotismu, nelíbí se mu u Burův a Irčanův tak jako u Angličanův. Nelíbí-li se mu sliby a závazky manželské, přece více se mu nelíbí krutější závazky a divočejší sliby, jež se činívají při volné lásce. Směje-li se autoritě kněží, směje se hlučněji pompéznosti mužů vědy. Zastracuje-li nezodpovědnost přesvědčení, zavrhuje se zdravou důsledností stejnou nezodpovědnost umění. Zavdělil se všem bohémům vysloviv se, že ženy jsou rovny mužům; ale rozzuřil je připomenuv, že muži jsou rovny ženám. Jest spravedliv téměř mechanicky; má do sebe něco ze strašné vlastnosti stroje. Člověkem opravdově divokým a vířícím, člověkem opravdově fantastickým a nevypočítatelným není p. Shaw, nýbrž průměrný kabinetní ministr. Obručemi skáče sir Michael Hicks-Beach. Na hlavě stojí sir Henry Fowler. Solidní a vážený státník toho typu opravdově přeskakuje z posice do posice; jest hotov hájiti všeho nebo ničeho; není ho možno bráti vážně. Víím zcela dobře, co p. Ber-

BERNARD SHAW

nard Shaw říkati bude za třicet let; bude říkati, co říkal vždy. Setkám-li se za třicet let s p. Shawem, úctyhodnou bytostí se stříbrnými vousy, nohama zametajícíma a řeknu-li mu, „Není dovolen zajisté slovní útok na dámu“, patriarcha zdvihne svou letitou ruku a srazí mne. Víme, pravím, co p. Shaw bude říkati za třicet let. Ale jest někdo tak zběhlý ve hvězdách a věštbách, by se odvážil předpovědět, co bude říkati za třicet let p. Asquith?

Jest zajisté úplně bludno domnívati se, že nemá-li člověk určitých přesvědčení, jest svobodný a svižný. Kdo věří něčemu, jest pohotový a vtipný, poněvadž má všechny své zbraně na sobě. Může se podrobiti zkoušce v každé chvíli. Kdo by byl vyzván na souboj s mužem jako p. Bernard Shaw, myslil by, že má deset tváří; tak jako člověk pozvaný proti znamenitému duellistovi myslil by, že meč protivníkův rozmnožil se v jeho ruce v mečův deset. Ale to není tím, že by protivník šermoval desíti meči, nýbrž tím, že míří velmi obratně jedním. Mimo to, kdo má nějakou určitou víru, vždy jeví se bizarrním, poněvadž se neshoduje se světem; vyšplhal se na hvězdu stálici, a země uhání pod ním jako zoetrop. Milliony líbezných černě oděných lidí nazývá se zdravými a rozumnými jedině proto, že vždy pochyťávají modní bláz-

HERETIKOVÉ

novství, že střemhlav jsou vrháni maelstromem světa z šilenství do šilenství.

Mnozí obviňují p. Shawa, a leckteré mnohem pošetilejší, jako by „dokazoval, že černé jest bílé“. Ale ti se nikdy neptají, bývá-li běžný slovník barev vždy správný. Obyčejná rozumná fraseologie nazývá někdy černé bílým, nazývá dozajista žluté bílým, i zelené bílým i červenohnědé bílým. Nazýváme „bílým vínem“ víno, které jest žluté jako lýtka chovanců z Christ's Hospitalu. Nazýváme „bílými hrozny“ hrozny, které jsou zřejmě bledozelené. Dáváme Evropanu, jehož pleť jest červená jako karafiát, strašný titul „bílý muž“ — obraz, z něhož více se jeví vlasy než z nějakého strašidla Poeova.

Jest však nepochybná pravda, že kdyby někdo žádal číšníka v restauraci o láhev žlutého vína a trochu zelenožlutých hroznů, číšník by ho měl za blázna. Jest nepochybná pravda, že kdyby nějaký vládní úředník, podáváje zprávy o Evropanech v Burmahu, napsal, že jest tam jen dva tisíce červeňochů, byl by obviněn z nemístných žertův a vyhozen z místa. Ale jest neméně zřejmo, že ten i onen by přišli v nehodu tím, že pověděli přísnou pravdu. Tím příliš pravdivým mužem v restauraci, tím příliš pravdivým mužem v Burmahu jest p. Bernard Shaw. Jeví se výstředním a groteskním, poněvadž nechce přijmouti obecné víry, že bílé jest žluté. Založil

BERNARD SHAW

všecku svou skvělost a pevnost na tom všedním, a přece zapomínaném faktě, že pravda jest zvláštnější než fikce. Pravda jest ovšem nezbytně zvláštnější než fikce, neboť fikci jsme si sami přistrojili, aby se nám hodila.

Rozumným úsudkem tedy oceněn bude p. Shaw jako duch svěží a vynikající. On hájí, že vidí věci tak, jak jsou; a některé věci zajisté vidí, jak jsou, kterých celá naše civilisace vůbec nevidí. Ale realismus p. Shawův něčeho pohřešuje, a to, čeho pohřešuje, jest vážné.

Známou a uznanou filosofií p. Shawovou byla filosofie, již mocně projevil v „Quintessenci Ibsenismu“. Práví zkrátka, že ideály konservativní jsou špatny, ne poněvadž jsou konservativní, ale poněvadž jsou ideály. Každý ideál brání lidem, by neposoudili správně jednotlivého zjevu; každá morální generalisace potlačuje individuum; zlatým pravidlem jest, že není zlatého pravidla. A námitkou na to prostě jest, že předstírá osvoboditi lidi, a zatím jim překáží v konání toho, čeho lidé nejvíce potřebují. Co z toho, přirrhne-li se nějaké společnosti všeliká svoboda kromě svobody dávatí zákony? Právě svoboda dávatí zákony činí lidi svobodnými. A co z toho, přirrhne-li se člověku (nebo filosofu), že má všecku svobodu, kromě svobody činiti generalisace? Právě generalisování činí jej člověkem. Zkrátka, zakazuje-li p. Shaw lidem míti přesné

HERETIKOVÉ

mravní ideály, činí jako ten, kdo by zakazoval mítí děti. Na rčení, že „zlatým pravidlem jest, že není zlatého pravidla“, možno odpověděti prostě obrácením jeho slov. Že není zlatého pravidla, to samo jest zlatým pravidlem, nebo spíše jest to mnohem horší než zlaté pravidlo. Jest to pravidlo železné; okovy na první pohyb člověka.

Ale sensace s p. Shawem v posledních letech vzbuzena byla tím, jak náhle rozvinul náboženství Nadčlověka. On, který, jak se ze všeho ukazovalo, vysmíval se věrám zapomenuté minulosti, odhalil nového boha v nezobrazitelné budoucnosti. On, který svaloval všechny výčitky na ideály, vystavil nejnemožnější ze všech ideálův, ideál nového stvoření. Ale pravda jest, že každý, kdo dostatečně zná ducha p. Shawova a náležitě jej obdivuje, již dávno to tušil.

Neboť pravda jest, že p. Shaw nikdy neviděl věcí, jaké vskutku jsou. Kdyby byl viděl, byl by před nimi padl na kolena. On měl vždy skrytý ideál, pro který mu povadly všechny věci tohoto světa. On po všechem čas mlčky srovnával lidstvo s něčím, co není lidské, s nějakou obludou z Marta, s Moudrým mužem stoikův, s Hospodárným mužem fabianským, s Juliem Césarem, se Siegfriedem, s Nadčlověkem. Mítí však toto vnitřné neúprosné měřítko jest snad zcela dobré nebo zcela špatné, jest snad znamenité nebo nešťastné, ale není to vidění věcí,

BERNARD SHAW

jaké jsou. Nemá vidění věcí, jaké jsou, kdo myslí nejprve na Briarea se sto rukama a potom nazve mrzákem každého, kdo má jen dvě. Nemá vidění věcí, jaké jsou, kdo žasne vida Argusa s jeho sto očima a potom se pošklebuje každému, kdo má dvě oči, jako by měl jen jedno. A není viděním věcí, jaké jsou, představovati si polobohem duchovní jasností toho, kdo se ukáže nebo neukáže v posledních dnech země, a potom viděti všecky lidi blbci. A to právě vždy p. Shaw do jisté míry činil. Když vidíme opravdu lidi, jací jsou, nekritisujeme, nýbrž uctíváme; a zcela správně. Neboť obluda s tajemnými očima a zázračnými palci, se zvláštními sny v lebce a mimořádnou citlivostí pro to místo nebo to dítě, jest opravdu něčím podivuhodným a podlamujícím. Jen svémocný a šosácký obyčej, srovnávati s něčím jiným, umožňuje pohodlně se před ni postaviti. Pociť povýšenosti nás uchovává chladnými a praktickými; kdybychom viděli jen pouhé fakty, podrazilo by nám to kolena nábožnou bázni. Jest jisto, že každá vteřina vědomého života jest nepomyslitelný div. Jest jisto, že každá tvář, kterou uzříme na ulici, má neuvěřitelnou nenadálost pohádkového zjevení. Aby toho neviděl, nebrání člověku nějaká jasnovidnost nebo zkušenost, brání mu prostě způsob pedantského a nafouklého srovnávání věcí. Pan Shaw, po stránce praktické snad nej-

HERETIKOVÉ

humannější člověk na světě, jest v tomto smyslu nehumánní. Nakazil se jaksi právě hlavní intelektuální slabostí svého nového učitele Nietzscheho, zvláštní ideou, že čím kdo větší a silnější, tím více pohrdá jinými věcmi. Čím větší a silnější kdo, tím bude náchylnější kleknouti před brčálem. Že p. Shaw trvá s rukou zdviženou a tváří pohrdavou před kolossálním panoramatem říší a kultur, to samo sebou nepřesvědčuje, že vidí věci, jaké jsou. Byl bych neúčinněji přesvědčen, že je tak vidí, kdybych jej zastal, jak hledí s nábožným úžasem sám na své nohy. „Jaké jsou to dvě krásné a pilné bytosti“, tak si jej myslím k sobě samému hovořícího, „které vidím všude, jak mně slouží, aniž vím proč? Která víla kmotříčka je poslala z říše duchův, aby přicválaly do mé kolébky, když jsem se narodil? Kterému cizokrajnému bohu, kterému barbarskému bohu hnátův povinen jsem smířci obětí ohně a vína, aby ode mne neutekly?“

Tolik jest jisto, že pravé ocenění tkví na jistém tajemství poníženosti a téměř skrytosti. Kdo řekl: „Blahoslavený, kdo ničeho neočekává, neboť on nebude zklamán“, vyslovil tuto chvaloreč zcela nepřiměřeně, ba falešně. Pravda jest: „Blahoslavený, kdo ničeho nečeká, neboť bude slavně překvapen“. Kdo ničeho nečeká, vidí růže červenější než obyčejný člověk, a trávu zelenější a slunce úchvatnější. Blahoslavený jest, kdo ni-

BERNARD SHAW

čeho nečeká, neboť vládnouti bude městy a horami. Blahoslavený tichý, neboť on zdědí zemi. Dokavad si nepředstavíme, že věci nejsou, nemůžeme si představit, že věci jsou. Dokud nevidíme pozadí temnoty, nemůžeme se divit světlu jako něčemu oddělenému a stvořenému. Jakmile spatříme tulo tmu, všechno světlo jest svítilí, náhlé, oslňující a božské. Dokavad se nevmyslíme v nejsoucnost, podceňujeme vítězství Boha a nemůžeme si představit, ničeho z trofejí Jeho odvěké války. Jest to jedním z tisícerych vtipů pravdy, že nic neznáme, dokavad nepoznáme *nic*.

Nuže toto jest, rozvážně pravím, jediným nedostatkem na velikosti p. Shawově, jedinou námitkou na jeho požadavek býti velikým mužem: jest velmi nesnadno zalíbiti se mu. Jest téměř osamělou výjimkou z obecného a podstatného pravidla, že velikým duchům líbí se malé věci. A z tohoto nedostatku nejbouřlivější ze všech věcí, pokory, nahodile vyplývá zvláštní ulpění na Nadčlověku. Když se byl nakaceřoval množství lidí po přemnoho let, že jsou nepokrokoví, p. Shaw odhalil, s charakteristickým důvtipem, že velmi jest pochybno, může-li některá žijící dvounohá bytost lidská vůbec býti pokrokovou. Skoro všichni lidé, snadno uspokojení, dospěvše k pochybnosti, možno-li člověčství spojovati s pokrokem, byli by zvolili zřici se pokroku a zůstat s člověčenstvím. Pan Shaw, nejsa snadno spo-

HERETIKOVÉ

kojen, rozhoduje se přes palubu vrci člověčství se všemi jeho omezenostmi a držeti se pokroku pro pokrok sám. Není-li člověk, jak jej známe, schopen filosofie pokroku, p. Shaw nehledá nového způsobu filosofie, ale nového druhu člověka. Toť jako by chuva byla několik let zkoušela krmiti dítě poněkud hořkou potravou, a odhalivši, že mu to nesvědčí, neodvrhla by té potravu a neohlížela by se po potravě nové, nýbrž vyhodila by děfátka oknem a žádala by nového děfátka. Pan Shaw nemůže pochopiti, že to, co v našich očích jest hodnotno a co lásky zasluhuje, toť člověk — starý, pivo pijící, náboženstva tvořící, bojující, podléhající, smyslový, úctyhodný člověk. A věci, které byly založeny na tomto tvorů, věčně trvají; věci, které byly založeny na fantasii Nadčlověka, zemřely s umírajícími kulturami, které samy je zrodily. Když Kristus v symbolické chvíli ustavoval svoji velikou společnost, nevolí za její kámen úhelní ani brilliantního Pavla, ani mystického Jana, nýbrž nespolehlivce, domýšlivce, zbabělce — slovem, člověka. A na té skále vzdělal Církev Svou, a brány pekelné jí nepřemohly. Všecky říše a království padly prosvou vrozenou a ustavičnou slabost, že byly založeny silnými lidmi a na silných lidech. Ale tato jediná věc, historická křesťanská Církev, byla založena na člověku slabém, a proto jest nezničitelná, neboť žádný řetěz není silnější než jeho nejslabší článek.

H. G. WELLS A OBROVÉ

Bylo by žádoucno viděti hodně hluboko do pokrytce, abychom uzřeli i jeho upřímnost. Žádoucno všímáti si té nejtemnější a nejreálnější stránky člověka, v níž nesídlí neřesti, kterých neukazuje na světlo, nýbrž ctnosti, kterých ukázati nemůže. A čím více se blížíme k záhadám lidské historie s touto prudkou a pronikající láskou, tím užší a užší místo přiznáme čirému pokrytectví, ať jakéhokoli druhu. Pokrytci nás neoklamou, abychom je měli za světce; ale ani nás neoklamou, bychom je měli za pokrytce. A rostoucí počet úkazů bude se kupiti na pole našeho pátrání, úkazů, ve kterých vpravdě není ani otázky o pokrytectví, úkazů, že lidé byli tak přímí, až se zdáli absurdní, a tak absurdní, až se zdáli neupřímní.

Zde jest okatá ukázka jistého nespravedlivého obviňování z pokrytectví. Vycítává se lidem nábožným v minulosti jako znamení ne-

HERETIKOVÉ

důslednosti a dvojakosti, že spojovali vyznání téměř plazivé pokory s horečným úsilím o pozemský úspěch a s povážlivým triumfem, když ho dosáhli. Cítí se v tom jakýsi humbug, nazývá-li sebe někdo úzkostlivě bídým hříšníkem a stejně úzkostlivě nazývá-li se králem Francie. Ale v pravdě netkví více vědomé nedůslednosti mezi pokorou křesťanovou a dravostí křesťanovou nežli mezi pokorou milovníkovou a dravostí milovníkovou. Pravda jest, že není věcí, kterým lidé věnují taková herkulská úsilí, jako věci, o kterých vědí, že jsou nicotny. Nebylo nikdy milovníka, který by byl neprohlašoval, že kdyby všechny nervy se mu strhaly, neustane, dokud nedospěje toho, po čem touží. A nikdy nebylo milovníka, který by též neprohlašoval, že není hoden té, kterou miluje. Celé tajemství praktického zdaru křesťanství tkví v křesťanské pokorě, byť jakkoliv nedokonalé. Neboť vyloučením všeliké otázky o zásluze neb odplatě duše náhle jest uvolněna k neuvěřitelným rozletům. Zeptáme-li se zdravého člověka, kolik zasluhuje, instinktivně a okamžitě se zarazí v myšlení. Jest pochybno, zasluhuje-li šest pídí země. Ale zeptáte-li se ho, čeho jest schopen dobýti — jest schopen dobýti hvězd. Tak vzniká to, čemu říkáme romantika, plod čistě křesťanský. Člověk nemůže si zasloužiti dobrodružství; nemůže si zjednatí drakův a hippogrifů. Středo-

H. G. WELLS A OBROVÉ

věká Evropa, jež hlásala pokoru, získala romantiku; kultura, která získala romantiku, získala celý obytný globus. Jak od tohoto rozdílně bylo smýšlení pohanské a stoické, bylo ku podivu vhodně vyjádřeno v jedné slavné větě. Addison klade v ústa velikému Stoikovi tato slova:

„Není dáno smrtelníkům poroučeti štěstí;
ale my chceme více, Sempronie; my si ho chceme
[me zasloužiti].“

Leč duch romantiky a křesťanství, duch, který jest v každém milovníku, duch, který osedlal svět evropským dobrodružstvím, jest zcela opáčný. „Není dáno smrtelníkům zasluhovat si štěstí. Ale my chceme více, Sempronie, my si ho chceme dobýti“. A tato radostná pokora, toto lhostejné chování a přece pohotovost k neskonalým a nezaslouženým triumfům, toto tajemství jest tak prosté, že každý je měl za cosi neblahého a záhadného. Pokora jest ctnost tak praktická, až lidé o ní soudí, že jistě jest neřest. Pokora jest tak úspěšná, že bývá matena s pýchou. A bývá s ní matena tím snáze, že obyčejně vystupuje s jakousi neličenou láskou k nádheře, jež si v ničem nezadá s marnivostí. Pokora nejraději chodívá oděna v purpur a zlato, kdežto pýcha nedopouští, by zlato a purpur na ni působily nebo libily se jí příliš. Slovem, chyba této ctnosti tkví právě v jejím úspěchu; jest příliš úspěšna jako roucho, aby byla považována za

HERETIKOVÉ

ctnost. Pokora není toliko příliš dobrá pro tento svět; jest příliš praktická pro tento svět; řekl bych téměř, jest příliš světská pro tento svět.

Nejčastěji uváděným vzorem dnešním jest tak řečená pokora muže vědy; a zajisté jest vzorem tak dobrým jako moderním. Lidé nalézají na výsost nesnadným věřit, že by člověk, který zřejmě z kořenů vyvrací hory a rozděluje moře, strhuje chrámy a vzpíná ruce k hvězdám, byl klidným starým pánem, požadujícím jedině, by se směl věnovati svému nevinnému starému koníčku a jíti za svým starým nevinným nosem. Když někdo rozstípne zrnko písku a celý vesmír jest z toho vzhůru nohama, bývá nesnadno ujistiti se, že muži, který to učinil, rozstípnutí zrnka jest něčím velikým a překocením kosmu maličkostí. Bývá těžko vžít se do cítění člověka, který na nové nebe a novou zemi patří jako na podružnost. Ale bez pochyby právě této téměř příšerné nevinnosti rozumové dluhují velicí mužové veliké vědecké periody, která nyní zdá se končiti, za svou ohromnou moc a triumf. Kdyby byli shroutili nebesa jako domek z karet, jejich námitkou nebývalo by bylo, že to učinili úmyslně; jejich zcela nepopěrnou námitkou by bylo, že to učinili náhodou. Kdykoliv sebe slabší nádech pýchy se jich dotkl z toho, co učinili, byl to dobrý důvod útočiti na ně; ale dokavad byli zcela pokorní, byli zcela vítězni. Bylo možno

odpíratí Huxleyovi; nebylo však možno odpíratí Darwinovi. On přesvědčoval svým nesebevědomím; řeklo by se téměř, svou tupostí. Tento dětinský a prosaický duch ve světě moderním začíná mizeti. Vědci začínají viděti sebe, jak dí jemné rčení, na svém místě; začínají se honositi svou pokorou. Stávají se esthety jako všichni ostatní, začínají psáti pravdu s velkým P, začínají mluvit o náboženstvích, která, jak myslí, zničili, o objevech, které neustále činí. Jako moderní Angličané obměkčují se nad svou vlastní tvrdostí. Stávají se vědomými své vlastní síly — t. j. slábnou.

Ale v úzce moderních desetiletích vynořil se čistě moderní muž, jenž vnáší do našeho světa jasnou osobní prostotu starého světa vědeckého. Máme muže genialního, jenž jest umělec, ale jenž byl vědcem, a jenž se zdá na prvním místě poznamenán touto velikou vědeckou pokorou. Jest to p. H. G. Wells. U něho jako u jiných již zmíněných jest velmi nesnadno předem přesvědčiti obyčejného člověka, že takovou ctnost jest připisovati takovému muži. Pan Wells začal své literární dílo silnými viděními — viděními posledních zápasů této planety; jest možno, aby člověk, začínající silnými viděními, byl pokorný? Potom psal ještě divější a divější příběhy o přistřihování zvířat na lidi a o střelení andělů jako ptáků. Jest člověk, střilející anděle a přistřihu-

HERETIKOVÉ

jící zvířata na lidi, pokorný? Od té doby činil ještě něco smělejšího než obojí to rouhání; předpovídal politickou budoucnost všeho lidstva; prorokoval ji s útočnou autoritou a zvučnou určitostí. Bude věru nesnadno za přítomného stavu běžného smýšlení o takových věcech jako pýcha a pokora odpověděti na otázku, jak může býti pokorný, kdo tvoří tak veliké a tak smělé věci. Neboť jedinou odpovědí jest odpověď, kterou jsem podal na počátku tohoto článku. Jest pokorný, kdo tvoří veliké věci. Jest pokorný, kdo tvoří smělé věci. Jest pokorný, komu jest dopráno překvapujících vidění, a to ze tří jasných důvodů: předně že napíná své oči více než kteříkoliv jiní, aby je viděl; za druhé, že jest více přemožen a více povýšen jimi, když naň přicházejí; za třetí, že je podává přísněji a upřímněji a méně padělány, pro svou denně větší zběhlost a bohatší fantasii. Dobrodružství přiházejí se těm, jimž jsou nejnenadálejší — to jest nejromantičtější. Dobrodružství přiházejí se nejnesmělejším: a v tom smyslu dobrodružství se přiházejí nedobrodružnému.

Tuto překvapující pokoru na p. H. G. Wellsovi bude možná, jako přemnoho jiných věcí životných a živoucích, nesnadno osvětliti ukázkami, ale kdybych byl vyzván, abych pověděl ukázkou její, nebyl bych v nesnázích, kterou začítí. Nejzajímavější u p. H. G. Wellsa jest, že

on jest jediným ze všech svých stkvělých vrstevníků, jehož vzrůst se nezastavil. Bdí-li se v noci, možno jej slyšeti, jak roste. Nejpatrnějším důkazem tohoto vzrůstu jest postupná změna mínění; ale není to pouhá změna mínění. Není to ustavičné přeskakování z posice do posice, jako u p. Jiřího Moorea. Jest to nepřetržitý postup pevnou cestou určitým směrem. Ale hlavním důkazem, že to nejsou kousky kolísavosti a marnosti, jest to, že postupoval vesměs od názorů neobyčejnějších k názorům všednějším. Byl to v jistém smyslu postup od mínění nekonvencionálních ke konvencionálním. Toto dotvrzuje poctivost p. Wellsovu a dokazuje, že není *poseur*. Pan Wells kdysi hlásal, že vyšší vrstvy a nižší vrstvy v budoucnosti tak se od sebe oddělí, až se navzájem sežerou. Zajiště žádný paradoksový šarlatán, který by jednou byl našel argumenty pro tak překvapující názor, nevzdal by se ho, leč pro něco ještě více překvapujícího. Pan Wells se ho vzdal ve prospěch té nevinné víry, že posléze obě vrstvy se podřídí nebo assimilují v jakousi vědeckou vrstvu střední, vrstvu technickou. Opustil sensační theorii s tou čestnou vážností a prostotou, s jakou ji byl přijal. Tehdy myslel, že jest správná; nyní myslí, že není správná. Dospěl nejstrašnějšího závěru, jakého literát může dospěti, že názorem správným jest názor obyčejný. Jest

HERETIKOVÉ

to jen nejzazší a nejdivočejší způsob srdnatosti, jež se odváží postavit se na věži před deseti tisíci lidmi a říci jim, že dvakrát dvě jsou čtyři.

Nyní p. H. G. Wells jest na radostné a obveselující pokrokové fási konservatismu. Nalézám čím dál tím víc, že konvence, třebaš tiché, jsou něco živoucího. Dobrá ukázka této pokory a zdraví jeho našla by se v tom, jak mění své hledisko o vědě a manželství. Kdysi držel se, tuším, mínění, kterého někteří ojedinělí sociologové dosavad se drží, že lidští tvorové nejvýhodněji by se pojili a plodili po způsobu psů neb koní. Tohoto již se nedrží. Nejen že se nedrží již tohoto názoru, ale napsal o tom ve spise „Lidstvo v tvoření“ s takovým zdrcujícím důvtipem a humorem, až se mi zdá nesnadno uvěřiti, že by někdo jiný mohl býti jiného mínění. Pravda, jeho hlavní námitkou na návrh ten jest, že to fysicky nemožno, což se mi zdá námitkou velmi chabou a téměř nehodnou povšimnutí vůči jiným. Jedinou námitkou proti vědeckému manželství, hodnou rozhodné pozornosti, jest prostě to, že takové věci bylo by možno uložit nepomyslitelným otrokům a zbabělcům. Nevím, mají-li náhončí vědeckého manželství pravdu, jak oni praví, nebo chybuji-li (jak praví p. Wells) tvrdíce, že s lékařským dozorem plodili by se silní a zdraví lidé. Jsem jen jist, že kdyby se tak

dálo, prvním činem silných a zdravých lidí by bylo, tento lékařský dozor povaliti.

Chyba všeho toho lékařského mluvení tkví v tom, že spojuje ideu zdraví s ideou opatrnosti. Co má zdraví s opatrností? Zdraví souvisí s bezstarostností. Opatrnosti potřebí jest při úkazech zvláštních a abnormálních. Když jsme právě nezdraví, bývá snad potřebí pečovati, a bychom se uzdravili. Ale i tehdy snažíme se o uzdravení jen proto, abychom byli bez starostí. Jsme-li lékaři, mluvíme lidem výjimečně chorým, a těm jest třeba říkati, aby byli opatrní. Ale jsme-li sociology, obracíme se na člověka normálního, obracíme se na lidstvo. A lidstvu mělo by se říkati, aby bylo klidno. Neboť všechny základní funkce zdravého člověka měly by se dít výslovně s potěšením a pro potěšení; neměly by se dít s opatrností a pro opatrnost. Člověk měl by jísti, aby ukojil dobrou chuť a nikoli aby udržel tělo. Člověk měl by se tělesně tužit nikoli proto, že jest příliš tučný, ale že miluje křížkování nebo koně nebo vysoké hory a že je miluje pro ně samé. A člověk měl by se ženiti, protože se zamiloval a ne zvláště proto, že svět potřebuje býti zalidněn. Potrava bude opravdu obnovovati jeho tkanivo buničné, dokud on nemyslí na své tkanivo buničné. Tělocvik bude ho opravdu utužovati, pokavád myslí na něco jiného. A ze sňatku bude kynouti naděje na potom-

HERETIKOVÉ

stvo ušlechtilé krve, vznikl-li z vlastního přirozeného a ušlechtilého vzrušení. Jest prvním zákonem zdraví, aby naše potřeby nebyly pojímány jako potřeby; slušno pojímati je jako přepych. Budme tedy starostliví ve věcech nepatrných, jako škrábneme-li se nebo rozestůněme-li se lehce, nebo v něčem, co péčí možno spraviti. Ale ve jménu všeho zdraví budme bezstarostní ve věcech důležitých, jako sňatek, sice zdroj našeho pravého života vyschne.

Pan Wells však není zcela ujasněn o bližším vědeckém výhledu, aby viděl, že jsou některé věci, jež v pravdě by neměly býti vědeckými. Stále naň poněkud působí veliký vědecký klam; obyčej totiž, nezačínati s lidskou duší, jež jest první věcí, o které člověk nabývá poznání, nýbrž s něčím takovým jako protoplasma, což jest asi poslední. Jediným nedostatkem v jeho skvělé duchovní výzbroji jest to, že nemá dostatečného zřetele na hmotu nebo látku lidí. Ve své nové Utopii praví třebas, že hlavním účelem Utopie bude popříti prvotní hřích. Kdyby byl začal s lidskou duší — to jest kdyby byl začal sám na sobě — byl by našel prvotní hřích téměř první věcí, v kterou dlužno věřiti. Byl by našel, abych to krátce vyjádřil, že trvalé sobectví vzniká z pouhého faktu, že člověk má jisté *já*, a nikoli z nějakých nahodilostí výchovy nebo trýznění. A slabostí všech Utopií jest, že

H. G. WELLS A OBROVÉ

se chápou největší nesnáze člověkovy a předstírají, jako by byla přemožena, a potom vydávají podrobný počet o zdolání nesnází menších. Nejprve předstírají, že žádný člověk nechce získati více než podíl jemu příslušný, a potom důvtipně rozkládají, zda jeho podíl bude mu dodán automobilem nebo vzducholodí. A ještě silnější ukázka lhostejnosti p. Wellsovy k lidské psychologii možno nalézt v jeho kosmopolitismu, úplném zrušení všech patriotických mezí v jeho Utopii. Praví svým nevinným způsobem, že dlužno, by Utopie byla státem světovým, sice by jiní národové zdvihli válku proti ní. Nepomyslí si asi, že přemnoží z nás, byť i byla světovým státem, přece bychom proti ní válčili až do konce světa. Neboť připustíme-li, že jsou nezbytně rozmanitosti v umění nebo v mínění, jaký v tom rozum, mysliti, že nebude rozmanitostí ve vládě? Toť velmi prosté. Dokud schválně nehodláte zabrániti, aby ta neb ona věc nebyla dobrou, nemůžete zabrániti, by nebyla považována za hodnou boje. Jest nemožno zabrániti možnému konfliktu civilisací, poněvadž nemožno zabrániti možnému konfliktu mezi ideály. Kdyby už nebylo našeho moderního boje mezi národy, byl by jen boj mezi Utopiemi. Neboť nejvyšší věc netíhne toliko k jednotě; nejvyšší věc tíhne též k rozlišování. Často naleznete lidi bojující za jednotu; ale nikdy jim nezabráníte,

HERETIKOVÉ

aby nebojovali též o rozlišování. Tato rozmanitost v nejvyšší věci jest významem horoucího patriotismu, horoucího nacionalismu veliké civilisace evropské. Jest též, mimochodem, významem Učení o Trojici.

Myslím však, že hlavní chybou filosofie p. Wellsovy jest něco poněkud hlubšího, to, co tak roztomile vyjadřuje v úvodní části své nové Utopie. Jeho filosofie v jistém smyslu směřuje k popření možnosti filosofie samé. Hájí aspoň, že není bezpečných a spolehlivých idejí, na kterých by bylo možno spočinouti s rozhodným uspokojením duchovním. Bude však jasnější i zábavnější, citovati samého p. Wellsa.

„Nic netrvá“, praví, „nic není přesného a jistého (kromě ducha pedantova).... Bytí, jářku! — není bytí, nýbrž všeobecné postupné vznikání individualit, a Plato se obrátil zády k pravdě, když se obrátil k svému museu specifických ideálův.“ A znovu praví p. Wells: „Není ničeho trvalého v tom, co známe. Přejíždíme od slabšího světla k silnějšímu, a každé světlo silnější proráží naše dosud neprůhledné základy a odhaluje nové rozličné neprůhlednosti hlubší.“ Tož když pan Wells praví věci takovéto, mluvím s úplným respektem, když pravím, že nedbá jisté evidentní duchovní distinkce. *Nemůže* býti pravda, že není nic trvalého v našem poznání. Neboť kdyby tomu tak bylo, nemohli bychom toho všeho

H. G. WELLS A OBROVĚ

věděti a nemohli bychom toho nazývatí poznáním. Budiž náš stav duchovní zcela odlišný od stavu někoho jiného před několika tisíci lety; ale nemůže býti zcela rozdílný, sice bychom si rozdílu nebyli vědomi. Pan Wells jistě uzná první a nejprostší z paradoksů, ležící u pramenů pravdy. Jistě vidí, že když dvě věci jsou rozdílny, zavírá to v sobě, že jsou podobny. Zajíc a želva se snad liší co do rychlosti, ale shodují se jistě co do pohybu. Nejrychlejší zajíc nemůže býti rychlejší než rovnoramenný trojúhelník nebo než červená barva. Když pravíme, že zajíc se pohybuje rychleji, pravíme, že želva se pohybuje. A když pravíme o nějaké věci, že se pohybuje, pravíme, aniž třeba jiných slov, že jsou věci, které se nepohybují. A právě tím, když pravíme, že věci se mění, pravíme, že jest něco neproměnného.

Leč zajisté nejlepší ukázkou klamu p. Wellsova možno nalézt v ukázce, kterou volí on sám. Jest plně pravda, že vidíme světlo, které vůči něčemu temnějšímu jest světlem, ale které vůči silnějšímu světlu jest tmou. Ale jakost světla trvá toutéž věcí, sice bychom ho nenazývali silnějším světlem a neuznávali bychom ho takovým. Kdyby povaha světla nebyla utkvělou v mysli, mohli bychom zcela dobře nazvatí nejhustší stín nejsilnějším světlem nebo *vice versa*. Kdyby povaha světla stala se nám jen na okamžik ne-

HERETIKOVÉ

určitou nebo jen o vlásek pochybnou, kdyby třeba se vloudila do našeho pojmu o světle nějaká neurčitá idea o modři, byli bychom tím okamžením v pochybnosti, zda nové světlo jest světlejší nebo slabší. Zkrátka, ať postup jest měnlivý jako u mračna, ale dlužno, by směr byl tak přímý jako francouzská silnice. Sever a jih jsou relativy v tom smyslu, že já jsem na severu Bournemouthu a na jihu Spitzberg. Ale kdyby byla nějaká pochybnost o poloze severního pólu, jest stejnou měrou pochybnou, jsem-li opravdu na jihu Spitzberg. Ať absolutní idea světla jest vskutku prakticky nedostižná; ať jsme neschopni zjednatí si čirého světla. Ať jsme neschopni dosáhnouti severního pólu. Ale když severní pól jest nedostižný, z toho nejde, že by byl neurčitelný. A jen tím, že severní pól není neurčitelný, můžeme si sestaviti uspokojující mapu Brightonu a Worthingu.

Jinými slovy, Plato obrátil se tváří k pravdě, ale žády k p. H. G. Wellsovi, když se obrátil k svému museu specifických ideálů. Právě zde Plato ukazuje svůj smysl. Není pravda, že by všecko se měnilo; věci, které se mění, jsou ve směr věci zřejmé a hmotné. Jest něco, co se nemění; a to jest právě abstraktní jakost, neviditelná idea. Pan Wells praví velmi pravdivě, že věc, kterou jsme viděli v nějakém spojení tmavou, uvidíme možná v jiném spojení světlou.

Ale co jest společno oběma možnostem, toť čirá idea světla — které jsme vůbec neviděli. Dejme tomu, že by p. Wells rostl výš a výše po věky věkův, až by byl hlavou výše než nejvzdálenější hvězda. Představuji si ho, jak by o tom napsal pěknou povídku. Tehdy by viděl stromy nejprve vysokými a potom malými; viděl by oblaky nejprve vysoko a potom nízko. Ale zůstala by s ním po věky v té hvězdné vzdálenosti idea výšky; provázal by jej a posiloval by ho v těch hrozných prostorách určitý pojem, že jest čím dál vyšší a nikoliv (dejme tomu) čím dál tlustší.

Vzpomínám si nyní, že p. Wells vskutku napsal velmi působivý román o lidech rostoucích tak vysoko jako stromy; a že v knize té zase, zdá se mi, byl obětí toho mlhavého relativismu. „Potrava Bohů“ jest jako hra p. Bernarda Shawa v podstatě studií o ideji Nadčlověka. A jest vystavena, myslím, i přes svoje roucho polopantomimické allegorie, témuž intelektuálnímu útoku. Nelze čekat od nás nějaké úcty pro velikou bytost, nehodí-li se na ni nějak naše měřítko. Neboť dokud nepřesahuje našeho měřítko velikosti, nemůžeme ji ani nazvat velikou. Nietzsche shrnul vše, co jest zajímavého v ideji o Nadčlověku, když řekl: „Člověk jest něco, co třeba převýšiti“. Ale slůvko „převýšiti“ chová v sobě existenci měřítko společného nám a věci převyšující nás. Jest-li Nadčlověk člověčtější než

HERETIKOVĚ

lidé, zajisté lidé jej posléze zbožší, i když ho snad nejprve zavraždili. Ale jest-li prostě nadčlověčtější, budou k němu zcela lhostejní, jako by byli k jiné na pohled bezúčelné obludnosti.

Dlužno, by se podrobil naší zkoušce, byť i jen aby nás postrašil. Čirá síla nebo i objemnost bývá měřítkem; ale to samo nikdy nepřiměje lidí, aby považovali člověka za vyššího než sebe. Obři, jako v moudrých starých pohádkách, jsou potvory. Nadčlověkové, lidé vyšší, nejsou-li lidmi dobrými, jsou potvory.

„Potrava Bohův“ jest příběh o „Janku Obrobijci“, vyprávěný s hlediska obřího. Toho myslím před tím v literatuře nebylo; ale pochybuji poněkud, že by psychologická podstata jeho v pravdě existovala. Pochybuji poněkud, že obr, kterého Janek zabil, považoval se za Nadčlověka. Dostí se podobá, že Janek byl mu člověkem omezeným a pámbíčkářem, který chtěl zmařit veliké pokrokové hnutí životní síly. Kdyby — jak nezřídka tomu bylo — byl měl náhodou dvě hlavy, byl by projevil elementární zásadu, že dvě jsou lepší než jedna. Rozhovořil by se o subtilní modernosti takové výzbroje, umožňující obrovi, aby pozoroval věc se dvou hledisek nebo aby se hbitě opravil. Ale Janek byl zápasníkem trvajících lidských měřítek, principu jeden muž jedna hlava a jeden muž jedno svědomí, prosté hlavy a prostého srdce a prostých

H. G. WELLS A OBROVĚ

očí. Janek pranic nebyl pod vlivem otázky, zda obr jest zvláště obrovitý obr. Jediné rád by byl zvěděl, jest-li dobrý obr — totiž obr, který jest nám něčím dobrým. Jaké jsou náboženské názory obrovy; jaké jeho názory politické a o občanských povinnostech? Miluje-li dívky — nebo miluje-li je toliko ve smyslu skrytém a neblahém? Abychom užili jemného rčení pro citové zdraví, má-li srdce na pravém místě? Bude třeba, aby Janek někdy rozsekal ho mečem, aby to našel.

Stará a správná historie Janka Obrobijce jest prostě úplnou historií člověka; kdyby se jí rozumělo, nepotřebovali bychom ani Bibli nebo dějin. Ale moderní svět zejména jako by jí vůbec nerozuměl. Moderní svět, jako p. Wells, jest na straně obrův; nejjistější místo a proto nejprůměrnější a nejprosaičtější. Moderní svět velebě své malé císaře mluví o bytostech silných a statečných; ale nevidí asi věčného paradoxu, skrytého ve spojení těchto pojmů. Silný nemůže býti statečný. Jen slabý může býti statečný; a přece zase v praxi jen těm, kteří mohou býti stateční, možno důvěřovati v čas nebezpečí, že budou silni. Jedině tím by se obr byl opravdu utužil proti nevyhnutelnému Jankovi, kdyby byl neustále zápasil s jinými obry desetkrát silnějšími než sám byl. To jest kdyby byl přestal býti obrem a stal se Jankem. Proto ta sympathie k malým nebo utlačovaným, která

HERETIKOVĚ

nám liberálům a nacionalistům nezřídka byla vyčítána, není nikterak jalovým sentimentalismem, jak myslí p. Wells a jeho přátelé. Toť první zákon praktické odvahy. Býti v nejslabším táboře, toť býti v nejsilnější škole. Ani si nedovedu pomysliťi něco, co by lépe posloužilo lidstvu než příchod pokolení Nadčlověků, kterým by bylo podstoupiti zápas s malými draky. Dokonalejší-li jest Nadčlověk než my, zajisté nám netřeba bojovati s ním; ale proč tedy nenazýváťi ho Světcem? Jest-li však toliko silnější (zda fysicky nebo myšlenkově, na tom mi ani za mák nezáleží), pak by měl počítati s námi aspoň do té síly, kterou máme. Jsme-li slabší než on, není to důvodem, proč bychom měli býti slabší sami sebe. Nejsme-li té výšky, abychom obru sahalí po kolena, není to důvodem, proč bychom se měli zkracovati, klesnouce sami na kolena. Ale takový jest v jádru smysl všeho moderního kultu heroův a slavení Silného, Césara, Nadčlověka. Aby on byl něčím větším než člověk, dlužno, abychom my byli o něco menší.

Bezpochyby existuje starší a dokonalejší úcta k heroům než tato. Starý rek však, jako Achilles, byl bytostí lidštější než lidstvo samo. Nietzschev Nadčlověk jest studený a bez přítele. Achilles tak bláznivě miluje svého přítele, že v agonii své bolestné ztráty povraždí vojska. Páně Shawův smutný César praví ve své opuštěné pýše: „Kdo nikdy

H. G. WELLS A OBROVĚ

nedoufal, nemůže nikdy zoufatí“. Bůh-Člověk dávný odpovídá sesvého strašného návrší: „Bylo kdy bolesti jako bolest má?“ Veliký člověk není člověk tak silný, aby cítil méně než jiní; jest člověkem tak silným, že cítí více. A praví-li Nietzsche: „Nové přikázání dávám vám, „budte tvrdí“, praví ve skutečnosti: „Přikázání nové dávám vám, „budte mrtví“. Sensibilita jest definicí života. |

Ještě slovíčko o Janku Obrobijci. Nezdržel jsem se při otázce p. Wellsa a obrův proto, že ta zvláště vyniká v jeho duchu; vím, že Nadčlověk nezaujímá v jeho kosmu místa tak rozsáhlého jako v kosmu p. Bernarda Shawa. Zdržel jsem se u ní z důvodu opačného; proto, že tato herese immorálního kultu heroův zaujala ho, myslím, méně, i možno snad přece ještě zabrániti, aby jeden z nejlepších myslitelů dnešních nebyl jí převrácen. V „Nové Utopii“ p. Wells nejednou vzpomíná p. W. E. Henleye. Tento bystrý a nešťastný muž žil v obdivu mdlého násilí a vracel se vždy k starým hrubým povídkám a k starým hrubým balladám, k silné literatuře primitivní, aby našel chválu síly a ospravedlnění tyranství. Ale nemohl jich nalézt. Není jich tam. Primitivní literatura jest projevena v povídce o Janku Obrobijci. Silná literatura stará jest samé velebení slabého. Silná literatura stará jest citlivější k menšinám než nějaký moderní politický idealista. Silné staré ballady jsou tak

HERETIKOVÉ

sentimentálně zaujaty nedochůdným, jako Společnost na ochranu praobyvatelstva. Když lidé byli drsní a houževnatí, když žili pod tvrdými ranami a pod tvrdými zákony, když věděli, co opravdu jest bojovati, bývaly toliko dvojí zpěvy. První byly zpěvy radosti, že slabý přemohl silného, druhé byly nářky, že silný zvláštní náhodou přemohl slabého. Neboť tento odpor k *statu quo*, toto trvalé úsilí změnití vládnoucí rovnováhu, tato ukvapená výzva mocnému, to celá povaha a nejvnitřnější tajemství psychologického dobrodružství, jež slove člověk. Jeho silou jest, pohrdati silou. Ztracená naděje není jen reálnou nadějí, jest jedinou reálnou nadějí lidstva. Nejhrubší ballady lidí pralesových jsou v největším údivu, když vzdorují nejen králi, ale, nač více sluší ukázati, heroovi. Jakmile Robin Hood stává se jakýmsi Nadčlověkem, v té chvíli rytířský kronikář líčí nám Robina, jak jest zmlácen chudým dráteníkem, kterého mínil odkliditi. A dle rytířského kronikáře Robin Hood přijímá tento výprask tona v obdivu. Tato velkodušnost není plodem moderního humanitářství; není plodem něčeho mírového. Velkodušnost tato jest jen jedním ze ztracených umění válečných. Henleyovci vzdychají po silné a bojovné Anglii a vracejí se k divokým starým historiím o silné a bojovné Anglii. A co nalézají psáno napříč tou divokou starou literaturou, toť „politika Majubova“.

VI VÁNOCE A ESTHÉTOVÉ

Svět jest kulatý, tak kulatý, že školy optimismu a pessimismu od počátku se přely, dobře-li jest postaven. Nesnáz nevzchází z pouhého faktu, že dobro a zlo jsou smíšeny v poměrech přibližně stejných; vzchází hlavně z toho, že lidé vždy se různí o tom, které částky jsou dobré a které špatné. Odtud nesnáz, jež do úzkých vhání „bezkonfessiijní náboženstva“. Hlásají, že objímají vše, co krásného ve všech věřácích, ale zdá se mnohým, že posbírali vše, co v které z nich nudného. Všecky barvy v čistotě spolu smíšeny měly by vydati čistou běl. Smíšeny spolu v lidské schránce na barvy dávají cosi jako bláto a cosi velmi podobného mnoha novým náboženstvím. Taková směs bývá často něčím mnohem horším než nějaká víra vzatá zvláště, třebaš víra zákeřnických Thugův. Přehmat vzniká z nesnáze objeviti, co jest opravdu dobrou stránkou a co opravdu špatnou

HERETIKOVĚ

stránkou daného náboženství. A na ty, kteří mají nešťastný úděl přemýšletí o tom neb onom náboženství, padává ta dosti těžká stráž, že stránky, obecně považované za dobré, jsou špatné, a stránky, obecně považované za špatné, jsou dobré.

Jest tragické podívat se a poctivě se podívat skupině lidí, ale podívat se jim ve fotografickém negativu. Jest nesnadno libovat si ve všech jejich bělostech, když jsou černy, a ve všech jejich černostech na jejich bělosti. To se nám často stává ve příčině lidských náboženství. Vezměme dvě institucí, jež dosvědčují náboženskou energii 19. století. Vezměme Armádu Spásy a filosofii Augusta Comtea.

Běžný úsudek vzdělaného člověka o Armádě Spásy vyjádřen jest asi takovými slovy: „Nepochybuji, že činí velmi mnoho dobrého, ale činí to stylem vulgárním a profanním. Jejich cíle jsou výborné, ale jejich metody jsou špatné“. Mně pohříchu pravý opak se zdá pravdou. Nevím, zda cíle Armády Spásy jsou výborny, ale jsem zcela jist, že metody jejich jsou podivuhodny. Jejich metody jsou metody všech intenzivních a zdravých náboženství; jsou populární, jako každé náboženství, vojenské, jako každé náboženství, veřejné a sensationelní, jako každé náboženství. Nejsou nijak uctivější než římská katolíci, neboť uctivost ve vážném a jem-

VANOCE A ESTHÉTOVÉ

ném významu slova jest možna toliko nevěřícím. Toto krásné přitmě naleznete v Euripidovi, v Renanovi, v Mathew Arnoldovi; ale v lidech, kteří věří, ho nenaleznete — naleznete jen smích a boj. K pravdě pevné jako mramor nemůže člověk míti úcty takovéto; uctív může býti jedině ku krásné lži. A Armáda Spásy, třebaš její hlas vyšel v okolí nízkém a způsobem šeredným, jest to hlas veselý a hněvivý víry, prudké jako povyky Dionysiovy, divoké jako chrličové katolicismu, i nelze ji směšovati s filosofií. Profesor Huxley v jedné své duchaplné větě nazval Armádu Spásy „korybantickým křesťanstvím“. Huxley byl posledním a nejušlechtilejším z těch stoiků, kteří nikdy neporozuměli kříži. Kdyby byl pochopil křesťanství, byl by poznal, že ani nebylo ani nemůže býti křesťanství, které by nebylo korybantické.

A rozdíl v cílech a methodách jest ten, že posouditi cíle něčeho takového jako Armáda Spásy jest velmi nesnadno, posouditi jejich rituál a ovzduší velmi snadno. Nikdo snad, leč sociolog, neuvidí, zda bytový plán generála Bootha jest správný. Ale každý zdravý člověk uvidí, že tlouci sborem na mosazné cimbály jistě jest správnou. Stránka statistiky, plán vzorných obydlí, něco rozumného přináší duchu nezasvěcenému vždy nesnáz. Ale co jest iracionelní, tomu porozumí každý. V tom tkví, proč nábo-

HERETIKOVÉ

ženství tak záhy přišlo na svět a tak daleko se rozšířilo, zatím co věda přišla na svět tak pozdě a vůbec se nerozšířila. Historie jednohlasně přisvědčuje, že jediná mystika má jakou takou čáku, býti pochopena lidem. Zdravý rozum bude chován jako esoterická tajemství v tmavém chrámě kultury. A tak zatím co filantropie Armádníků Spásy a její pravost jest snad důvodnou látkou doktorských diskusí, nemůže býti pochybností o pravosti jejich tureckých band, neboť turecká banda jest číře duchovní a tíhne jen k tomu, by vzpružila vnitřný život. Účelem filantropie jest konati dobré; snahou náboženství jest býti dobrým, byť i jen na chvíli mezi rachotem plechu.

A táž antithese patrna jest u jiného moderního náboženství — totiž náboženství Comtova, obecně známého jako Positivism čili kult lidství. Takoví lidé jako p. Frederik Harrison, ten smělý a rytířský filosof, který stále, svou pouhou osobností, mluví pro víru, řekli by nám, že nám doporučuje Comtovu filosofii, ale ne všechny Comtovy fantastické návrhy na pontifiky a obřady, na nový kalendář, nové slavnosti a svátky svatých. Nemyslí, abychom se oblékali jako kněží humanity nebo vypalovali ohňostroje za příčinou narozenin Miltonových. Solidnímu anglickému comtistovi to vše jeví se, přiznává, poněkud absurdním. Mně se to jeví jedinou rozumnou stránkou comtismu. Jako filosofie ne-

VÁNOCE A ESTHÉTOVÉ

vyhovuje. Jest zřejmě nemožno uctívatí humanitu, lidstvo, právě jako jest nemožno uctívatí Savile-Club; obě jsou instituce výborné, ke kterým snad náhodou náležíme. Ale chápeme jasně, že Savile-Club netvoří hvězd ani nenaplnuje všehomíra. A jistě jest nerozumno útočiti na nauku o Trojici jako výtvor mámvého mysticismu a potom žádati lidi, aby ctili bytost, která v devadesáti millionech osobách jest jediným Bohem, nezaměnitelným v osobách a nerozdílným v podstatě.

Ale nevyhovovala-li Comteova moudrost, bláznovství Comteovo bylo moudrostí. Ve věku špinavé modernosti, kdy krása byla jmína za cosi barbarského a šerednost za něco rozumného, on jediný věděl, že lidé potřebují vždy posvátnosti mumraje. On viděl, že zatím co zvířata mají všechny věci užitečné, věci v pravdě lidské jsou neužitečné. Prohlédl bludnost dnešního názoru téměř obecného, názoru, že obřady a formy jsou něčím umělým, přídavkovým a zkaženým. Vpravdě rituál jest mnohem starší než myšlení; jest mnohem prostší a bujnější než myšlení. Cít chápající přirozenou povahu věcí netoliko v lidech vzbuzuje pocit, že jistě zvláštní věci jest říkati; vzbuzuje v nich pocit, že jistě zvláštní věci jest činiti. Nej příjemnější z nich jest tančiti, stavěti chrámy a hlučně výskati; méně příjemno jest nositi v dírci zelené karafiáty a

HERETIKOVÉ

upalovali za živa jiné filosofy. Ale všude náboženský tanec byl před náboženským hymnem, a člověk byl ritualistou dříve než uměl mluvit. Kdyby Comtism se rozšířil, svět nebyl by obrácen comteovskou filosofií, nýbrž comteovským kalendářem. Když angličtí pozitivisté zrazovali od toho, co měli za slabost svého mistra, zlomili sílu svého náboženství. Kdo má víru, povinen jest býti hotov nejen k mučednictví, ale k bláznovství. Jest absurdno tvrditi, že ten neb onen jest hotov umoriti se a zemřiti za svá přesvědčení, není-li hotov za ně též nositi věnec na hlavě. Já sám, abych vzal *corpus vile*, jsem zcela jist, že bych nepřečetl děl Comteových, ať z jakékoliv pohnutky. Ale snadno si sebe představím, jak bych s největším nadšením páčil čarodějnice na svátek Darwinův.

Tato nádherná snaha vzala za své, a nic jejího stylu nenastoupilo. Nebylo žádného racionalistického svátku, žádné racionalistní ekstase. Lidé pořád chodí v černých šatech za příčinou smrti Boha. Když křesťanství bylo v posledním století těžce bombardováno, na nic se tak vytrvale a výtečně neútočilo, jako na jeho, jak pravili, nepřátelství klidské radosti. Shelley a Swinburne a všickni jejich vojové znovu a znovu vytrhovali do pole, ale nezměnili toho. Nevystavili ani jedině nové trofeje nebo praporu, k němuž by se svět řadil pro obvese-

VÁNOCE A ESTHÉTOVÉ

lení. Nepodali ani jména ani nového podnětu k veselí. Pan Swinburne nevyvěšuje své punčochy v předvečer narozenin Viktora Huga. Pan William Archer nezpívá koled o dětství Ibsenově u příbytků lidských v sněhu. V okruhu našeho racionálního a chmurného roku ze všech těch starých hodů, jež kdysi naplňovaly celý svět, zbývají jediné svátky. Vánoce zbývají, připomínajíce nám ty věky, ať pohanské nebo křesťanské, kdy lidé činili poesii, místo aby jich několik poesii psalo. Každé zimy v našich lesích jen jediný strom září, cesmína.

Zvláštní pravda o té věci jest pověděna slovíčkem „svátek“. Bankovním svátkem míní se patrně den, který bankéři mají za svatý. Polosvátek znamená myslím den, kdy školní chlapec jest jen z části svatý. Jest těžko uviděti na první pohled, proč něco tak lidského, jako prázdeň nebo dovádění, mívají vždy původ náboženský. Rozumově nezdá se důvodu, proč bychom nezpívali a nedávali si dárků na počest něčeho — narození Michelangelova neb otevření Eustonovy stanice. Ale nečiní se tak. Jisto jest, že lidé hltavě a slavně stávají se materiálními jediné při něčem duchovním. Odkliděte symbolum nicejské a podobné věci, a způsobíte něco neobyčejně zlého uzemářům. Odkliděte neobyčejnou krásu svatých, a co nám zbude, jest mnohem neobyčejnější šerednost londýnského předměstí.

HERETIKOVÉ

Zrušme nadpřirozeno, a co zbude, jest nepřirozeno.

Nyní jest mi dotknouti se věci velmi smutné. Jest v moderním světě podivuhodná skupina lidí opravdově protestujících pro tu *antiqua pulchritudo*, o které mluvil Augustin, toužících po těch starých svátcích a formalitách z dětství světa. William Morris a jeho stoupenci ukázali, oč radostnější byly věky tmavé nežli věk manchestrový. Pan W. B. Yeats upravuje své kroky dle předhistorických tancův, ale nikdo nezná a nepřipojuje svého hlasu k zapomenutým chorům, kterých nikdo neslyší než on. Pan George Moore sbírá kde kterou třísečku irského pohanství, již zapomětlivost Katolické Církve nebo možná její moudrost uchovala. Jest nescíslně osob s brejlemi a zelenými hábity, modlících se o návrat mají neb olympských her. Ale jest u těchto lidí cosi skličujícího a znepokojujícího, co našeptává úplnou možnost toho, že oni neslaví vánoc. Jest bolestno pohleděti na lidskou povahu v takovém světle, ale zdá se poněkud možno, že p. George Moore nemáchá lžičkou a nevyská, když se na stůl postaví nákyt. Jest též možno, že p. W. B. Yeats nikdy netrhá praskavých bonbonů. Tak-li tomu jest, kde jest smysl všech těch snův o svátečních tradicích? U nás jest pevnou a dávnou sváteční tradicí nepřetržitý hlučný trh na ulicích, a jim jest to vulgární.

VÁNOCE A ESTHÉTOVÉ

Tak-li tomu jest, ať jsou zcela jisti, že jsou z těch lidí, kteří v době mají považovali by máji za vulgární; kteří v době kanterburské pouťi považovali by kanterburskou pouť za vulgární; kteří v době olympských her považovali by olympské hry za vulgární. A nemůže býti důvodné pochybnosti, že by nebyly bývaly vulgární. Ať se nikdo neklame; míníme-li vulgárností drsnost řeči, neuhlazené chování, klevetění, koňské dostihy a trochu těžké pití, vulgárnost byla vždy, kdekoliv byla radost, kdekoliv byla víra v bohy. Kdekoliv máte víru, najdete veselost, najdete nějaká nebezpečí. A jako víra a mythologie plodí tento hrubý a bujarý život, tak zase tento hrubý a bujarý život vždy plodívá víru a mytologii. Kdybychom přivedli Angličany zpět na anglický venkov, stanou se znovu lidem nábožným, a bude-li se to dařiti, lidem pověřčivým. Že světu modernímu odcizily se i vyšší i nižší formy víry, jest silně následkem odloučení od přírody a stromův a oblakův. Nemáme-li již ječmínků, jest to zejména tím, že nemáme ječmene.

OMAR A POSVÁTNÁ RÉVA

NOVÁ MORÁLKA se na nás s jakousi násilností vyřítila v otázce silného pití; a scházejí se entusiasté od muže, násilím popůl noci vyhozeného, až k dámě, která sekerou rozbíjí americké výčepy. V rozpravách těch téměř vždy se uznává velmi moudrou a rozvážnou zásada, že víno nebo podobné tekutiny náleží pít jen jako lék. S tím dovolil bych si nesusouhlasiti se zvláštní dravostí. Jediným opravdově nebezpečným a nemravným způsobem pití vína jest pít je jako lék. A z tohoto důvodu. Pije-li někdo víno, aby se rozveselil, snaží se o něco výjimečného, o něco, čeho neočekává každé hodiny denní, něčeho, o čem se nesnažívá každé hodiny denní, leč by byl poněkud nenormální. Ale pije-li člověk víno, aby dosáhl zdraví, snaží se o něco přirozeného, o něco totiž, co by mu nemělo chybět, o něco takového, že by mu bylo těžko spřáteliti se s myšlenkou, aby toho neměl. Kdo viděl

HERETIKOVÉ

extasi stavu extatického, ať se nedá svést; úžasnější jest zachytiti záblesk extase v stavu normálním. Kdybychom měli nějakou kouzelnou mastičku a podali ji nějakému silnému muži a řekli: „Namažete-li se tímto, skočíte s londýnského Monumentu“, skočil by asi s Monumentu, ale neskákal by s Monumentu pro obveselení města po všechny dni. Ale kdybychom ji podali slepci řkouce: „Namažete-li se tím, prohlédnete“, bylo by to pro něho těžším pokušením. Bylo by mu těžko nenamazati si jí oči, kdykoliv uslyší kopyto ušlechtilého koně nebo na úsvitě zpěv ptáctva. Jest snadno odepřít si něco svátečního; jest nesnadno odepřít si něco normálního. Odtud ten fakt, známý každému lékaři, že bývá často nebezpečno dáti alkohol nemocnému, byť ho i potřeboval. Stěží třeba připomínati, že tím nemyslím, že dáti nemocnému alkoholu jako dráždidla bylo by nezbytně neospravedlnitelné. Ale myslím, že dávat ho zdravému jen aby si popil, jest pravým jeho užitím a zdraví mnohem přiměřenějším.

Zdravým pravidlem vtěto věci zdál by se jako mnoho jiných zdravých pravidel — paradox. Pijte, poněvadž jste šťastni, nikdy nepijte, že jest vám bídne. Nikdy nepijte, když byste jinak byli nešťastni, když by vám bez pití bylo žalostně, sice budete jako starý pijan v pokoutní krčmě; ale pijte, když byste byli šťastni i bez pití, a bu-

OMAR A POSVÁTNA RĚVA

deje jako usměvavý venkovan italský. Ani nepijte, protože toho potřebujete, neboť to jest pít racionelní a cesta k smrti a k peklu, Ale pijte, protože toho nepotřebujete, neboť to jest pít iracionelní a v tom tkví dávné zdraví lidstva.

Přes třicet let již leží stín i lesk veliké osobnosti východní na naší anglické literatuře. Všecek ten ponurý a zmltávaný hedonismus naší doby soustřeďuje v sobě v nesmrtelné břitkosti Fitzgeraldův překlad Omara Khayyáma. Mluvit o literární skvělosti tohoto díla bylo by zcela banální; v málo jiných knihách lidských se vyskytlo, aby veselá bojovnost epigramu tak se pojila s mlhavým smutkem písně. Ale o filosofickém, ethickém a náboženském vlivu tohoto díla, jenž byl téměř tak veliký jako jeho nádhera, rád bych pověděl slovo, a to, přiznávám se, slovo nekompromisního nepřátelství. Přemnoho věcí bylo by lze říci proti duchu Rubáiyátovu a proti jeho ohromnému vlivu. Ale ze všech věcí, jež k stíznosti vybízejí, jedna ční povážlivě nad všechny ostatní — pravá potupa dílu, pravá pohroma nám. Jest to strašná rána, kterou tato veliká báseň zasadila družnosti a radosti ze života. Někteří nazývají Omara „smutným veselým starým Peršanem“. Smutný jest; veselý není, ať v jakémkoli smyslu slova. Byl horším nepřítelem radosti než puritáni.

HERETIKOVÉ

Snivý a líbezný orientál leží pod růžovým keřem se džbánem vína a svítkem básní. Snad se zdá zvláštním, aby myšlení každého v tom okamžení, jak naň pohlédne, zaletělo k ponurému lůžku, u něhož lékař odměřuje lihovinu. Ještě zvláštnějším snad se zdá, aby zalétalo k starému pobudovi, třesoucím se po jalovcové v Židovské ulici. Ale silná filosofická jednota pojí tyto tři v neblahý svazek. Jak Omar Khayyám pije víno, jest špatné, ne protože jest to pití vína. Jest to špatné a velmi špatné, protože jest to medicínalní pití vína. Jest to pití člověka, který pije proto, že není šťasten. Jeho vínem jest víno zavírající celý svět, nikoli víno odhalující svět. Není to pití poetické, jež jest radostné a instinktivní; jest to pití racionelní, jež jest tak prosaické, jako vkládání peněz do závodu, tak bez chuti jako odvar z heřmánku. O celá nebesa nad to dojmem, byť i ne stylem, vyniká nádhera některé staré anglické písničky pijácké —

„Tož podejte čiši, kamarádi moji,
ať druh váš uhasí svůj žár“.

Neboť tuto píseň začínali lidé šťastní, aby vyjádřili cenu věcí opravdově cenných, bratrství a popovídání, a krátké a libé občerstvení chudého. Ovšem valná část nejbláhovějších výčitek, mířených proti omarské morálce, jsou výtky tak falešné a dětinské, jak obyčejně bývají takové výčitky. Jeden kritik, jehož dílo jsem četl, měl

OMAR A POSVÁTNÁ RÉVA

neuvěřitelně bláznovskou myšlenku, nazvatí Omara atheistou a materialistou. Jest téměř nemožno, aby orientalec byl takový nebo onaký; na to Východ příliš dobře rozumí metafysice. Leč věcnou námitkou, kterou by filosofický křesťan postavil proti náboženství Omarovu, není, že by nedávalo místa Bohu, nýbrž že Bohu dává příliš místa. Jeho jest ten strašný theismus, jenž si neumí pomyslet nic jiného než božství a jenž popírá úplně obrysy lidské osobnosti a lidské vůle.

„Koule nikterak se netáže po „ano“ nebo „ne“.
Nýbrž letí sem neb tam, jak namíří ji Hráč;
A On, kterýž nás vrhl do pole,
On o tom o všem ví — on ví — on ví“.

Křesťanský myslitel, jako Augustin nebo Dante, by tomu odporoval, protože to ignoruje svobodnou vůli, která jest cenou a důstojností duše. Příčinou sporu nejvyššího křesťanství s tímto skepticismem není nikterak to, že skepticism popírá existenci Boha; nýbrž to, že popírá existenci člověka.

V tomto kultu pessimistického hledatele rozkoše Rubáiyát stojí v naší době první; ale nestojí sám. Leckterí nejstkvělejší duchové pudili nás k témuž sebevědomému lapání vzácného požitku. Walter Pater pravil, že všichni jsme pod rozsudkem smrti, a jediné že zbývá, užítí výborných chvílí prostě pro ně samé. Témuž učila

HERETIKOVÉ

velmi mocná a velmi opuštěná filosofie Oscara Wildea. Jest to náboženství *carpe diem*; ale náboženství *carpe diem* není náboženstvím lidí šťastných, nýbrž lidí velmi nešťastných. Veliká radost netrhá růžových pupat, dokud může; její oči jsou upřeny na růži nesmrtelnou, kterou Dante viděl. Veliká radost má v tom dojem nesmrtelnosti; pravou nádhrou mládí jest dojem, že do veškerého prostoru může natáhnouti své nohy. V celé veliké literatuře komické, v „Tristramu Shandy“ nebo v „Pickwickovi“ jest tento dojem prostornosti a neporušitelnosti; cííme, že charaktery jejich jsou lidé nesmrtelní v nekonečném vypravování.

Jest sice plně pravda, že prudké štěstí přichází zpravidla v jistých chvílích prchavých; ale není pravda, že by chvíle ty bylo pojímati jako prchavé a užívati jich „pro ty chvíle samé“. Takto činiti, toť racionalisovati štěstí, a tudíž zničiti je. Štěstí jest tajemství, jako náboženství, a nesmí se nikdy racionalisovati. Dejme tomu, že by někdo zakoušel opravdově nádherné chvíle rozkoše. Nemíním nějakého štěstí pozlátkového, míním štěstí prudké, štěstí téměř bolestné. Prožívá třeba chvíli extase v první lásce nebo chvíli vítězství v boji. Milovník se kochá tou chvílí, ale ne přímo pro tu chvíli samu. Kochá se jí pro ženu nebo sám pro sebe. Válečník kochá se chvílí, ale ne pro samotnu tu chvíli;

OMAR A POSVÁTNÁ RÉVA

kochá se jí pro dobytý prapor. Ať věc, kterou představuje prapor, jest bláznovská a chvilková; ať láska jest láskou studentskou a trvá týden. Ale vlastenec má svůj prapor za věčný; milovník má svou lásku za něco, co nemůže se skončit. Chvilky ty jsou proniknuty věčností; chvíle ty jsou radostny, protože se nezdají chvilkovými. Pohlédnutí na ně jednou jako na chvílky po způsobu Paterově, jsou studeny jako Pater a jeho styl. Člověk nemůže milovati věcí smrtelných. Může milovati toliko věci na okamžení nesmrtelné.

Chybu Paterovu odhaluje jeho nejslavnější věta. Vybízí nás, bychom hořeli plamenem tvrdým jako drahý kámen. Plameny nejsou nikdy tvrdy a nikdy jako drahé kamení — nemožno jich v rukou zpracovávat nebo pořádati. Tak ani lidské vzněty nejsou ani tvrdy ani jako drahé kamení; jsou vždy nebezpečny, jako plameny, na dotek i na zkoumání. Jest jen jeden způsob, jak naše vášně mohou ztvrdnouti jako drahé kamení, a to budeme-li studeni jako kamení. Žádná rána tedy nebyla zasazena přirozeným láskám a smíchu lidí, aby tak vyměřovala, jako toto *carpe diem* esthétův. Každá rozkoš vyžaduje ducha zcela odlišného; některá střízlivosti, některá bezmezná naděje, některá dětského očekávání. Čistota a prostota jsou podstatny vášním — ano, i zlým vášním. I neřest vyžaduje jakéhosi panensství.

HERETIKOVÉ

Omarova (nebo Fitzgeraldova) účinku na druhý svět pomiňme; jeho moc na tento svět byla těžká a paralyzující. Puritáni, jak jsem pravil, jsou mnohem veselejší než on. Noví asketové, stoupenci Thoreauovi nebo Tolstojovi, jsou mnohem živějšími společníky, neboť třebaš zřeknutí se pití a podobných přepychů působí na nás snad jako špatný zápor, zůstává člověku nesčetně rozkoší přirozených, a zejména přirozenou lidskou moc štěstí. Thoreau mohl se kochati východem slunce bez hrnku kávy. Nemůže-li Tolstoj diviti se manželství, jest aspoň dosti zdráv, by se divil bahnu. Přírodou možno se kochati bez sebe přirozenějších přepychů. Dobrý keř nepotřebuje vína.¹ Ale ani přírodou, ani vínem ani čímkoliv jiným nemožno se kochati, máme-li špatný úsudek o štěstí, a Omar (nebo Fitzgerald) měli špatné ponětí o štěstí. On a ti, na které působil, nevidí, že abychom byli opravdově veselí, dlužno věřiti, že v přirozenosti věcí jest nějaká radost věčná. Nemůžeme se radovati dokonale ani z *pas-de-quatre* při tanečním večírku, dokud nevěříme, že hvězdy tancují dle téže noty. Nikdo nemůže býti opravdově vesel, leč člověk vážný. „Vino“, praví Pismo, „obveseluje srdce člověka“, ale jen člověka, který má srdce. Co nazýváme u nás rozjařením, jest mož-

¹ Hříčka na přísl. anglické „Dobré víno nepotřebuje keře,“ jež znamená : dobré zboží chváli se samo. — A. S.

OMAR A POSVÁTNA RĚVA

no jen u člověka duchovního. Konec konců člověk nemůže se kochati ničím než přirozeností věcí. Konec konců člověk nemůže se kochati ničím kromě náboženství.

Kdysi v historii světa lidé věřili, že hvězdy tančí podle melodie jejich chrámů, a oni tančili, jak se od té doby nikdy netančilo. S tímto starým pohanským eudaemonismem má mudrc Rubáiyátův právě tak málo společného jako s křesťanskou rozmanitostí. Není o nic více bakchanálský než svatý. Dionysius a jeho církve měli za základ vážnou *joie-de-vivre*, jako náboženství Walta Whitmana. Dionysius neučinil vína lékem, nýbrž svátostí. Ježíš Kristus též neučinil vína lékem, nýbrž svátostí. Ale Omar neučinil ho svátostí, nýbrž lékem. On hoduje, protože život není radostný; on hýří, protože mu není veselo. „Pijte“, praví, „neboť nevíte, odkud přicházíte ani proč. Pijte, neboť nevíte, kdy jdete ani kam jdete. Pijte, neboť hvězdy jsou ukrutny a svět tak nudný jako brčadlo. Pijte, neboť není nic hodného důvěry, nic hodného, aby se pro to bojovalo. Pijte, neboť všechny věci sklesly na nízkou rovnost a u falešný pokoj“. Tak stojí, podáváje nám pohár ve své ruce. A u velebného oltáře Křesťanství stojí jiná postava, v jejíž ruce též jest pohár vína. „Pijte“, praví, „neboť celý svět jest červený jako toto víno, karmínem lásky Boží a hněvu Božího. Pijte, neboť polnice troubí

HERETIKOVÉ

do boje, a toto jest pohár na rozchodnou. Pijte, neboť toto jest krev má nového zákona, vylitá za vás. Pijte, neboť já vím, odkud přicházíte a proč. Pijte, neboť já vím, kdy jdete a kam“.

‘

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

VELMI ČASTO sednes protestuješ té neb oné strany proti vlivu toho nového žurnalismu, sdruženého se jmény sira Alfreda Harmswortha a p. Pearsona. Ale skoro každý, kdo naň útočí, útočí naň z důvodu, že jest velmi sensační, velmi prudký a vulgární a rozrušující. Nemluvím pod nižádným vlivem nepřátelským, nýbrž v prostotě pravého osobního dojmu, pravím-li, že žurnalismus tento chybuje tím, že není dosti sensační ani prudký. Jeho vážnou vadou není, že jest rozrušující, nýbrž že jest až nesnesitelně krotký. Celou snahou jest udržeti se pečlivě na jisté hladině běžnosti a obecného rčení; jest možná nízká, ale nezbytně jest potřebí, aby byla též plochá. Nikdy ani náhodou neocťne se tam něco z té pravé lidové břitkosti, kterou možno uslyšeti od všedního drožkaře ve všední ulici. Slyšeli jsme o jistém slušnostním pravidle, jež žádá, by věci byly

HERETIKOVÉ

vtipny, aniž by byly vulgární, ale pravidlo této slušnosti žádá, jsou-li věci vulgární, aby byly vulgární, aniž by byly vtipny. Tento žurnalismus nechybje takliko, že přepíná život — on nesporně nedoceňuje života; a tak činí proto, že jeho cílem jest, chabě a unyle bavit lidi, které znavila horečnost moderního života. Tento tisk není ani žlutý tisk; jest to pomyjový tisk. Sir Alfred Harmsworth nesmí udělati na uondaného kontoaristu vtipnější poznámky než uondaný kontoarista by uměl udělati na sira Alfreda Harmswortha. Nikdo nesmí býti pranýřován (nikdo mocný totiž), nikdo nesmí býti urážen, ba ani nesmí se nikdo příliš líbiti. Obecné vágní mínění, že přes to přese vše náš žlutý tisk jest sensační, vyplývá z takových vnějších nahodilostí, jako z velikých typů tiskových nebo z příšerných záhlaví. Jest zcela pravda, že ti to vydavatelé tisknou vše pokud možná velikými majuskulemi. Ale toho nečiní, že to vzrušuje, nýbrž že to konejší. Lidem zmořeným nebo napolo opilým v slabě osvětleném vlaku jest to úlevou a pohodlím, mít věci na očích takto rozměrné a výrazné. Vydavatelé ti to užívají této obrovské abecedy vůči svým čtenářům z přísně téhož důvodu, jako rodiče a pěstounky užívají podobné obrovské abecedy, učíce dítky slabikovati. Autority výchovné neukazují písmene A tlustého jako podkova, aby děti vyskako-

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

valy, naopak, aby dětem ulevily, aby věci učinily příjemnějšími a patrnějšími. Téže povahy jest chabá a pokojná ženská škola, kterou vedou sir Alfred Harmsworth a pan Pearson. Všecka jejich mínění jsou mínění slabikářská — totiž mínění, s kterými už školák jest vážně sprátelen. Všecka jejich nejdivější návěští jsou listy vytržené ze školního sešitu.

Pravého sensačního žurnalistu, jaký mají ve Francii, v Irsku a v Americe, u nás není ani stopy. Když nějaký žurnalista v Irsku chce způsobiti hrůzu, způsobí hrůzu, která už stojí za řeč. Osočí člena irského parlamentu z korupce nebo obviní celý systém policejní z rozhodného zločinu spiknutí. Když francouzský žurnalista chce vzbuditi „husí kůži“, jest to husí kůže; objeví, dejme tomu, že prezident republiky zavraždil tři ženy. Naši žlutí žurnalisté vybajují zrovna tak bez úzkostí jak oni; jejich morální stav co do péče o pravdivost jest asi týž. Ale jejich duchovní kalibr náhodou jest takový, že vybájí jen věci klidné, ba ubezpečující. Vybájená zpráva o zavraždění vyslanců v Pekingu byla lživá, ale nebyla zajímavá, leč pro ty, kteří měli soukromé důvody k hrůze nebo bolesti. Nepodávala smělého a suggestivního názoru na čínskou situaci. Vzbuzovala jen jakési poněti, že nic nebylo impressivního leč mnoho krve. Pravý sensacionalism, který ná-

HERETIKOVÉ

· hodou sám velmi miluji, jest buď mravný nebo nemravný. Ale i když jest sebe nemravnější, vyžaduje morální odvahy. Jestliž jednou z nejnebezpečnějších věcí na zemi, překvapiti někoho. Vzdružíte-li nějakého citlivého tvora, by vyskočil, vydáváte se v zcela možné nebezpečí, že skočí na vás. Ale vůdcové tohoto hnutí nemají mravné odvahy ani nemravné odvahy; celá jejich metoda tkví v tom, že mluví s širokou a promyšlenou emfasi věci, které kde kdo jiný řekne, když se naskytne, a aniž si uvědomují, co řekli. Namíří-li útokem na něco, nenamíří na něco mohutného a reálného a co by vzbudilo otřes. Neútočí na armádu jako ve Francii, nebo na soudce, jako Irové, ba ani na demokracii, jako v Anglii před sto lety. Útočí na něco takového jako ministerstvo války, něco totiž, nač každý útočí a čím nikdo se neostouzí, aby toho hájil, na něco, co jest starým vtipem v humoristických novinách čtvrtého řádu. Právě jako někdo ukazuje, že má slabý hlas, napíná-li se k zavýsknutí, tak oni ukazují beznadějně nesensáčnost svých duchů, když se stůj co stůj pokoušejí býti sensačními. Zatím co celý svět jest pln velikých pochybných institucí, zatím co všechna zkaženost civilisace hledí jim do tváře, nemají čím projevit se smělymi a bystrými než útočí-li na ministerstvo války. Právě tak mohli by vytrhnouti do boje proti počasí neb utvo-

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

řiti tajnou společnost na výrobu vtipů o tchyních. Netoliko s hlediska zvláštních milovníků sensace, jako jsem já, přípustno jest říci slovy Cowperova Alexandra Selkirka, že „jejich krotkost mne zaráží.“ Celý moderní svět úpí touhou po opravdovém sensačním žurnalismu. To bylo objeveno tím velmi schopným a řádným žurnalistou p. Blatchfordem, který vytrhl do boje proti křesťanství, ač varován, myslím, se všech stran, že tím svůj list zničí, ale který z ušlechtilého vědomí intellektuální zodpovědnosti vydával dál. Objevil však, že zatím co svoje čtenáře nepochybně zarážel, velmi se se svým listem vyšinul. Byl kupován — nejprve všemi těmi, kteří s ním souhlasili a chtěli jej čísti; a za druhé všemi těmi, kteří s ním nesouhlasili a chtěli mu psáti dopisy. Dopisů těch byla spousta (já sám, rád se k tomu přiznávám, přispěl jsem k dovršení téspousty) a byly obyčejně s ušlechtilou úplností vřazeny do listu. Takto bylo objeveno náhodou (jako parní stroj) veliké žurnalistické pravidlo — že dovede-li vydavatel jen dosti pohoršiti lidi, vyplní mu zdarma polovici jeho žurnálu.

Někteří se domnívají, že takové noviny jako tyto nezasluhují skorem tak vážné pozornosti, ale s politického nebo ethického hlediska sotva tomu lze přisvědčiti. V tomto problému něžnosti a krotkosti ducha Harmsworthova zračí se obrysy problému mnohem širšího, jemu příbuzného.

HERETIKOVÉ

Žurnalista Harmsworthský začíná kultem úspěchu a násilí a končí v čiré bojácnosti a prostřednosti. Ale v tom není sám, ani toho osudu nedospívá jedině proto, že snad náhodou osobně jest pitomý. Každý, ať sebe statečnější, kdo začíná kultem násilí, nezbytně skončí v čiré bojácnosti. Každý, ať sebe moudřejší, kdo začíná úctou úspěchu, nezbytně skončí v čiré prostřednosti. Tento zvláštní a paradoksní osud nevychází z individua, nýbrž z filosofie, z hlediska. Nepřivádí tohoto nezbytného pádu člověkovu bláznovství, nýbrž jeho moudrost. Kult úspěchu jest jediným ze všech možných kultův, o kterém jest pravda, že jeho stoupenci jsou odsouzeni, by se stali otroky a zbabělci. Člověk může býti heroem pro šifry p. Gallupovy nebo pro lidskou oběť, ale nikoli pro úspěch. Neboť zřejmě člověk může voliti nezdar, protože miluje p. Gallupa nebo lidskou oběť, ale nemůže zvoliti nezdaru, že miluje úspěch. Když zkušebním kamenem lidí při všem jest triumf, nikdy se triumfu nedožijí. Pokud věci jsou nadějny, naděje jest pouhým pochlebenstvím nebo plýtkostí; jen když všecko jest beznadějno, naděje začíná vůbec býti silou. Jako všecky křesťanské ctnosti, jest tak nerozumna, jako jest nevyhnutelna.

Právě tímto osudným paradoxem v povaze věcí všichni ti moderní dobrodruhové dospívají posléze k jakési omrzelosti a resignaci. Toužili

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

po síle; a jim toužiti po síle, znamenalo podivovat se síle; podivovat se síle, znamenalo prostě podivovat se *statu quo*. Myslili, že kdo by rád byl silen, povinen jest ctíti silného. Nepochopili té na snadě ležící pravdy, že kdo chce býti silen, povinen jest přezírat silného. Přáli si býti vším, míti všecku sílu kosmu za sebou, míti energii, která by poháněla hvězdy. Ale nepochopili dvou velikých faktů — první, že usilujeme-li býti vším, prvním a nejtěžším krokem jest býti něčím; druhý, že jakmile člověk jest něčím, podstatně s pohrdou patří na vše. Nižší živočichové, jak říkají vědci, bojují o svůj život slepým sobectvím. Tak-li tomu, jedinou opravdovou morálkou toho jest, že chceme-li zvítěziti, dlužno, by naše nesobectví bylo rovněž slepé. Mamut nechýlil hlavy na bok a nehloubal, nejsou-li mamuti poněkud nečasoví. Mamutové byli alespoň tolik časoví, jak ten jednotlivý mamut mohl je zčasoviti. Veliký los neříkal: „Rozdělená kopyta jsou nyní velmi z módy“. Brousil si své zbraně pro vlastní užitek. Ale v živočichu rozumném vzniklo hroznější nebezpečí, že se chybí s vítězstvím, když postřehne svou slabotu. Když moderní sociologové mluví o potřebě přizpůsobiti se proudu časovému, zapomínají, že proud časový při nejlepším sestává úplně z lidí, kteří se nechťejí přizpůsobiti ničemu. Při nejhorším sestává z mnoha millionův lidí postrašených,

HERETIKOVÉ

přizpůsobujících se vesměs proudu, kterého není. A takový jest čím dál tím více stav moderní Anglie. Každý mluví o obecném mínění a rozumí jím mínění obecné minus svoje mínění. Každý činí svůj příspěvek negativním, v bludném domnění, že příspěvek bližního jest pozitivní. Každý se vzdává se svým názorem obecnému tónu, který sám jest vzdáním. A nad veškerou tou jednotou bez srdce a hloupou rozestírá se tento nový a 'plýtký' tisk, neschopný invence, neschopný odvahy, schopný jediné servilnosti, a to tím opovržlivější, že to není servilnost silnému. Ale všichni, kdo na počátku jsou mocni a triumfují, skončí takto.

Hlavním rysem „Nového žurnalismu“ jest prostě, že jest to špatný žurnalismus. Jest mimo vše srovnání tím nejbeztvárnějším, nejnedbalejším a nejbezbarvějším dílem těchto dnův.

Četl jsem včera větu, kterou by slušelo napsati literami zlatými a diamantovými; jest to výtečné motto nové filosofie britské říše. Nalezl jsem ji (jak se čtenář již snadno domyslí) v *Pearson's Magazine*, když jsem svou duši nořil do duše pana C. Arthura Pearsona, jehožto první a potlačené jméno jest, tuším, Chilperik. Naskytla se v článku o volbě amerického presidenta. Tohle jest ta věta, a každý si ji bedlivě přečti a žmouli na jazyku, až všecek med vycucáš.

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

„Trochu zdravého rozumu často více zmůže u shromáždění amerického dělnictva než mnohý vypínavý argument. Řečník, který, přednášeje svoje návrhy, zatloukal hřebíky do prkna, získal při poslední volbě presidenta na sta hlasů.“

Nechci kaziti této dokonalé věci poznámkami; slova Merkurova znějí drsně po zpěvech Apollinových. Ale právě přemýšlím chvilku o duchu, zvláštním nevýzpytném duchu muže, který to napsal, vydavatele, který to schválil, lidí, které to patrně dojímalo, nepředstavitelného amerického dělníka, který, ačkoli vím, že tomu tak, to dělal. Přemýšlím, co asi míní „zdravým rozumem.“ Jest rozkošno zjistiti, že vy i já jsme nyní schopni získati tisíce hlasů, kdybychom se účastnili volby presidenta, dělajíce něco takového. Neboť myslím, že hřebíky a prkno nejsou podstatny k ukázání „zdravého rozumu“; jsou možny variace. Četli bychom —

„Trochu zdravého rozumu působí na americké dělnictvo více než vypínavý argument. Řečník, který vysloviv své návrhy rval si knoflíky z vesty, získal tisíce hlasů.“ Nebo: „Zdravý rozum znamená v Americe více než vypínavý argument. Pan senátor Budge, jenž pokaždé, jak řekl nějaký vtip, vyhazoval svůj falešný chrup do vzduchu, získal silné většiny amerického dělnictva.“ Nebo zase: „Zdravý rozum lidský jistého vzdělaného muže z Earlswoodu, který si za

HERETIKOVÉ

svě řeči strkal slámu do vlasů, zajistil vítězství p. Roosewelta.“

Jest mnoho jiných prvků v tomto článku, u kterých rád bych se zastavil. Ale zvláště rád bych ukázal na to, že v této větě jest dokonale odhalena celá pravda o tom, co Chamberlainité, radikalisté, hlomozníci, reformisté říše, a silní mlčenlivci opravdu myslí „zdravým rozumem“. Myslí tím zatloukání, s ohlušujícím hlukem a dramatickým efektem, bezvýznamných kousků železa do bezcenného kusu dřeva.

Nějaký muž vystoupí na americké řečniště a počíná si jako dryáčník blázen s prknem a kladivem; dobře, nekárám ho; ba snad bych se mu i podívoval. Jest snad neodolatelný a zcela slušný stratég. Jest možná výtečný romantický herec jako Burke, metající dýkou na podlahu. Jest možná (přes vše, co vím) sublimní mystik, proniklý hluboce starodávným názorem o božství řemesla tesařského a podávající lidu parabolu ve formě obřadní. Chci jen ukázati na propast duchového zmatku, ve kterém takový divoký ritualism možno nazývati „zdravým lidským rozumem“. A v této propasti myšlenkového zmatku, a jedině v ní, žije a hýbá se a trvá nový imperialism. Všecka sláva a velikost p. Chamberlainova záleží v tom: že když někdo tluče na řádný hřebík do hlavičky, nikdo si nevšímá, kam jej zaráží ani proč. Všímají si hluku kladiva, nikoliv

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

tichého držení hřebíku. Před válkou africkou a za jejího trvání p. Chamberlain vždycky zatloukal hřebíky, se zvučnou rázností. Ptáme-li se však: „Ale co ty hřebíky sbíjely? Kde jest vaše dílo tesařské? Kde jsou vaši uspokojení obyvatelé kolonií? Kde jest vaše svobodná Jižní Afrika? Kde jest vaše britická prestiž? Co způsobily vaše hřebíky?“ co nám na to odpoví? Dlužno se vrátiti (se srdečným povzdechem) k našemu Pearsonovi o odpověď na otázku, co způsobily hřebíky; „Řečník, který zatloukal hřebíky do prkna, získal tisíce hlasů“.

Celé to místo jest podivuhodnou charakteristikou nového žurnalismu, zastupovaného p. Pearsonem, nového žurnalismu, jenž právě zakoupil *Standard*. Abychom vzali jednu ukázkou ze set, neporovnatelný muž s prknem a hřebíky jest vyličen v Pearsonově článku, jak (zatluče symbolický hřebík) vykřikuje: „Lež číslo první. Přibijte na stožár! Přibijte na stožár!“ V celé redakci nebylo patrně ani sazeče ani sluhy, aby upozornil, že říkáme o lžích, aby se přibily na krám, a nikoli na stožár. Nikdo v redakci neví, že *Pearsonova Magazine* zabředla do přežitě irské neomalenosti, jistě tak staré jako Sv. Patrik. Toto jest opravdová a podstatná tragédie prodeje *Standardu*. Netoliko že žurnalism vítězí nad literaturou. Žurnalism špatný vítězí nad žurnalismem dobrým.

HERETIKOVÉ

Neběží o to, že nějaký článek, který se nám jeví nádherným a krásným, vystrnadován jest jinačím článkem, který se nám zdá všední nebo nečistý. Ale téhož článku horší jakosti dává se místo před lepší. Milujete-li lidový žurnalism jako já, poznáte, že *Pearson's Magazine* jest ubohý a slabý lidový žurnalism. Poznáte to tak jistotně, jako poznáte špatné máslo. Poznáte tak jistě, že jest to ubohý lidový žurnalism, jako poznáváte, že *Strand* ve velikých dnech Sherlocka Holmesa byl dobrým lidovým žurnalismem. Pan Pearson stal se památníkem této obrovské banality. Ať praví a činí cokoliv, jest to něco nekonečně slabošského. Volá po domácím průmyslu a tisk svých novin svěruje cizincům. Když se na tu křiklavost ukáže, neřekne, jako rozumný muž, že se to stalo nedopatřením. Vystřihne to, jako tříleté dítě. Jeho lest jest dětská. A jako tříleté dítě nevystřihne toho celého. Pochybuju, zda by se našel ve všech lidských pamětech takový vzor hluboké prostoty v klamání. Jest to jakási intelligence, sedící nyní v sedle zdravého a poctivého žurnalismu torystického. Kdyby byla zvíťazila tropická bujnost tisku Yankejského, byl by vulgární, ale přece tropický. Než nestalo se tak. Byli jsme vysazeni do trní, a z nejnepatrnějšího keře přichází oheň na cedry libanonské.

Jedinou otázkou nyní jest, jak dlouho potrvá fikce, že žurnalisté tohoto řádu zastupují

NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU

veřejné mínění. Možno pochybovati, zdali by nějaký počestný a vážný zastance reformy tarifu na chvíli uznával, že by byla v zemi nějaká majorita pro reformu tarifu, poměrná k směšné převaze, kterou peníze založily mezi velikými denníky. Jediný závěr jest, že pro účely opravdového veřejného mínění tisk jest nyní pouhou plutokratickou oligarchií. Obecenstvo asi kupuje výrobky těch lidí z toho neb onoho důvodu. Ale není více důvodu mysliti, že obecenstvo se podivuje jejich politice, nežli že se podivuje jemné filosofii p. Crosse nebo chmurnějším a přísnějším přesvědčením p. Blackwella. Jsou-li ti to mužové jen obchodníci, není čeho říkati, leč že takových jest na třídě Battersea Park hojnost, a mnohem lepších. Ale snaží-li se nějak býti politiky, můžeme jim jen ukázati, že nejsou ani dobrými žurnalisty.

IX
ROZMARY
P. GEORGE MOOREOVY

PAN GEORGE MOORE začal svou literární dráhu tím, že napsal své osobní konfesse; v tom by nebylo nic zlého, kdyby jich nebýval psal dále po celý svůj další život. Jest mužem opravdově silného ducha a mocně vládne jakýmsi rhetorickým a pomíjivým přesvědčením, které dráždí a libí se. Jest v ustavičném stavu dočasné počestnosti. Obdivoval všecky nejpodivuhodnější výstředníky moderní, až toho již nemohli snést. Ať napíše cokoli, to dlužno plně připustiti, jest v tom opravdová myšlenková síla. Co vypisuje jako důvod svého vystoupení z Římské katolické Církve, jest možná nejpodivuhodnějším holdem této společnosti, jaký byl napsán v minulých letech. Neboť za jisté slabost, která ochromovala nejskvělejší vlastnosti p. Mooreovy, jest právě slabost, proti které katolická Církev ze všech sil bojuje. Pan Moore nenávidí katolicismu proto, že tříští zr-

HERETIKOVÉ

cadlový domeček, ve kterém on žije. Panu Mooreovi neprotiví se tolik, že se na něm požaduje víry v duchovní existenci zázraků neb svátostí, nýbrž podstatně se mu protiví, že se na něm požaduje víry ve skutečnou existenci jiného člověka. Jako jeho mistr, Pater, a všichni estheti, nereptá na život proto, že není snem, kterého by snící sám mohl utvářeti. Nermoutí ho dogma reality jiného světa, nýbrž dogma reality tohoto světa.

Pravda jest, že tradice křesťanská (která jest stále jedinou souvislou etikou evropskou) spočívá na dvou na třech paradoksech nebo tajemstvích, na které snadno se útočí v argumentování, ale které právě tak snadno v životě ospravedlní. Jedním z nich třeba jest paradox naděje neb víry — že čím beznadějnější jest situace, tím více potřebí doufati. Stevenson to chápal, a proto p. Moore nechápe Stevensona. Jiný paradox jest paradox lásky neb rytířství, že čím co slabší, tím větší úcty k tomu potřebí, že čím co neuhajitelnější, tím více to požaduje od nás jakési obhajby. Thackeray to chápal, a odtud p. Moore nechápe Thackeraye. Jedním však z těch velmi živoucích a činných tajemství v křesťanské tradici a jedním, které katolická Církev, jak pravím, ze všech sil vždy co nejvíce vyzdvihovala, toť idea o hříšnosti pýchy. Pýcha jest slabostí v charakteru; vystře-

ROZMARY GEORGE MOOREOVY

bává smích, vystřebává podiv, vystřebává rytířskost a energii. Křesťanská tradice to chápala, a proto p. Moore nechápe křesťanské tradice.

Pravda tato jesti mnohem zvláštnější, než se jeví ve formální nauce o hříchu pýchy. Není pravdou jen to, že pokora jest něco mnohem moudřejšího a bujařejšího než pýcha. Jest též pravda, že marnivost jest mnohem moudřejší a bujařejší než pýcha. Marnivost jest společenská — jest to skorem jakési kamarádství; pýcha jest samotářská a necivilisovaná. Marnivost jest činná, žádá si pochvaly nekonečných množství; pýcha jest passivní, žádá si pochvaly jen od jedné osoby, a té se jí už dostalo. Marnivost jest žertovná a může se veseliti i učiní-li se vtip na ni; pýcha jest tupá a zachmuřená a ani se nemůže zasmáti. Toť celý rozdíl mezi Stevensonem a p. Georgem Moorem, který, jak nás uvědomuje, „dal Stevensonovi výhost“. Nevím, kam byl vyhoštěn, ale ať kamkoliv, soudím, že mu to bylo kratochvílí, neboť jest moudrý, aby byl marnivý a nebyl pyšný. Stevenson má marnivost větrovou; p. Moore má prachový egoismus. Stevenson tudíž mohl sám sebe a zrovna tak i nás se svou marnivostí baviť; zatím co nejbohatší efekty absurdnosti p. Mooreovy skryty jsou před očima jeho.

Srovnáme-li tuto slavnostní bláznivost s bláznivostí šťastnou, s jakou Stevenson vychva-

HERETIKOVÉ

luje své vlastní knihy a láteří na své kritiky, neshledáme nesnadným uhodnouti, čím to, že Stevenson aspoň našel konečnou filosofii jakousi, aby dle ní žil, kdežto p. Moore vždy chodí světem, ohlížeje se po nějaké nové. Stevenson našel, že tajemství života tkví v smíchu a v pokoře. Sobectví jest gorgona. Marnivost vidí ji v zrcadle jiných lidí a žije. Pýcha ji studuje samu pro sebe a zkameňuje.

Jest potřebí zdržeti se u této chyby p. Mooreovy, neboť jest opravdu slabou stránkou díla, kterému nechybí síly. Egoismus p. Mooreův není pouhou slabostí mravní, jest stejně velmi konstantní a vlivnou slabostí esthetickou. Věřu mnohem více by nás p. Moore zajímal, kdyby nezajímal tolik sám sebe. Máme dojem, jako bychom byli prováděni gallerií vzácných obrazů, z nichž na každý nějakou zbytečnou a rušivou spojitostí umělec by zobrazil tutéž podobu v témže postavení. „Veliký kanál benátský se zjevem p. Moorea v pozadí“, „Pan Moore ve skotské mlze“, „Pan Moore u ohniště“, „Trosky p. Moorea ve svitu měsíčním“, atd., zdá se jich bez konce. On by bez pochyby namítl, že v knize, jako ta, zamýšlel odhalovati sebe. Ale odpovíme, že v takové knize nemá štěstí. Jednou z tisícových námitek proti hříchu pýchy jest právě to, že sebe-vědomí nezbytně ničí sebe-zjevení. Kdo mnoho přemýšlí sám o sobě, pokoušívá se býti

ROZMARY GEORGE MOOREOVY

mnohostranným, snaží se o theatrální vznešenost ve všech směrech, pokoušívá se býti encyklopedií vzdělání, a jeho vlastní opravdová osobnost v tomto falešném universalismu se ztrácí. Přemýšlení o sobě přivádí k snaze býti vesmírem; snaha býti vesměrnem přivede k tomu, že se přestává býti něčím. Jest-li však zase někdo tak chytrý, aby přemýšlel o vesmíru, bude o něm přemýšletí svým individuálním způsobem. Zachová tajemství Boha v jeho panenskosti; bude viděti trávu, jak nikdo jiný jí neuvidí, a uvidí na slunci, čeho nikdo nikdy nepostřehl. Toto jest velmi prakticky vyjádřeno v „Konfessích“ p. Mooreových. Čtouce je, nemáme dojmu ostře vyhraněné osobnosti jako Thackerayova nebo Mathew Arnoldova. Čteme jen jistý počet velmi duchaplných a silně vespolek se potírajících mínění, které by mohla vysloviti kterákoli jiná duchaplná osoba, ale které jsme povoláni obdivovati zvláště, poněvadž jsou vysloveny p. Mooreem. On jest jediným vláknem, spojujícím katolicism a protestantism, realism a mysticism — on, nebo spíše jeho jméno. Jest hluboko pohroužen i do názorů, kterých se už nedrží, a téhož čeká i u nás. Vecpává začáteční „Já“ i tam, kam netřeba ho vecpávati — i kde se slabuje sílu prostého tvrzení. Kde by jiný řekl, „Jest krásný den“, p. Moore řekne, „Podle mojí letory den jeví se krásným“. Kde jiný řekl by

HERETIKOVĚ

„Milton má zřejmě krásný styl“, p. Moore by řekl, „Takový stylista jako Milton vždycky na mne působil“. Nemesí tohoto na sebe upoutaného ducha jest, že jest úplně neúčinný. Pan Moore zahájil mnoho lákavých kroasád, ale upustil od každé dříve, než jeho učenníci mohli začít. I když jest na straně-pravdy, jest kolísavý jako dítky nepravdy. I když nalezne skutečnost, nemůže nalézt pokoje. Má jistou vlastnost irskou, které nechybělo nikdy žádnému Irovi — bojovnost; a to jest jistě veliká ctnost, zejména v nynějším věku. Ale nemá houževnatosti přesvědčení, která souvisí s bojovným duchem jako Bernard Shaw. Jeho slabost sebezkoumání a sobectví v celé jejich slávě nezabrání mu, aby nebojoval; ale vždy mu zabrání, aby nezvítězil.

SANDÁLY A PROSTOTA

VELIKÝM neštěstím moderních Angličanů nikterak není to, že jsou chlubitivější než jiní národové (nejsou chlubitivější); nýbrž to, že se chlubí takovými zvláštnostmi, kterými nikdo nemůže se chlubit a neztratit jich. Francouz může být hrd na to, že jest smělý a logický, a přece zůstává smělým a logickým. Němec může být hrd, že jest přemýšlivý a pořádný, a přece zůstává přemýšlivým a pořádným. Ale Angličan nemůže být hrd, že jest prostý a přímý, a přece zůstati prostým a přímým. Tyto zvláštnosti poznati, toť zabíti je. Člověk může být si vědom, že jest heroický nebo že jest božský, ale nemůže (proti všem anglosaským básníkům) být si vědom, že jest nesebevědomý.

Nemyslím, že by počestně bylo lze popřít, že nějaká částka této nemožnosti nelpí na třídě velmi rozdílné, aspoň dle jejich vlastních mínění, od školy anglosaxonismu. Mním školu pro-

HERETIKOVĚ

stého života, obecně sdružovanou s Tolstojem. Vede-li ustavičné mluvení o vlastní síle k tomu, že člověk jest méně silný, jest ještě více pravda, že ustavičné mluvení o vlastní prostotě vede k tomu, že člověk jest méně prostý. Jednu velikou žalobu dlužno vésti proti moderním hlasatelům prostého života — prostého života v jeho rozmanitých formách, od vegetarianismu k čestné důslednosti duchoborcův. Tato žaloba vede se proti nim, že nás chtějí učiniti prostými ve věcech bezvýznamných, ale složitými u věcech významných. Chtějí nás prostými ve věcech, na kterých nezáleží — totiž ve stravě, v šatě, v etiketě, v hospodářství. Ale učí nás složitosti ve věcech, na kterých záleží — ve filosofii, ve věrnosti, v duchovním přisvědčování a v duchovním odmítání. Nezáleží tolik na tom, jí-li kdo rajske jablíčko kvašené nebo obyčejné; velmi však záleží na tom, jí-li obyčejné jablíčko s duchem nakvašeným. Jediná prostota, kterou záhodno si uchováti, jest prostota srdce, prostota, která přisvědčuje a veselí se. Jest snad na místě pochybnost, jakým systémem ji uchováti; leč jistotně nemožno pochybovati, že systém prostoty ničí prostotu. Více prostoty jest v člověku, který jí kaviar z impulsu, než v člověku, který jí lískové oříšky ze zásady.

Hlavním bludem těchto lidí jest, že se opírají o znamenitou větu, která je nejvíce zaujala

SANDÁLY A PROSTOTA

— „prostě žítí a vysoko myslít“. Potřeba nebo zdokonalení těchto lidí netkví v tom, aby prostě žili a vysoko myslili. Potřebují pravého opaku. Zdokonalili by se, kdyby vysoko žili a prostě myslili. Poněkud vysoký život (pravím, maje plné vědomí odpovědnosti, poněkud vysoký život) naučil by je o moci a významu lidských svátečností, hodování, které trvá od počátku světa. Naučil by je té historické pravdě, že umělé jest, vůbec-li jest, starší než přirozené. Naučil by je, že přátelský kolující pohár jest tak starý jako hlad. Naučil by je, že ritualism jest starší než jakékoliv náboženství. A poněkud prosté myšlení naučilo by je, jak drsná a podivínská jest jejich ethika, jak velmi civilisovaný a velmi komplikovaný jest asi mozek tolstojovce, který opravdu věří, že jest špatné milovati svou vlast a bezbožné vypáliti ránu.

Přistupuje k nám kdosi v sandálech a prostém oděvu, v pravici pevně drží syrové rajske jablko a dí: „City rodinné, jakož i vlastenecké, jsou překážkami plnějšího rozvíti lidské lásky“; ale člověk prostě myslící odpoví mu jen, s úžasem a nikoli nedotčen obdivem: „Co vám asi dalo námahy, abyste to pocítil“. Člověk vysoko žijící odvrhne rajske jablíčko. Prostě myslící stejně rozhodně odvrhne myšlenku o hříšnosti každé války. Vysoko žijící bude nás přesvědčovati, že nic není materialističtějšího než

HERETIKOVĚ

pohrdati obveselením jako něčím čistě materiálním. A prostě myslící bude nás přesvědčovat, že nic není materialističtějšího než uchovávat svou hrůzu hlavně pro rány materiální.

Jediná prostota, na které záleží, jest prostota srdce. Když ta se ztratí, nemožno jí znovu získati ani řepou ani poustevnickým šalem, nýbrž jediné slzami a hrůzou a ohněm, který nehasne. Trvá-li ta, pramálo sejde na tom, trvá-li několik staromodních židlí vedle ní. Předložme složitý pokrm prostému starému pánovi; nepředkládejme prostého pokrmu složitému starému pánu. Dokud lidská společnost nechá mého duchovního vnitra na pokoji, dovolím jí, s poměrnou podřízeností, aby činila po své libovůli s mým vnitrem fysickým. Budu kouřiti doutníky. Srdečně obejmú láhev burgundského. Pokorně přijmu dvoukolou bryčku. Jen když si tak uchovám panenství ducha, který se veselí s úžasem a bází. Nepravím, že by to byly jediné metody, jak si ho uchováti. Kloním se k víře, že jsou jiné. Ale nechci míti ničeho s prostotou, které se nedostává bázni, úžasu i radosti. Nechci míti ničeho s ďábelským viděním dítěte, které jest příliš prosté, aby milovalo hračky.

Dítě jest v této a ve mnoha jiných věcech nejlepším vůdcem. A v ničem není dítě tak upřímně dětské, v ničem neukazuje určitěji zdra-

SANDÁLY A PROŠTOTA

vého řádu než v tom, že hledí na všechno s prostou radostí, byť i na věci složité. Falešný typ přírodnosti omílá vždy rozdíl mezi přirozeným a umělým. Vyšší způsob přírodnosti nezná tohoto rozlišování. Dítěti strom i kandelábr jsou přirozené i umělé, nebo spíše žádný z nich není přirozený, nýbrž oba jsou nadpřirozené. Neboť oba jsou nádherné a nevysvětlené. Květ, kterým Bůh věncí strom, a plamen, kterým lampař věncí kandelábr, jsou stejně z pohádkového zlata. Deseti proti jedné bych se vsadil, že na nejdivočejším venkově nejvenkovštější dítě hraje si na železnici. A jedinou duchovní neb filosofickou námitkou proti železnicím není, že lidé na ně platí nebo na nich pracují nebo dělají je velmi šeredné nebo že se jimi mnoho lidí pozabíjí, nýbrž toliko že si lidé s nimi nehrají. Nedobré jest, že dětská poesie s hodinovými kolečky vymizela. Špatné není to, že stroje se příliš obdivují, nýbrž že se nedosti obdivují. Hříchem není, že stroje jsou mechanické, nýbrž že lidé jsou mechaničtí.

V této věci tedy jako ve všech jiných, o kterých mluvím v této knize, naším hlavním závěrem jest, že základního hlediska, filosofie nebo náboženství jest potřeba, a nikoli změny nějaké v úboru nebo společenské rutině. Věci, kterých potřebujeme pro nejbližší praktické účely, jsou vesměs abstrakce. Potřebujeme správného názoru na lidský osud, správného názoru na

HERETIKOVĚ

lidskou společnost; a kdybybom žili hltavě a zuřivě v entusiasmu těchto věcí, žili bychom *ipso facto* prostě ve vlastním a duchovním smyslu. Žádost a nebezpečí činí každého prostým. A kdo nám mluví se sprostředkovací výmluvností o Jaegrovi a pórech v kůži, a o Plasmonovi a žaludkových blanách, toho odrazíme slovy, která byla vržena na floutky a žrouty: „Nepečujte, co budete jísti, nebo co budete pítí nebo čím se budete odívatí. Neboť toho všeho pohané hledají. Ale hledějte nejprve království Božího a spravedlnosti Jeho, a toto všecko bude vám přidáno“. Tato úžasná slova nejsou toliko neobyčejně dobrou praktickou politikou; jsou též superlativně dobrou hygienou. Nejdokonalším způsobem, jak ve všech těchto vztazích prospívati, v zdraví, síle, milosti a kráse, jediným způsobem, jak zajistiti jejich přesnost, toť mysliti na něco jiného. Jest-li někdo odhodlán vyšplhati se do sedmého nebe, ať jest zcela kliden o pórech své kůže. Strojí-li svůj vůz na nějakou hvězdu, bude cesta ta míti nejvýš uspokojující účinek na blány jeho žaludku. Neboť to, co se nazývá „účelným myšlením“ a nač nejlepší moderní slovo jest „racionalisování“, svou povahou nijak se nehodí na věci prosté a naléhavé. Přemýšlí se a uvažuje se racionelně, když se přemýšlí o věcech vzdálených — o věcech, o které jen theoreticky běží, jako o prů-

SANDÁLY A PROSTOTA

chodu Venuše poledníkem. Ale jen k svému nebezpečí možno rozumovati o něčem tak praktickém jako zdraví.

XI

VĚDA A DIVOŠI

STÁLOU škodou pro studium národopisu a oborů jemu příbuzných jest, že vědec může býti dle povahy věcí málokdy znalcem světa. On studuje přírodu; zřídka kdy studuje přirozenost lidskou. A i když tato nesnáz se zdolá a on studuje v nějakém smyslu lidskou povahu, jest to jen velmi mdlý začátek trapného postupu k tomu, aby byl lidský. Neboť studium primitivního plemene a náboženství jest v důležitém vztahu odloučeno ode všech nebo skoro ode všech obyčejných vědeckých studií. Člověk může rozuměti astronomii, jen když jest astronomem; může rozuměti entomologii, jen když jest entomologem (nebo možná hmyzem); ale může rozuměti mnoho z anthropolgie, jen když jest člověkem. On sám jest živočichem, kterého studuje. Odtud ten zjev, který do očí bije všude v památkách ethnologických a folkloristických — že týž studený a uvolněný duch, který dobře

HERETIKOVÉ

slouží v studiu astronomickém nebo botanickém, zklamává v studiu mythologie nebo lidských počátků. Dlužno nebýti dále člověkem, abychom správně usoudili o mikrobi; není potřeba nebýti dále člověkem, abychom spravedlivě usoudili o lidech. Totéž potlačení sympathií, totéž odmítnutí intuice nebo dohadů, kterým se stává člověk mimopřirozeně pronikavým, když se zabývá žaludkem pavoukovým, učiní ho neslychaně tupým, když se zabývá lidským srdcem. Činí sám sebe nelidským, aby pochopil člověčství. Neznalost druhého světa bývá chloubou mnoha vědcův, ale v této věci jejich chyba nevzchází z neznalosti druhého světa, nýbrž z neznalosti tohoto světa. Neboť taje, o které se zajímají anthropologové, nepoznají se nejlépe z knih nebo z cest, nýbrž z obyčejného styku člověka s člověkem. Záhada, proč některý kmen divošský uctívá opice nebo měsíc, nepronikne se ani cestováním mezi těmi divochy ani znamenáním jejich odpovědí do notesu, byť i nejduchaplnější muž tímto směrem se bral. Odpověď na tuto hádanku leží v Anglii; leží v Londýně; nikoliv, leží v jeho srdci. Když někdo objeví, proč lidé na Bond-Street nosí černé klobouky, v téže chvíli objeví, proč lidé v Timbaktu nosí červená péra. Tajemství, tkvějící v nějakém divošském válečném tanci, nesluší studovati ve vědeckých cestopisech, nýbrž na tanečním ve-

VĚDA A DIVOŠI

čírku. Touží-li někdo naléztí původy náboženství, ať nechodí na Sandwichské ostrovy; ať jde do kostela. Chce-li někdo poznati původ společnosti lidské, poznati, co opravdově jest, filosoficky mluvic, společnost, ať nechodí do Britského musea; ať jde do společnosti.

Toto úplné nepochopení pravé povahy ceremoniálu vyvolává nejnehoráznější a nejnelidštější verse o mravech lidí v divokých krajích neb stoletích. Vědec nechápaje, že ceremonial jest něčím podstatně vzniklým bez důvodu, nalézá pro každý obřad důvod, a jak možno tušiti, důvod bývá velmi absurdní — absurdní, protože se nerodí v prostém duchu barbarově, nýbrž v sofistickém duchu profesorově. Učenec řekne třeba, „Domorodci země Mumbojumbo věří, že mrtvý může jísti a že potřebuje potravy na své cestě na onen svět. Dosvědčeno to tím, že Mumbojumbané kladou na hrob pokrmy, a že rodina, která nevyhoví tomuto obřadu, uvalí na sebe hněv kněží i kmene“. Každý, kdo jest obeznalý v lidstvu, uzná tento způsob řeči chaosem. Toť jako bychom řekli, „Angličané ve dvacátém století věřili, že mrtvý může čichati. Dosvědčeno to tím, že vždy pokrývali hrob liliemi, fialkami nebo jiným kvítím. Tomu, kdo opomenul tohoto úkonu, jistě hrozilo nějaké stihání od kněžstva neb od národa, neboť máme zprávy o různých starých paních, které byly velmi rozčileny, když

HERETIKOVÉ

věnce nebyly dodány v čas k pohřbu“. Možná sice, že divoši předkládají potravu nebožtíku myslíce, že nebožtík může jísti, nebo zbraně, myslíce, že nebožtík může bojovati. Ale já osobně nevěřím, že by myslili něco takového. Věřím, že kladou na nebožtíka pokrmu nebo zbraně z téhož důvodu, jako my kvítí, poněvadž jest to nesmírně přirozené a jasné. Nechápeme, pravda, vznětu, pro který se nám to jeví jasným a přirozeným, ale to proto, že jako všechny důležité vzněty lidského života, jest podstatně iracionelní. Nechápeme divocha z téhož důvodu, jako divoch nechápe sám sebe. A divoch nerozumí sám sobě z téhož důvodu, jako my sobě nerozumíme navzájem.

Zřejmá pravda jest, že jakmile něco projde lidským duchem, jest to rozhodně a na vždy zmařeno pro všechny účely vědy. Stalo se to něčím nevyhléditelně tajemným a nekonečným; toto smrtelné odělo se v nesmrtelnost. I naše žádosti, které nazýváme materiálními, jsou duchovní, poněvadž jsou lidské. Věda může analysovatí vepřový kotlet a říci, kolik jest v něm fosforu a kolik proteinu; ale věda nemůže analysovatí člověkovy chuti na kotletku a říci, kolik jest v ní hladu, kolik zvyku, kolik nervosní fantasie, kolik kouzelné lásky ke kráse. Člověková žádost vepřové kotletky zůstává tak mystickou a etherickou, jako jeho žádost nebe.

VĚDA A DIVOŠI

Všecky tedy pokusy o vědu, jejímž oborem by byly nějaké věci lidské, o vědu historickou, vědu folkloristickou, vědu sociologickou jsou svou povahou nejen beznadějný, ale ubohý. V sociální ekonomii nemůžete o nic víc zjistiti, že něčí žádost peněz byla pouhou žádostí peněz, nežli můžete zjistiti v hagiologii, že žádost Boha, již měl nějaký světec, byla pouhou žádostí Boha. A tento způsob neurčitosti v prvotních zjevech studia jest absolutně poslední ranou čemukoli vědeckému. Jest možno sestrojili vědu s velmi málo nástroji, nebo s velmi prostými nástroji; ale nikdo na světě by nesestrojil vědy s nespolehlivými nástroji. Celou matematiku by člověk rozřešil s hrstí kamínků, ale nikoli s hrstí hlíny, která se vždy drobí v nové kousky a slepuje v nové kombinace. Člověk by změřil nebe i zemi rákosovým stéblem, ale nikoli rostoucím stéblem.

Jako jednu ukázkou z nesmírných bláznovství folkloru vezměme stěhování příběhův a domnělou jednotu jejich zdroje. Příběh za příběhem vědečtí mythologové vybírali z jejich místa v historii a stránku za stránkou připichovali k podobným příběhům ve svém museu bájí. Postup ten jest obratný a okouzlující, a spočívá zcela na jednom z nejvšednějších klamů na světě. Že některý příběh byl vyprávěn v té neb oné době na všech místech, nejen že nedoka-

HERETIKOVÉ

zuje, že by se byl opravdově nikdy neudál; ale ani to sebe slaběji neukazuje nebo neskýtá ani dost málo větší určitosti, že by se byl vůbec neudál. Že veliký počet rybářů nepravdivě tvrdil, že lapili štika zděli dvou stop, nikterak nerozhoduje při otázce, nechtyl-li přece někdy někdo takové štiky. Že nesčíslně žurnalistův ohlašuje francouzsko-německou válku čistě pro peníze, není v ten neb onen způsob ozřejměním té temné otázky, zda taková válka se někdy udála. Bezpochyby v několika stoletích nesčíslně francouzských válek, které se neudály, ujasní vědeckého ducha o víře, že válka, která se udála r. 70., jest legendární. Ale to se stane proto, že trvají-li folkloristé vůbec, jejich povaha se nezmění; a jejich služby folkloru budou vždy takové jako nyní, větší než sami myslí. Neboť v pravdě tiito mužové činí něco mnohem božštějšího, nežli že studují legendy; oni je tvoří.

Jsou příběhy, o kterých vědci praví, že nemohou býti pravdivy, poněvadž kdekdo je vypráví. První třídou jsou příběhy vyprávěné všude proto, že jsou něčím podivným neb chytrým; nic na světě nezabrání, aby se nebyly přihodily někomu jako příhoda, jako nic nezabrání, aby se nebyly namanuly, jako se jistě namanuly někomu, jako myšlenka. Ale není podobno, aby se byly přihodily mnoha lidem. Druhou třídou jejich „mythů“ jsou příběhy vy-

VĚDA A DIVOŠI

právěné všude z toho prostého důvodu, že se všude přiházejí. Z první třídy bychom uvedli ukázkou třebaš příběh Viléma Tella, nyní obecně řazený mezi legendy z té pouhé příčiny, že byl nalezen ve zkazkách jiných národův. Jest na snadě, že byl všude vyprávěn, neboť ať pravdivý nebo vybájený, jest to, jak se říká, „hezký příběh“; jest zvláštní, napínavý a vrcholící. Ale namlouvatí, že taková přepjatá příhoda nemohla se nikdy v celé historii lukostřelby udáti, nebo že se neudála zvláštní osobě, o které jest vyprávěna, toť přímo nestoudnost. Myšlenka střelby do terče, spojeného s nějakou vzácnou a milovanou osobou, jest myšlenka, která zajisté mohla se vynořiti inventivnímu básníku. Ale jest to též myšlenka, která se snadno mohla namanouti chlubitivému lučištníku. Mohla býti fantastickým rozmarem nějakého povídkáře. Mohla býti taktéž dobře fantastickým rozmarem nějakého tyрана. Mohla se naskýtnouti dříve v životě a potom v pověstech. Nebo mohla se zrovna tak dobře vyskytnouti nejdříve v legendách a později v životě. Nebylo-li nikdy od počátku světa střeleno do jablka na hlavě chlapcově, bude možná stříleno zítra, a někým, kdo nikdy o Vilému Tellovi neslyšel.

Tento typ vypravování možno velmi vhodně srovnati s všední anekdotou, jež se končí ostrou

HERETIKOVÉ

odpovědí nebo irskou neomaleností. Takové odseknutí, jako pověstné „Je ne vois pas la nécessité“, viděli jsme všichni přičítati Taleyrandovi, Voltairovi, Jindřichu IV, některému anonymnímu soudci a tak dále. Ale z této rozmanitosti se nijak více nepodobá, že by to vůbec ani nebývalo bylo řečeno. Silně se podobá, že to bylo skutečně řečeno někým neznámým. Silně se podobá, že to bylo opravdu řečeno Talleyrandem. Ať jakkoliv, není o nic nesnadnější věřit, že tato průpověď vyšla od člověka za hovoru nežli od člověka písícího paměti. Možná že přišla na jazyk někomu z mužů, které jsem uvedl. Ale bod rozluky jest v tom, že se nepodobá, aby byla přišla na jazyk každému z nich. A v tom se liší první třída tak řečeného mythu od druhé, o které jsem na počátku se zmínil. Neboť o první třídě příhod se našlo, že jsou společny pověstem pěti šesti heroův, třeba Sigurda, Herkula, Rustemá, Cida a jiných. A zvláštností tohoto mythu jest, že jest netoliko silně rozumno mysliti si, že se to opravdově přihodilo některému heroovi, nýbrž jest silně rozumno souditi, že se to přihodilo každému z nich. Takovým příběhem jest třeba příběh o reku, jehož síla byla ovládnuta nebo zlomena tajemnou slabostí ženy. Anekdotalní příběh, příběh Viléma Tella, jest, jak jsem pravil, populární proto, že jest zvláštní. Ale takovýto příběh,

VĚDA A DIVOŠI

příběh Samsona a Dalily, Artura a Guinevery jest zřejmě populární proto, že není zvláštní. Jest populární, jako dobrý klidný román jest populární, že povídá pravdu o lidech. Má-li záhuba Samsonova ženou a Herkulova ženou společný původ legendární, jest potěšitelné zjistiti, že můžeme též jako báji vysvětliti zničení Nelsona ženou i zničení Parnela ženou. A vskutku nijak nepochybuji, že za několik století badatelé folklorističtí úplně zamítnou víru, že Alžběta Barrettova dala se unésti Robertem Browningem, a budou své tvrzení dokazovati nesporným faktem, že všecka tvorba literární té doby byla venkoncem plna takových únosův.

Ze všech poblouznění moderních badatelů primitivního náboženství nejokázalejší jest, jaké ponětí mají o tom, co nazývají anthropomorfismem. Myslí totiž, že lidé primitivní přičítali přírodní zjevy bohu v lidské podobě, aby si je vysvětlili, protože jejich duch ve své zarpuštělé omezenosti nemohl dosáhnouti dále za jejich hrubý život. Hrom byl jim hlasem lidským, blesk očima lidskýma proto, že prý tímto vysvětlením byly pochopitelnější a snesitelnější. Úplným vyléčením pro každý takový způsob filosofie jest jíti v noci úzkou alejí mezi křovinami. Každý, kdo tak učiní, objeví velmi brzy, že lidé si nepředstavovali něco pololidského za všemi věcmi proto, že takové představy byly

HERETIKOVÉ

přirozeny, ale že byly nadpřirozeny; ne že by tím věci byly pochopitelnější, ale že tím byly stokrát nepochopitelnější a tajemnější. Neboť člověk jdoucí v noci úzkou alejí uvidí zřetelně, že pokavad příroda zůstává ve svém řádě, nemá na nás vůbec moci. Pokud strom jest stromem, jest velikánskou obludou se sto pažemi a tisíci jazyky a jedinou nohou. Ale dokavad strom jest stromem, nijak nás nestraší. Začíná býti něčím cizím, něčím neobyčejným, jen když má vzezření jako my. Když strom hledí jako člověk, třesou se pod námi kolena. A když celý vesmír hledí jako člověk, padáme na tváře.

XI

POHANSTVÍ

A P. LOWES DICKINSON

S NOVÝM POHANSTVÍM (nebo neopaganismem), jak je hlásal plamenně p. Swinburne nebo jemně Walter Pater, není potřebí příliš vážně účtovat, leč jako s něčím, co zůstavilo za sebou v anglickém jazyku nevídané účinky. Nové pohanství není již nové a nikdy se ani v nejmenším pohanství nepodobalo. Ideje o staré kultuře, které zůstavilo ve veřejném mínění, jsou ovšem dosti neobyčejny. Slovem „pohan“ míněn jest napořád v básnictví i lehké literatuře člověk bez jakéhokoliv náboženství, kdežto pohan byl zpravidla člověk, který jich měl na půl tuctu. Pohané podle tohoto ponětí neustále se věncili květinami a tančili ve stavu jakési nezodpovědnosti, kdežto bylo-li dvě věci, ve které nejvyšší pohanská kultura věřila, byly to skoro příliš přísná důstojnost a přespříliš přísná odpovědnost. Pohané jsou líčeni jako na prvním místě opojení a bezuzdní,

HERETIKOVĚ

kdežto oni byli na prvním místě rozumni a vážni. Bývají velebeni jako neposlušní, zatím co mají jen jednu velikou ctnost — občanskou poslušnost. Závidí jim a diví se jim jako nestoudně šťastným, zatím co mají jen jeden veliký hřích — zoufalství.

Pan Lowes Dickinson, neplodnější a nejdráždivější z nejnovějších spisovatelů v tomto a podobných oborech, jest až příliš pevný muž, aby byl klesl v tento starý blud o úplné anarchii pohanství. Aby se schladil ten hellenský enthušiasmus, jenž má svým ideálem úplné povolení chťicům a sobectví, netřeba znáti mnoho filosofie, ale jen znáti trochu řečtiny. Pan Lowes Dickinson zná mnoho filosofie a řečtiny též mnoho, i bloudí-li, není jeho bludem blud surového hedonisty. Ale odpor, jež ukazuje mezi křesťanstvím a pohanstvím ve příčině mravních ideálův — odpor, který velmi dovedně určuje v článku „Jak dlouho budete kulhati?“, vyšlém v *Independent Review* — má do sebe, myslím, blud hlubšího významu. Podle něho ideálem pohanství nebylo v pravdě čiré šílenství rozkoše a volnosti a rozmaru, nýbrž úplná a uspokojená humanita. Podle něho ideálem křesťanství byl ideál askese. Pravím-li, že ideu tuto považuji s hlediska filosofického i historického za zcela špatnou, nemluvím nyní o nějakém ideálu křesťanství podle mého nebo dokonce o nějakém

POHANSTVÍ A DICKINSON

prvočním křesťanství, neposkrvněném pozdějšími událostmi. Nebuduji, jako tak četní křesťanští idealisté, na jistých věcech, jež Kristus řekl. Ani nebuduji, jako tak četní jiní křesťanští idealisté, na jistých věcech, jichž Kristus zapomněl říci. Beru křesťanství historické se všemi jeho hříchy na jeho hlavě; беру je, jako bych bral jakobínství nebo mormonism nebo kterýkoliv různorodý nebo nelibý produkt lidský a pravím, že význam jeho činnosti netkví v askesi. Pravím, že jeho bodem rozluky od pohanství nebyl asketism. Pravím, že jeho bodem rozporu s moderním světem nebyl asketism. Pravím, že svatého Simeona Stylity nenadchl hlavně asketism. Pravím, že hlavním impulsem křesťanství nemožno označovat asketism, ani u asketův.

Dovolte, bych se pokusil objasnit tuto věc. Mezi vztahy křesťanství a pohanství jest jeden silný vztah, tak prostý, že leckterí se mu usmějí, ale tak významný, že všichni moderní ho zapomínají. Prvočním vztahem křesťanství a pohanství jest, že následovala po sobě. Pan Lowes Dickinson mluví o nich jako o dvou ideálech paralelních — ba jako by pohanství bylo z obou novější a vhodnější novému světu. Namlouvá, že ideál pohanský bude konečným blahem člověka; ale tak-li tomu jest, třeba se aspoň otázať se zvědavostí větší než on dovoluje, čím to, že člověk skutečně našel své konečné blaho

HĚRĚTIKOVĚ

na zemi pod hvězdami a zase je odvrhl. Toť ta neobyčejná hádanka, na kterou hodlám se pokusiti o odpověď.

Jen jediné v moderním světě postavilo se tváří v tvář pohanství; jen jediné v moderním světě ví v tom smyslu něco o pohanství: a to jest křesťanství. Tento fakt jest vskutku slabinou všeho toho hedonistického novopohanství, o němž jsem mluvil. Všecky ty původní zbytky starých hymnův nebo starých tancův evropských, vše, co še poctivě dochovalo na nás ze slavností Foibových nebo Panových, nalezneme v svátečnostech křesťanské Církve. Přeje-li si někdo zachytili konec řetězu, jenž skutečně jde až k mystériím pohanským, učiní lépe, chopí-li se květinových věncův o velikonocích nebo šňůry klobásův o vánocích. Jinak v moderním světě vše jest původu křesťanského, i vše, cokoliv se zdá nejvíce protikřesťanským. Francouzská revoluce jest původu křesťanského. Noviny jsou původu křesťanského. Anarchisté jsou původu křesťanského. Vědy přírodní jsou původu křesťanského. Útok na křesťanství jest původu křesťanského. Jediné, a čistě jediné existuje dnešního dne, o čem v jistém smyslu možno správně říci, že jest původu pohanského, a to jest křesťanství.

Skutečný rozdíl mezi pohanstvím a křesťanstvím jest úplně zahrnut v rozdílu mezi ctnostmi

POHANSTVÍ A DICKINSON

pohanskými čili přirozenými a těmi třemi ctnostmi křesťanskými, jež Církev Římská nazývá ctnostmi božskými. Ctnosti pohanské čili rozumné jsou takové jako spravedlnost a mírnost, a křesťanství je přijalo za své. Tré mystických ctností, jichž křesťanství nepřejalo, nýbrž jež našlo, jsou víra, naděje a láska. Velmi snadná a bláznivá rhetorika křesťanská mohla by na tato tři slova proudy řeči vylíti, ale já se omezím na dvě fakta, jež jsou na nich zřejma. První zřejmý fakt (na význačný kontrast k oblouzení tančícím pohanem) — první patrný fakt, pravím, jest, že ctnosti pohanské, jako spravedlnost a mírnost, jsou ctnosti smutné, a že mystické ctnosti, víra, naděje a láska, jsou ctnosti veselé a bujné. A druhý zřejmý fakt, ještě zřejmější, jest fakt, že pohanské ctnosti jsou ctnosti rozumné, a že křesťanské ctnosti, víra, naděje a láska, jsou ve své podstatě nerozumny, jak jen možno.

Poněvadž slovo „nerozumný“ možno špatně chápati, určitěji bude věc vyjádřena, řeknu-li, že každá z těchto křesťanských čili mystických ctností skrývá sama ve své povaze paradox, a že téhož není u některé z typických ctností pohanských nebo racionalistických. Spravedlnost jest nalézti, že ta neb ona věc náleží tomu neb onomu člověku, a dáti mu ji. Mírnost jest nalézti pravou mezi shovívání a držeti se jí. Ale láska, toť odpustiti, co jest neodpustitelné, sice

HERETIKOVÉ

ctností ani není. A víra, toť věřiti neuvěřitelné, sice ctností ani není.

Jest poněkud zábavno, pozorovati rozdíl mezi osudem těchto tří paradox v módě dnešního smýšlení. Láska jest v naší době módní ctností; jest ozářena gigantickým světlem Dickensovým. Naděje jest dnes módní ctností: naše pozornost byla na ni upoutána nenadálou stříbrnou trubkou Stevensonovou. Ale víra vyšla z módy, a jest zvykem na každé straně odbývati ji námitkou, že jest paradoxní. Kde kdo uštěpačně odřikává pověstnou dětinskou definici, že víra jest „schopnost věřiti, o čem víme, že jest nepravda“. A přece není o atom paradoxnější než naděje neb láska. Láska jest schopnost hájiti něčeho, o čem víme, že jest neuhájitelno. Naděje jest schopnost býti vesel za okolností, o kterých víme, že jsou zoufalé. Jest, pravda, jakýsi stav naděje, ve který uvádějí skvělé vyhlídky a jitro; ale to není ctnost naděje. Ctnost naděje se vyskytá jedině v zemětřesení a zatmění. Nazývá se pravda, zhruba láskou cosi, co značí milosrdnost k zasloužilému chudáku; ale milosrdnost k zasloužilému ani není láskou, nýbrž spravedlností. Nezasloužilý ji potřebuje, a ideál buď ani neexistuje, nebo existuje zcela pro takové. Pro praktické účely právě v beznadějně chvíli potřebujeme muže plného naděje, a ctnost buď ani neexistuje,

POHANSTVÍ A DICKINSON

nebo začíná existovati v té chvíli. Právě v tom okamžení, kdy naděje přestává býti rozumnou, začíná býti užitečnou.

Starý svět pohanský bral se cestou dokonalé přímou, až odhalil, že jíti zpříma jest nesmírná chyba. Byl vznešeně a krásně rozumný, a objevil ve svém smrtelném zápasu tu trvalou a hodnotnou pravdu, dědictví pro věky, že rozumnost nezmůže nic. Pohanský věk byl opravdově Edenem nebo zlatým věkem v tom podstatném smyslu, že ho nelze znovu nabýti, že ačkoliv jsme jistě veselejší než pohané a mnohem správněji si vedeme než pohané, ani jeden z nás by nemohl, s nejvyšším napjetím energie, býti tak rozumným jako pohané. Oné nahé nevinnosti rozumu nikdo po křesťanství už nedobude; a to z toho výborného důvodu, že každý po křesťanství ví, že to svádí. Dovolte mi podatí příklad, první, který, mi přichází na mysl, té nemožné průzračnosti v pohanském hledisku. Největší tribut byl křesťanství v moderním světě přinesen Tennysonovým „Ulyxem“. Básník čte v historii Ulyxově ideu nezhojitelné žádosti po putování. Ale skutečný Ulyxes nijak netouží putovati. Touží dostati se domů. Ukazuje své heroické a nepředstížné vlastnosti, odolává nehodám, jež se mu staví v cestu, ale toť vše. Nemiluje dobrodružství pro dobrodružství; to jest plodem křesťanským. Nemiluje Penelopy pro

HERETIKOVĚ

Penelopu ; to jest plodem křesťanským. Ukázalo by se, že v tom starém světě vše bylo jasné a patrné. Dobrý člověk byl dobrý člověk. Špatný člověk byl špatný člověk. Z té příčiny nebylo lásky; neboť láska jest uctivý agnosticism k spletiosti duše. Proto neměli něčeho takového jako umění fikce, románu. Neboť román jest výtvozem mystické ideje lásky. Jim milá krajina byla milou, nemilá nemilou. Odtud neměli ideje románu; neboť román tkví v tom, považovati něco za půvabnější, že to jest nebezpečno; toť idea křesťanská. Slovem, nemůžeme si znovu sestrojiti ba ani zobraziti krásného a úchvatného světa pohanského. Byl to svět, ve kterém obecný smysl byl opravdu obecný.

Moje povšechné mínění o třech ctnostech, o kterých jsem mluvil, bude nyní, doufám, s dostatek jasno. Všecky tři jsou paradoxní, všecky tři jsou praktické, a všecky tři jsou paradoxní, protože jsou praktické. Jest to nátlak krajní potřeby a strašné poznání věcí, jak jsou, co přivedlo lidi, aby vystavili tyto hádanky a mřeli za ně. Ať cokoliv se myslí o kontradikci, toť jisto, že jediná naděje, z které kyne nějaký prospěch v bitvě, jest naděje zamítající arithmetiku. Ať cokoliv se myslí o kontradikci, toť jisto, že jedinou láskou, které duch slabý potřebuje nebo které duch ušlechtilý pocífuje, jest láska odpouštějící hříchy jako šarlat. Ať cokoliv se myslí

POHANSTVÍ A DICKINSON

o víře, vždy dlužno, by znamenala jistotu o něčem, čeho nemůžeme dokázat. Tak třebas vírou věříme v existenci jiných lidí.

Ale jest jiná ctnost křesťanská, ctnost mnohem patrněji a historičtěji spjatá s křesťanstvím, která osvětlí ještě lépe spojitost paradoxu a praktické potřeby. Ctnosti té nemožno bráti v pochybnost v její povaze jakožto historického symbolu; p. Lowes Dickinson jistě jí v pochybnost bráti nebude. Byla chloubou set bojovníků křesťanství. Byla pošupou set odpůrců křesťanství. Jest v podstatě basí všeho rozlišování p. Lowes Dickinsonova mezi křesťanstvím a pohanstvím. Míním ovšem ctnost pokory. Připouštím zajisté velmi ochotně, že s hlavním proudem evropského křesťanství smísilo se přemnoho falešné pokory východní, t. j. pokory přísně asketické. Nezapomínejme, že mluvíce o křesťanství, mluvíme o celé Evropě asi po tisíc let. Ale o této ctnosti ještě více než o oněch třech držel bych se povšechného mínění prve přijatého. Civilisace objevila křesťanskou pokoru z téhož nevyhnutelného důvodu, jako objevila víru a lásku, poněvadž totiž křesťanské civilisaci bylo buď objeviti ji nebo zemříti.

Veliký psychologický objev pohanství, jenž je obrátil v křesťanství, možno vyjádřiti jakžtakž přesně jednou větou. Pohan vystavil, s podivuhodným porozuměním, za heslo kochati se. Na

HERETIKOVÉ

konci své kultury objevil, že člověk nemůže kochati se a kochati dále něco jiného. Pan Lowes Dickinson ukázal slovy tak znamenitými, že nepotřebují dalšího výkladu, absurdní mělkost těch, kteří si myslí, že pohan kochal se jen ve smyslu materialním. Kochal se zajisté nejen právě intelektuálně, kochal se morálně, kochal se spiritualně. Ale kochal se; což samo sebou jest zcela přirozeno. Psychologickým objevem jest jediné to, že zatím co se myslelo, že nejplnější možná rozkoš jest rozšíření sebe do nekonečna, pravda jest, že nejplnější možná rozkoš jest zúžení sebe na nullu.

Pokora jest něco, co po vždy obnovuje zemi i hvězdy. Pokora, a nikoli povinnost, uchovává hvězdy od zlého, od neprominutelného zla nahodilé resignace; jen pokorou nejstarodávnější nebesa jsou nám novými a silnými. Prokletí před historií se udavší uvrhlo na nás všechny náchylnost znuditi se zázraky. Kdybychom viděli slunce ponejprv, bylo by nejstrašnějším a nejkrásnějším meteorem. Ale poněvadž je vidíme stokrát, nazýváme je ošklivou a rouhačnou frásí Wordsworthovou „všedním světlem.“ Jsme náchylni zvětšovati svoje požadavky. Jsme náchylni přáteli si sluncí šesti, žádali si slunce modrého, žádali si slunce zeleného. Pokora ustavičně nás zatlačuje v původní temnotu. Tam každé světlo jest svítící, překvapující a oka-

POHANSTVÍ A DICKINSON

mžité. Dokud nechápeme té původní tmy, ve které nemáme ani vidění, ani očekávání, nemůžeme vroucně a dětsky velebiti nádherné překvapující údivnosti věcí. Výrazy „pessimismus“ a „optimismus“ nepraví, jako valná část moderních výrazů, nic. Ale možno-li jich užití v jakém takém smyslu jako znamenajících něco, můžeme říci, že v této veliké věci pessimismus jest pravým základem optimismu. Člověk, který ničí sebe, tvoří vesmír. Pokornému, a jedině pokornému, slunce jest opravdu sluncem. Pokornému, a jedině pokornému, moře jest opravdu mořem. Když se dívá po všech tvářích na ulici, netoliko zjišťuje, že lidé jsou živí, zjišťuje s jakýmsi dramatickým potěšením, že nejsou mrtví.

Nemluvil jsem o objevu pokory s jiného hlediska leč jako o psychologické nezbytnosti, poněvadž na té obecně jest větší váha a sama sebou jest patrnější. Ale jest stejně jasno, že pokora jest trvalou nezbytností, jako že jest podmínkou úsilí a sebetříbení. Jest jedním z vražedných klamů šovinistické politiky torystické, že národ jest tím silnější, čím více pohrdá jinými národy. Ve skutečnosti nejsilnějšími národy jsou takoví jako Prusko a Japonsko, kteří začínají z velmi nepatrných počátků, a kteří nebyli tak pyšni, aby nesesali u nohou cizincových a neučili se od něho kde čemu. Téměř každé okaté a přímé vítězství bylo vítězstvím padělačovým.

HERETIKOVĚ

Jest to sice jen velmi ubohý zplod pokory, ale jest to plod pokory; a prolo se tomu daří. Prusko nemá ve svých vnitřních zřízeních křesťanské pokory; odtud jeho vnitřní zřízení jsou bídná. Ale má dosti křesťanské pokory, aby otrocky nápodobilo Francii (až do básní Fridricha Velikého), a že mělo pokoru nápodobiti ji, dostalo se mu posléze cti přemoci ji. Při Japonsku jest to ještě patrnější; jejich jedinou křesťanskou a jejich jedinou krásnou vlastností jest, že se pokořili, aby byli povýšeni. Celý ráz této pokory však souvisí s úsilím a zápasem o vlajku vztýčenou před námi, i nemluví o této věci dále, poněvadž na ni bylo s dostatek ukázáno téměř všemi idealistickými spisovateli.

Jest však přece snad vhodná chvíle ukázati ve příčině pokory na zajímavý rozdíl mezi moderním pojmáním silného člověka a mezi skutečnými dokumenty o silných lidech. Carlyle odporuje rčení, že by žádný člověk nemohl býti heroem svému sluhovi. Úplně možno mu dáti za pravdu v té věci, míní-li pouze nebo hlavně, že tvrzení to bylo by snížením úcty k heroovi. Úcta k heroovi jest jistotně ušlechtilý a lidský impuls. Heroj třeba jest pochybný, ale úcta k němu stěží. Možná, že žádný člověk nebývá heroem svému sluhovi. Ale každý člověk byl by sluhou svému heroovi. V pravdě však ani přísloví samo ani kritika Carlylova nevšímá si

POHANSTVÍ A DICKINSON

nejpodstatnější věci sporu. Poslední psychologickou pravdou není, že nikdo není heroem svému sluhovi. Poslední psychologickou pravdou, základem křesťanství jest, že nikdo není heroem sám sobě. Cromwell podle Carlyla byl silný muž. Podle Cromwella byl slaboch.

Slabina celé té Carlylovy pře o aristokracii tkví právě v jeho nejproslulejší větě. Carlyle pravil, že lidé z převážné části jsou blázni. Křesťanství s rozhodnějším a uctivějším realismem praví, že všichni jsou blázni. Nauka tato slula kdysi naukou o prvotním hříchu. Možno též o ní mluvit jako o nauce o rovnosti lidí. Ale podstatno jest z ní jediné to, že kterákoliv prvotní a dalekosáhlá mravní nebezpečí působí na některého člověka, působí na všechny lidi. Všichni lidé mohou býti zločinci, jsou-li pokoušeni, všichni lidé mohou býti heroy, jsou-li inspirováni. A tato nauka úplně potírá pathetickou víru Carlylovu (nebo pathetickou víru číkoliv) v „málo moudrých“. Není málo moudrých. Každá aristokracie, jež kdy byla, počínala si ve všech podstatných věcech zrovna jako hrstka luzy. Každá oligarchie jest pouhou pouliční cháskou — to znamená, jest velmi veselá, ale není neomylná. A nikde v historii světové nepotázaly se oligarchie s tak špatnou ve věcech praktických, jako velmi pyšné oligarchie — oligarchie polská, oligarchie benátská. A voj-

HERETIKOVĚ

ska, jež nejrázněji a nejnenadáleji na padrť rozbíjela své nepřátele, byla vojska náboženská — armády moslemínské třebaš nebo armády puritánské. A armádu náboženskou možno dle její povahy definovati jako armádu, ve které každý jest naučen nevyvyšovati se, nýbrž ponižovati. Leckterí moderní Angličané mluví o sobě jako o statných potomcích statných puritánských otcův. Zatím však by upalovali před kravou. Kdybyste se tážali některého z jejich puritánských otcův, kdybyste se zeptali třeba Bunyana, zda jest statný, odpověděl by vám s pláčem, že je sláb jako voda. A proto právě byl by snesl muka. A tato ctnost pokory, jsouc dosti praktickou, by vítězila v bojích, bude vždy dosti paradoxní, aby málla pedanty. V tom shoduje se s ctností lásky. Každý ušlechtilý člověk připustí, že jediným hříchem, který by láska přikrývala, jest právě hřích neomluvitelný. A každý ušlechtilý člověk takéž uzná, že jedinou pýchou, která jest zcela hodna zavržení, jest pýcha člověka, který se má čím pyšniti. Pýcha, která poměrně neporušuje charakteru, jest pýcha na něco takového, co neslouží ke cti osobě samé. Tak neškodí člověku, pyšní-li se svou vlastí, a poměrně nevalně mu škodí, pyšní-li se svými vzdálenými předky. Více mu škodí, pyšní-li se vydělanými penězi, poněvadž v tom má poněkud více příčiny k pýše. Ještě více mu škodí, pyšní-li se ně-

POHANSTVÍ A DICKINSON

čím vznešenějším než peníze — rozumem. A ze všeho nejvíce mu škodí, zakládá-li si na nejcennější věci na zemi — na dobroť. Člověk pyšníci se tím, co jest mu opravdu ke cti, toť farisej, člověk, kterého i Kristus napořád tepal.

Mojí námitkou p. Lowesu Dickinsonovi a novým hlasatelům pohanského ideálu jest tedy toto: Vyčítám jim, že si nevšímají zaručených lidských objevů ve světě morálním, objevů tak zaručených, ač ne tak materialních, jako objev oběhu krve. K ideálu rozumu a zdraví vrátiti se nemůžeme. Neboť lidstvo objevilo, že rozum nevede ku zdraví. K ideálu hrdosti a veselí vrátiti se nemůžeme. Neboť lidstvo objevilo, že hrdost nevede k veselí. Nevím, jakou neobyčejnou duševní shodou moderní spisovatelé tak důsledně spojují ideu pokroku s ideou nezávislého, volného myšlení. Pokrok jest zřejmě protivou nezávislého myšlení. Neboť za vlády nezávislého čili individualistního myšlení každý začíná ze začátku a dospívá, jak se zcela určitě podobá, právě tak daleko jako jeho otec před ním. Ale existuje-li opravdu nějaký pokrok, dlužno, aby znamenal především pečlivé studium a pojetí minulosti. Vyčítám p. Lowesu Dickinsonovi a jeho škole zpátečnictví v jediném pravém smyslu. Libo-li mu, ať si nevšímá velikých historických tajemství — tajemství lásky, tajemství rytířství, tajemství víry. Libo-li mu, ať si nevšímá pluhu

HERETIKOVĚ

nebo tiskařského lisu. Ale křísíce a sledující pohanský ideál prostého a rozumného sebezdokonalování, skončíme — kde skončilo Pohanství. Nemyslím, že skončíme ve zkáze. Myslím, že skončíme v Křesťanství.

,

KELTOVÉ A KELTOFILOVÉ

VĚDY užívá se v moderním světě za rozličnými účely; hlavním účelem jejím jest, opatrovati veliká slova a zakrývati přehmaty boháčovy. Slovo „kleptomanie“ jest všední ukázkou toho, co míním. Jde to ruku v ruce s tou zvláštní teorií vyhlašovanou po každé, když nějaká zámožná nebo vynikající osoba ocitne se na lavici obžalovaných, že totiž vystavení na veřejnost jest větším trestem pro boháče než pro chudého. Leč pravý opak jest pravda. Vystavení jest větším trestem chudému než boháči. Čím kdo bohatší, tím jest mu snáze býti populárním a obecně váženým na ostrovech kannibalských. Ale čím kdo chudší, tím více asi má potřebí dovolávati se minulosti, aby dostal nocleh. Aristokratům čest jest přepychem, vrátným však nezbytností. Jest to něco podružného, ale jest to ukázka na obecnou větu, kterou vyslovuji, — větu, že nesmírná síla moderního

HERETIKOVÉ

důvtipu vyplývá se na to, jak naléztí obhajby pro neobhájitelné chování mocného. Jak jsem již dříve pravil, obhajby tyto nejvýznačněji se projevují v podobě dovolávání se vědy přírodní. A ze všech forem, v jakých věda nebo pseudověda dospěla k ochraně boháče a pitomce, žádná není tak zvláštní jako zvláštní nález theorie o plemenech.

Každý zámožný národ jako Anglický objeví tu zhola zřejmou, pravdu, že se sesměšňuje, vládně-li národu chudšímu, jako irský, zarazí se na chvíli, a pak začne mluvit o Keltěch a Teutonech. Pokud rozumím té theorii, Irové jsou Kelti a Angličané Teutoni. Ovšem Irové nejsou o nic více Kelty než Angličané Teutony. Nsledoval jsem ethnologické debaty s valnou energií, ale poslední vědecký závěr, který jsem četl, klonil se celkem k úsudku, že Angličané jsou hlavně Kelti a Irové hlavně Teutoni. Ale žádný člověk na světě, mající aspoň záblesk pravého smyslu vědeckého, nesnil by nikdy o tom, a by označení „keltický“ nebo „teutonský“ dával některému z nich v nějakém pozitivním a účelném smyslu.

Takové věci dlužno zůstaviti lidem, kteří mluví o plemeni anglosaském a rozšiřují výraz ten na Ameriku. Kolik krve Anglův a Sasův (ať kdokoliv byli) trvá v našem pokolení, smíšeném z Britů, Římanů, Germánů, Dánů, Nor-

KELTŮVĚ A KELTŮFÍLOVĚ

manův a Pikardův, to jest zajímavý jen pro divé starožitníky. A kolik této rozplynuté krve může snad trvat v tom hlučném víru Ameriky, kamž se vlévá ustavičně katarakt Švédů, Židů, Němců, Irův a Italův, zajímavý jest jen pro potřeštlence. Bývalo by bylo moudřejší pro anglickou vládnoucí třídu, aby se byla dovolávala nějakého jiného boha. Všichni ostatní bohové, byť slabí a válcíci, honosí se aspoň stálostí. Ale věda honosí se vždy novými proudy, honosí se, že jest pohyblivá jako voda.

A Anglie a anglická vládnoucí třída nikdy se neutíkala k tomuto absurdnímu božství plemenovému, leč až se na okamžik zdálo, že nemá jiného boha, k němuž by se utekla. Všichni nejryzejší mužové angličtí v historii byli by vyvalovali oči nebo smáli se vám do tváře, kdybyste jim byli začali mluvit o Anglosasech. Kdybyste se byli pokoušeli za ideál národnosti postaviti ideál plemene, věru nechci si pomysliť, co by byli řekli. Já jistě nechtěl bych býti důstojníkem Nelsonovým, který z čista jasna v předvečer Trafalgaru objevil v sobě francouzskou krev. Nechtěl bych býti tím norfolkským nebo suffolkským pánem, který vykládal admirálu Blakeovi, jakými dokazatelnými svazky genealogickými jest neodvolatelně připoután k Holandsku. Pravda celé té věci jest velmi prostá. Národnost jest, a nemá ničeho na světě s rassou. Národnost jest něco

HERETIKOVÉ

takového jako církve nebo tajná společnost; jest plodem lidské duše a vůle; jest produktem duchovním. A jsou v moderním světě lidé, kteří by si pomyslili cokoliv a učinili cokoliv spíše nežli by připustili, že by něco mohlo býti produktem duchovním.

Národ však, jak stojí před světem moderním, jest plod čistě duchovní. Někdy se zrodil v nezávislosti, jako Skotsko. Někdy se zrodil v závislosti, v ujařmení, jako Írsko. Někdy bývá větším celkem, srostlým ze mnoha menších složek, jako Itálie. Někdy bývá zlomkem, odtrženým od většího celku, jako Polsko. Ale ať tak neb onak, po každé jeho povaha jest čistě duchovní, nebo chcete-li, čistě psychologická. Bývá chvíle, kdy z pěti osob stává se šestá. Každý, kdo někdy zakládal klub, ví to. Bývá chvíle, kdy z pěti míst stává se jedno místo. To jistě zná každý, komu se někdy naskytlo odrážeti vpád. Pan Timothy Heady, nejvážnější duch v Parlamentě, mistrně definoval národnost, když ji prostě nazval něčím, zač člověk dává život. Neboť výborně pravil v odpověď Hugonu Cecilovi: „Nikdo, ani vy, vznešený lorde, nedával byste života za poledník Greenwichův.“ A toť veliké uznání jejího čistě psychologického charakteru. Jest zbytečno ptáti se, proč by Greenwich neměl té duchovní přitažlivosti, zatím co Athény a Sparta ji měly. Jest to jako ptáti se,

KELTOVÉ A KELTOFILOVÉ

proč někdo zamiluje se do některé ženy a ne do jiné.

Této veliké duchovní přitažlivosti, nezávislé na vnějších okolnostech nebo na rasse neb jiném zjevu fysickém, nejvýznačnější ukázkou jest Irsko. Řím přemáhal národy, ale Irsko přemohlo rassy. Přišel tam Norman a poirštil se, přišel tam Skot a poirštil se, přišel tam Španěl a poirštil se, ba i příkrý voják Cromwellův přišed tam, poirštil se. Irsko, které neexistovalo ani politicky, bylo silnější než všechny rassy, jež existovaly vědecky. Nejčistší krev germánská, nejčistší krev normanská, nejčistší krev patriota skotského nebyla tak přitažlivá jako národ bez vlajky. Irsko, neuznávané a utlačované, snadno pohltilo rassy, jak se takové maličkosti snadno pohlcují. Snadno zatočilo s přírodní vědou, jak se snadno zatočí s takovými pověrami. Národnost ve své slabosti byla silnější než ethnologie ve své síle. Pět triumfujících rass bylo pohlceno, bylo přemoženo národností přemoženou.

Když toto jest pravdou a zvláštní slávou Irska, nemožno bez netrpělivosti poslouchati o náběžích, tak stálých mezi jeho moderními příznivci, mluvíti o Keltech a Kelticismu. Kdo byli Keltové? Nedoufám, že by to kdo pověděl. Kdo jsou Irové? Nedoufám, že by to bylo někomu lhostejno nebo že by se stavěl nevědoucím.

HERETIKOVĚ

Pan W. B. Yeats, veliký irský genius, zjevivši se v naší době, ukazuje svou pronikavost, argumentu o keltické rasse ani si nevšímá. Ale neuniká zcela, a jeho stoupenci málokdy unikají, hlavní námitce proti keltickému argumentu. Tendencí tohoto argumentu jest ukázati Iry nebo Kelty jako zvláštní a samostatnou rassu, jako pokolení podivínů v moderním světě, pohrouženým do temných legend a neplodných snů. Tendencí toho argumentu jest ukázati Iry zvláštními proto, že vidí víly a skřítky. Jeho snahou jest, aby Irové se zdáli příšernými a divými proto, že zpívají staré písně a tančí zvláštní tance. Ale to jest nadobro chybné; pravý opak jest pravda. Právě Angličané jsou zvláštní, že nevidí vil a skřítků. Obyvatelé Kensingtonu jsou příšerní a diví, že nezpívají starých písní a netancují zvláštních tanců. Ve všem tom Irové nejsou ani za mák mimořádní a oddělení, nejsou ani za mák keltičtí, jak se toho slova obecně a lidově užívá. Ve všem tom Irové jsou národem prostým a obyčejným, žijíce životem kteréhokoliv jiného obyčejného a rozumného národa, kterého nezměkčil kouř a neutlačili lichváři aniž jinak dal se zkaziti zámožností a vědou. Nic není keltického v tom, má-li někdo legendy. Jest to jen lidské. Němci, kteří jsou (tuším) Teutoni, mají sta legend, kdekoliv náhodou Němci jsou lidští. Ne-

KELTOVÉ K KELTOFILOVÉ

ní v tom nic keltického, miluje-li někdo poesii; Angličané milovali poesii možná víc než kterýkoliv jiný národ, než přišli do stínu továrního komínu a do stínu cylindru. Není bláznivým a mystickým Irsko; Manchester jest bláznivý a mystický, jest neuvěřitelný, jest divou výjimkou mezi věcmi lidskými. Irsku nebylo potřebí hráti hloupou hru vědy o plemenech; Irsku nebylo potřebí dělati se samostatným kmenem visionářů. Co do vidění, Irsko jest více než národem, jest národem vzorným.

JISTÍ SPISOVATELÉ MODERNÍ A ZŘÍZENÍ RODINNÉ

RODINU možno právem považovati, myslelo by se, za nejzákladnější zřízení lidské. Každý by připustil, že byla hlavní cellou a ústřední jednotou všech téměř dosavadních společností, vyjma ovšem takové, jako společnost lakedaimonská, která pracovala o „účinnost“ a proto zahynula a nezůstavila po sobě stopy. Křesťanství, byť sebe ohromnější byl převrat, který přivodilo, nezměnilo této staré a barbarské posvátnosti; jen ji převrátilo. Nepopřelo trojice otce, matky a dítěte. Jen ji četlo nazpět, v pořadí dítěte, matky, otce. Nenazvalo ji rodinou, nýbrž Svatou Rodinou, neboť leckteré věci stanou se svatými, když je převrátíme. Ale někteří mudrci z naší dekadence začali na rodinu vážně útočiti. Ale útočili na ni, myslím, špatně; a její obhájci ji hájili, a hájili ji špatně. Obecnou obhajbou rodiny bývá, že mezi samým útlakem a proměnlivostí života jest pokoj-

HERETIKOVĚ

ná, příjemná a jednotná. Ale jest možná a mně zřejma jiná obrana rodiny; touto obranou jest, že rodina jest nepokojná, nepříjemná a nejednotná.

Není dnes modou mluvíti mnoho o výhodách malé pospolitosti. Slýcháváme, že třeba se zajímati o veliké říše a veliké ideje. V malém státě však, v malém městě neb vesnici jest jedna výhoda, kterou jen úmyslný slepec může přehlížeti. Kdo žije v malé pospolitosti, žije v mnohem větším světě. Takový ví mnohem více o divokých rozmanitostech a nesmířitelných rozbíhavostech lidí. Důvod jest na bíledni. Ve veliké pospolitosti můžeme si své druhy voliti. V malé pospolitosti naši druhové jsou nám zvoleni. Proto ve všech rozsáhlých a vysoce civilisovaných společnostech přicházejí v život skupiny, založené na tak řečené sympathii, a odřezují od realního světa ostřeji než brány klášterní. Kmen není nic opravdově úzkého; něco opravdově úzkého jest rota. Lidé kmenoví žijí pospolu protože chodí všichni v stejném kostkovém kaftanu nebo všichni pocházejí z téže posvátné krávy; ale v jejich duších bude dle božské sudby vždy více barev než na kostkovaném kaftanu. Lidé z roty však žijí pospolu, protože mají duši téhož druhu a jejich sblížení jest sblížení duchovního příbuzenství a uspokojení, jako jest v pekle. Veliká společnost existuje, aby se utvářela v roty. Veliká společnost jest společností

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

na podporu sbližování. Jest ústrojím na ochranu samotářského a citlivého jednotlivce, aby nijak nezakoušel hořkých a sílivých lidských kompromisů. Jest v nejvlastnějším smyslu slov společností, jež by zabránila křesťanskému poznání.

Tuto změnu viděti třebas v moderním přetvoření toho, co slove klub. Když Londýn byl menší a části Londýna uzavřenější a parochiálnější, klub byl tím, čím jest dosud na venkově, opakem toho, čím jest nyní ve velikých městech. Tehdy klub byl místem, kde by člověk mohl býti družný. Nyní jest klub místem, kde by člověk mohl býti nedružný. Čím více se rozšiřuje a prohlubuje naše kultura, tím více klub přestává býti místem, kde člověk může vésti hlučnou rozpravu, a stává se víc a více místem, kde člověk může, jak se poněkud fantasticky říká, vypít si klidně sklenku piva. Účelem klubu jest zjednatí člověku pohodlí, a zjednatí člověku pohodlí, toť opak družnosti. Družnost, jako všecky dobré věci, jest plna nepohodlí, nebezpečí, zříkání. Klub tíhne k tomu, aby vytvořil nejpokleslejší ze všech kombinací: poustevníka požitekáře, člověka, který by pojil v sobě rozkošnictví Lukullovo s šíleným samotářstvím svatého Simeona Stylity.

Kdybychom zítra ráno byli v ulici, v níž bydlíme, zasypáni sněhem, vkročili bychom náhle do mnohem většího a bujnějšího světa, než jsme

HERETIKOVÉ

kdy poznali. A v tom jest vše úsilí člověka typicky moderního, uniknouti z ulice, ve které žije. Nejprve si smyslí moderní hygiénu a jede do Margate. Potom si smyslí moderní kulturu a jede do Florencie. Potom si smyslí moderní vládu a jede do Timbaktu. Jede do fantastických končin země. Říká, že jede na lov tygrův. Div že nejedí na velbloudu. A vším tím v podstatě stále utíká z ulice, ve které se narodil; a vždy má po ruce svoje výklady tohoto útěku. Říká, že utíká ze své ulice, protože jest nudná; lže však. Doopravdy utíká ze své ulice, protože jest příliš rušná. Rozrušuje, protože se hlásí s požadavky, a hlásí se s požadavky, protože jest živá. Benátky může navštívit, protože Benátčané jsou mu Benátčany; lidé v jeho ulici jsou lidmi. Civěti na Číňana může, neboť Číňan jest něčím passivním, nač možno civěti; když civí na starou paní v sousední zahradě, taťo stará paní stává se aktivní. Jest doháněn prchatí, zkrátka, poněvadž ho příliš popouzí společnost jemu rovných — lidí svobodných, perversních, osobních, rozhodně odlišných od něho. Ulice v Brixtonu ho příliš rozhňuje a zmáhá. Potřebuje osvěžití a uklidnění se mezi tigry a supy, mezi velbloudy a krokodily. Tito tvorové jsou velmi odlišni od něho. Ale ti svou podobou nebo barvou neb krojem nestaví se s ním v rozhodné intelektuální soupeřství. Ne-

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

snaží se popřítí jeho zásad a obhájití svých; ale nejzvláštnější stvůry předměstské ulice snaží se o to. Velbloud nekrouť koutků v jemný úšklebek, protože p. Robinsonovi nenarostl hrb; vzdělaný pán v čísle 5. se ušklíbá, že Robinson nemá čalounů na stěnách. Sup nepuká smíchy, že někdo nelítá; ale major v čísle 9. puká smíchy, že někdo nekouří. Naším obecným steskem na naše sousedy bývá, jak se vyjadřujeme, že se nestarají o své věci. Nemíníme tím však, že se opravdu nestarají o své věci. Kdyby naši sousedé nestarali se o své věci, byli by rázně vyzváni, aby zaplatili svou činži, a záhy by přestali býti našimi sousedy. Co však míníme, když pravíme, že se nemohou starati o svoje, jest mnohem hlubší. Nejsou nám protivni, že snad by měli tak málo síly a ohně, aby se nemohli zabývati sebou. Jsou nám protivni, protože mají příliš síly a ohně, že se mohou zabývati i námi. Slovem, neobáváme se na svých sousedech omezenosti jejich obzoru, nýbrž jejich hrdé náklonnosti rozpínati jej. A všecky nelibosti k všednímu lidstvu jsou tohoto povšechného rázu. Nejsou to nelibosti k jeho slabotě, jak se předstírá, nýbrž k jeho energii. Misanthropové dělají, že pohrdají lidstvem pro jeho slabost. Zatím však ho nenávidí pro jeho sílu.

Toto štílení se brutální živosti a brutální rozmanitosti všedních lidí jest úplně rozumno

HERETIKOVĚ

a omluvitelné, pokud nepožaduje, by bylo jméno za nějakou povýšenost. Když však se nazve aristokracií neb esthetismem nebo povýšeností nad buržoasií, po právu náleží ukázat na jeho vrozenou slabotu. Zpanštlélost jest nejodpustitelnější z neřestí; ale jest nejneodpustitelnější z ctností. Nietzsche, jenž zastupuje nejvýtečněji tento osobivý požadavek zhýčkaného, má kdesi vyličení — velmi silné vyličení v čistě doslovném smyslu — nechutnosti a opovržení, které ho šírá, když vidí všední lidi s jejich všedními tvářemi, jejich všedními hlasy a jejich všedními duchy. Jak jsem pravil, tento stav mysli jest téměř krásný, můžeme-li jej považovati za pathetický. Nietzscheova aristokracie má do sebe všecku tu posvátnost, jež jest příznakem slabého. Když nám vyjevuje, že nese nesčíslných tváří, neustálých hlasů, ubíjející všudypřítomnosti lidí davových, získá si sympathie každého, kdo někdy onemocněl na parníku neb omdlel v namačkaném omnibusu. Každý nenáviděl lidstva, když byl méně než člověk. Každý měl lidstvo ve svých očích jako neprůhlednou mlhu, ve svých nozdrách jako dusivý zápach. Ale poněvadž Nietzsche má neuvěřitelný nedostatek humoru a nedostatek obraznosti, aby od nás požadoval viry, že jeho aristokracie jest aristokracií silných svalů

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

neb aristokracií silných vůlí, jest potřebí ukázati pravdu. Jest to aristokracie slabých nervů.

Svoje přátele tvoříme si my; své nepřátele tvoříme si my; ale Bůh tvoří našeho nejbližšího souseda. Proto přichází nám oděn ve všech bezpečných hrůzách přírody; jest cizí jako hvězdy, nedbalý a lhostejný jako déšť. Jest Člověkem, nejstrašnějším ze zvířat. Proto právě stará náboženství a staré spisy ukazovaly tak bystrou moudrost, když nemluví o povinnosti člověkově k lidstvu, nýbrž o povinnosti člověkově k jeho sousedu. Povinnost k lidstvu může nezřídka vzíti na se formu něčeho, co jsme si zvolili, a to něčeho osobního, ba i příjemného. Tato povinnost může býti koníčkem; může býti i marnotratností. Pracujeme třeba v East Endu, protože jsme zvláště povoláni pracovati v East-Endu, nebo protože si to myslíme; bojujeme o mezinárodní mír, protože velmi rádi bojujeme. Nejobludnější mučnictví, nejnelibější zkušenost může býti účinkem volby nebo nějakého vkusu. Můžeme býti takovými blázny, abychom měli zvláštní zalíbení v náměsíčnících nebo speciálně se zajímali o mamlomocenství. Můžeme milovati černochoy, že jsou černí, nebo německé socialisty, že jsou pedantští. Ale jsme povinni milovati svého souseda, poněvadž jest naším sousedem — což jest mnohem poplašnější důvod pro mnohem vážnější činnost. On jest vzorkem lidstva, právě

HERETIKOVÉ

nyní nám daným. Právě proto, že jest někým, jest každým. Jest symbolem, protože jest nahodilostí.

Lidé utíkají z těsných okolí nepochybně do zemí velmi nebezpečných. Ale toť zcela přirozeno; neboť oni neutíkají smrti. Utíkají životu. A tato zásada hodí se do kruhu společenského systému lidstva. Jest dokonale rozumno, aby lidé hledali nějaké zvláštní rozmanitosti lidského typu, pokud hledají této rozmanitosti lidského typu a nikoli pouhé rozmanitosti lidské. Jest zcela na místě, by britský diplomat vyhledával společnosti japonských generálův, jde-li mu právě o japonské generály. Ale jde-li mu o lidi odlišné od něho samého, mnohem lépe by učinil, kdyby zůstal doma a hovořil s pokojskou o náboženství. Jest zcela rozumno, aby venkovský genius přišel dobývat Londýna, jde-li mu právě o dobytí Londýna. Ale jde-li mu o to, aby dobyl něčeho základně a symbolicky nepřátelského a tudíž velmi silného, mnohem lepší by měl zůstat, kde jest, a tahati se s farářem. Člověk z předměstské ulice činí zcela správně, jde-li do Ramsgate pro Ramsgate — což ne snadno si pomyslit. Ale jede-li do Ramsgate, jak se vyjadřuje, „pro změnu“, měl by mnohem romantičtější i melodramatičtější změnu, kdyby skočil přes zeď do sousedovy zahrady. Následky by ho občerstvily v jistém smyslu daleko nad možností hygieny ramsgatské.

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

Nuže právě tak, jako tento princip hodí se na říši, na národ v říši, na město v národě, na ulici ve městě, hodí se i na dům v ulici. Zřízení rodinné dlužno schvalovati z týchž důvodů jako zřízení národní nebo zřízení městské dlužno po této stránce schvalovati. Jest dobré člověku žíti v rodině, z téhož důvodu, jako jest člověku dobré býti usazenu v městě. Jest dobré člověku žíti v rodině v témže smyslu, jako jest krásno a rozkošno člověku, býti zasněženu v ulici. To vše jej dohání, by se přesvědčoval, že život není něčím vnějším, nýbrž něčím vnitřným. A zejména zdůrazňuje se tím vším to, že život, jest-li opravdu životem dráždivým a okouzlujícím, jest něčím, co svou povahou trvá přes nás. Moderní spisovatelé, kteří namluvili, způsobem otevřeným více nebo méně, že rodina jest zřízení špatné, zůstávali větším dílem na tom, že namlouvali s velikou ostroší, hořkostí nebo pathosem, že snad rodina nebývá vždy valně stejnorodá. Leč rodina jest dobrým zřízením proto, že jest nestejnorodá. Právě proto jest zdravá, že má do sebe tolik rozbíhavostí a rozmanitostí. Jest, jak říkají sentimentalisté, jako malé království, a jako přemnohá jiná malá království bývá celkem ve stavu čehosi jako anarchie. Právě proto, že našeho bratra Jiřího nezajímají naše náboženské nesnáze, ale zajímá ho restaurant Trocadero, rodina má jakési občerstvující vlastnosti svobodné

HERETIKOVĚ

obce. Právě proto, že náš strýc Jindřich neschvaluje divadelních ambicí naší sestry Sary, rodina jest jako lidstvo. Mužové i ženy, kteří z důvodů dobrých i špatných brojí proti rodině, brojí prostě, z důvodů dobrých i špatných, proti lidstvu. Teta Alžběta jest nerozumná jako lidstvo. Tatínek jest vznětlivý jako lidstvo. Náš nejmladší bratr jest škodolibý jako lidstvo. Dědeček jest pitomý jako svět; jest starý jako svět.

Ti, kteří by rádi, ať z dobrého nebo špatného důvodu, ze všeho toho vyšli, rozhodně si přejí vstoupiti do světa užšího. Jsou ohromeni a zděšeni rozsáhlostí a rozmanitostí rodiny. Sarah by ráda viděla, aby celý svět sestával ze samých soukromých divadel, Jiří by rád považoval Trocadero za kosmos. Nepravím tím, že útěk do tohoto užšího života nemohl by býti dobrým pro jednotlivce, jako toho nepravím o útěku do kláštera. Ale pravím, že špatné a umělé jest vše, co směřuje k tomu, aby ti lidé podlehli zvláštnímu ošálení, že vstupují do světa širšího a rozmanitějšího než jejich vlastní svět. Nejlepším způsobem, jak by člověk vyzkoušel svou schopnost střetnouti se s všední rozmanitostí lidstva, bylo by, spustiti se komínem nazdařbůh do nějakého domu a žíti dále jak možno s tamními lidmi. A to v podstatě učinil každý z nás v den, kdy se narodil.

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

V tom jest vznešená a zvláštní romantika rodiny. Jest romantická, protože jest na ruby. Jest romantická, protože jest vším, čím ji nepřátelé nazývají. Jest romantická, protože jest svémocná. Jest romantická, protože žije. Pokud máte skupiny lidí zvolených rozumně, máte ovzduší poněkud zvláštní neb sektářské. Když máte skupiny lidí zvolených nerozumně, máte lidi. Živel dobrodružství začíná; neboť dobrodružství svou povahou jest něčím, co přichází k nám. Jest to něco, co volí nás, nikoli co volíme my. Zamilovati se považováno bylo často za nejvyšší dobrodružství, nejvyšší romantickou příhodu. Pokud jest v tom něco mimo nás, nějaký čirý fatalismus, jest to věrná pravda. Láska nás zajímá a přepodobňuje a mučí. Strhuje naše srdce nesnesitelnou krásou jako nesnesitelná krása hudby. Ale pokud s tím jistotně něco máme; pokud jsme v jistém smyslu připraveni zamilovati se, „padnouti v lásku“ (dle anglického rčení) a v jistém smyslu skočiti v lásku; pokud do jisté míry volíme a do jisté míry i soudíme — toto zamilování není opravdově romantické, není ani opravdově dobrodružné. V tomto smyslu nejvyšším dobrodružstvím není zamilovati se. Nejvyšším dobrodružstvím jest naroditi se. Tehdy padáme náhle do nádherné a překvapující pasti. Tehdy spatřujeme něco, o čem jsme před tím nesnili. Náš otec a naše matka číhají na nás a vyrazí

HERETIKOVĚ

na nás jako loupežníci z houští. Náš strýc jest překvapením. Naše teta jest dle pěkného rčení bleskem s modrého nebe. Když vstupujeme do rodiny, aktem narození, vstupujeme do světa, který jest nevypočítatelný, do světa, který má své vlastní neobyčejné zákony, do světa, který by se minul bez nás, do světa, kterého jsme nestvořili. Jinými slovy, vstupující do světa, vstupujeme do pohádky.

Tento ráz fantastické povídky měl by lpěti na rodině a na našich vztazích k ní po celý život. Romantika jest nejhlubší věcí v životě; romantika jest hlubší ještě než realita. Neboť i kdyby se realitě bylo dokázalo, že selhává, přece nebylo by možno jí dokázati, že jest nedůležitá nebo nedojímava. I když děje jsou falešny, jsou přece zvláštní. A tato zvláštnost života, tento neřúšený, ba perversní živel věcí, jak se vytvářejí, zůstává nevléčitelně zajímavým. Okolnosti, které můžeme pořádati, stanou se třeba krotkými nebo pessimistickými; ale „okolnosti, nad kterými nemáme vlády“, zůstávají božskými těm, kteří jako p. Micawber mohou se jich dovolávat a obnovovat jejich sílu. Divíme se, proč román jest nejpopulárnější formou literární; divíme se, proč se čte více než knihy vědecké nebo knihy metafysické. Příčina jest velmi prostá: jest to jen tím, že román jest pravdivější než věda nebo metafysika. Ať se

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

život někdy právem jeví vědeckou knihou. Ať se někdy jeví, a s mnohem větší oprávněností, knihou metafysickou. Ale vždycky život jest román. Ať naše živobyťi nebude už písní; ať nebude už ani krásným nářkem. Ať naše živobyťi není srozumitelnou spravedlností, ba ani uznatelným zlem. Ale naše živobyťi jest vždy příběhem. Ohnivou abecedou každého západu slunce jest napsáno: „příště dále“. Máme-li dostatek rozumu, můžeme uzavříti filosofickou exaktní dedukci a býti jisti, že uzavíráme správně. S přiměřenou schopností mozkovou mohli bychom dovoditi nějaký vědecký objev a býti jisti, že jej dovozujeme správně. Ale ani s nejobrovštějším rozumem nemohli bychom uzavříti nejprostší a nejhoupější příběh a býti jisti, že jej uzavíráme správně. To jest tím, že příběh má za sebou ne-
toliko rozum, který jest částečně mechanický, nýbrž vůli, která jest ve své podstatě božská. Povídkář může v předposlední kapitole přivést svého hrdinu na šibenici. Může to učiniti tímž božským rozmarem, jako on autor sám může jíti na šibenici a potom, libo-li mu, do pekla. A táž kultura, rytířská kultura evropská, která hájila svobodné vůle v 13. století, zplodila to, co v 19. století slove „román“. Když Tomáš Akvinský zdůrazňoval duchovní svobodu člověkovu, stvořoval všechny špatné romány půjčovacích knihoven.

HERETIKOVÉ

Ale aby život byl nám příběhem nebo románem, jest potřebí, aby valná část jeho na každý způsob byla nám určena bez našeho svolení. Chceme-li, aby život byl systémem, bude možná něčím mrzutým; ale chceme-li, aby byl dramatem, bude snad něčím podstatným. Často se přihodí asi, že drama jest napsáno někým, koho pramálo milujeme. Ale líbilo by se nám ještě méně, kdyby autor vycházel pokaždé asi za hodinu před oponu a mocí na nás kladl celé břímě, vymysleti další jednání. Člověk má vládu nad mnoha věcmi ve svém životě; má vládu nad dosti věcmi, aby byl hrdinou románu. Ale kdyby měl vládu nade vším, byl by tolik hrdinou, že by to už nebyl román. A příčinou, proč životy boháčův jsou v jádru tak krotké a všední, jest prostě to, že oni mohou si události voliti. Jsou nudni, protože jsou všemohoucí. Nezakoušejí dobrodružství, protože sami si dobrodružství mohou připraviti. Co udržuje život romantickým a plným ohnivých možností, toť existence těch velikých obyčejných omezení, které dohánějí nás všechny, abychom se stýkali s věcmi, kterých nemilujeme nebo nečekáme. Marno jest, mluví-li pyšní modernisté, že žijí v nesourodném prostředí. Býti v románu, toť býti v nesourodném prostředí. Naroditi se na tuto zemi, toť naroditi se do nesourodného prostředí, tudíž naroditi se do románu. Ze všech těch velikých omezo-

ZŘÍZENÍ RODINNÉ

vání a přepážek, které utvářejí a vytvářejí poesii a pestrost života, rodina jest nejurčitější a nejdůležitější. Odtud jest pro ni neporozumění u moderních, kteří myslí, že román by nejdokonalěji existoval v úplném stavu jejich tak řečené svobody. Soudí, že by bylo úchvatné a romantické, kdyby člověk pokynul rukou a slunce spadlo s oblohy. Ale při slunci uchvatné a romantické jest, že nepadá s oblohy. Oni hledají pod každou podobou a pod každou formou svět, ve kterém by nebylo omezení — to jest svět, který by neměl obrysů, svět, který by neměl útvarů. Nic tišernějšího než tato nekonečnost. Říkají, že chtějí býti tak silni jako vesmír, ale zatím chtějí, aby celý vesmír byl tak sláb jak oni.

O JEMNÝCH ROMANOPIS- CÍCH A O JEMNÉ TŘÍDĚ

V JISTÉM SMYSLU na každý způsob cennější jest čísti literaturu špatnou nežli dobrou. Dobrá literatura odhalí nám ducha jednoho člověka. Špatná literatura však odhalí nám ducha mnoha lidí. Dobrý román říká nám pravdu o svém reku; ale špatný román říká nám pravdu o svém autoru. Ba ještě více, říká nám pravdu o všech svých čtenářích; a což dosti zvláštní, zjevuje nám to vše tím více, čím kyničtější a nemorálnější jsou motivy jeho výroby. Kniha sebe nepočestnější jest, tak jako kniha sebe počestnější, veřejným dokumentem. Upřímný román ukazuje v prostotě jednotlivého člověka; neupřímný román ukazuje v prostotě lidstvo. Pedantická určení a vymezitelná předvedení člověka nalezli bychom v listinách a státech a spisech; ale základní pojetí a věčné energie lidí nalezneme ve dvacítníkových hrůzostrašných románech nebo v desíthaliřových

HERETIKOVÉ

novellách. Takový člověk, jako mnozí opravdově vzdělaní dnešní doby, nenaučí se z dobré literatury ničemu kromě schopnosti oceniti dobrou literaturu. Ale ze špatné literatury naučí se vládnouti říším a přehlížeti mapu lidstva. Jest jedna zajímavá ukázka, jak slabší literatura v pravdě jest silnější a silnější slabší. Jest to literatura, kterou pro přibližné vystižení možno nazvati literaturou aristokratickou, nebo libo-li raději toto vymezení, literaturou snobismu. Nuže chtěli kdo nalézti opravdově účinnou a pochopitelnou a trvalou ukázkou dobré a upřímné aristokracie, ať nečte moderních konservativních filosofů, ba ani Nietzsche, ať čte *Novelly Bow-Bellské*. O Nietzschevi, přiznávám se, jsem spíše v pochybnosti. Nietzsche i Bow Bells Novelettes mají zřejmě týž podstatný ráz; oba uctívají vysokého člověka s nakroucenými kníry a herkulskou silou tělesnou, a oba uctívají ho způsobem poněkud ženským a hysterickým. I v tom však Novella snadno udržuje svou filosofickou povýšenost, poněvadž přičítá silnému muži tyctnosti, které mu obecně náleží, jako línost, laskavost, a jaksi lehkomyslnou benevolenci a velikou nelibost ubližovati slabému. Nietzsche na druhé straně přičítá silnému muži to pohrdání slabostí, jež se vyskytá toliko mezi neduživci. Není však mým dnešním úmyslem mluvit o podružných zásluhách velikého filosofa německé-

O JEMNÉ TŘÍDĚ

ho, nýbrž o základních zásluhách *Bow-Bellských Novel*. Vyličení aristokracie v populárním sentimentálním románku dle mého zdání velmi dobře slouží za stálé politické a filosofické vodítko. Ať si nejsou přesny podrobnosti jako titul, jímž baron jest oslavován, nebo šíře horské rozsedliny, kterou baron pohodlně přeskočí, ale není špatno vyličení hlavní ideje a účelu aristokracie ve společnosti. Podstatným snem aristokracie jest vznešenost a statnost; překrouť-li nebo přebarví-li někdy *Příloha Rodinného Hlasatele* tyto věci, aspoň jich neseslabuje. Nikdy nechybují líčíc horskou rozsedlinu příliš úzkou nebo titul baronův nedosti výrazným. Ale nad tuto zdravou, spolehlivou, starou literaturu snobskou vystoupila v naší době jiná literatura snobská, která se svými mnohem většími pretencemi zdá se mi hodna mnohem menší vážnosti. Náhodou (záleží-li na tom) jest to literatura mnohem lepší. Ale jest to nezměrně horší filosofie, nezměrně horší ethika a politika, nezměrně horší životní podání aristokracie a humanity, než v pravdě jsou. Z knih jako tyto, o kterých nyní chci mluvit, můžeme objevit, co nadaný člověk dovede s ideou aristokracie. Ale z literatury *Přílohy Rodinného Hlasatele* se můžeme naučit, co idea aristokracie dovede s člověkem, který není nadán. A víme-li toto, známe historii Anglie.

HERETIKOVÉ

Tato nová aristokratická prósa jistě upoutala pozornost každého, kdo četl nejlepší prósu minulých patnácti let. Jest to pravá a tak řečená literatura Jemné Třídy, která představuje tuto třídu odlišnou netoliko jemným šatstvem, ale též jemnou mluvou. Špatnému baronu, dobremu baronu, romantickému a nechápanému baronu, který byl jmnín za špatného barona, ale který jest dobrý baron, tato škola přidala pojem, o kterém se v dřívějších letech ani nesnilo — pojem zábavného barona. Aristokrat nebude toliko vyšší než smrtelníci a silnější a uhlazenější, bude též vtipnější. Jest to muž vysokého vzrůstu a krátkých epigramů. Mnozí znamenití a po zásluze znamenití romanopisci moderní jsou jaksi zodpovědni, že podepřeli tuto nejhorší formu snobství — snobství intelektuální. Talentovaný autor knihy „Dodo“ jest zodpověden, že vytvořil v jistém smyslu módu jakožto módu. Pan Hichens v „Zeleném Karafiátu“ upevnil zvláštní ideu, že mladí šlechtici znamenitě mluví; ačkoliv podává jaký taký biografický základ a lze jej tudíž omluviti. Paní Craigie jest povážlivě trestna v této věci, ačkoliv, nebo spíše protože, spojila aristokratický tón s tónem jakési mravní, ba náboženské upřímnosti. Zachraňujete-li duši něčí, byť to bylo v románě, jest neslušno zmiňovati se, že jest to šlechtic. Aniž možno v této věci zcela ušetřiti

Ó JEMNĚ TŘÍDE

pokárání muže mnohem větší schopnosti, který dokázal, že má nejvyšší instinkt lidský, instinkt romantický — totiž p. Anthony Hope. V o překot srázném, nemožném melodramu jako „Zajatec zendský“ krev královská jest stkvělým fantastickým vláknem thematu. Ale krev královská není něčím takovým, co se vážně pojímá. A když třeba p. Hope zasvěcuje tak vážnou a sympatickou studii muži řečenému Tristramu z Blentu, člověku, který po celé žhouncí mládí nemyslí než na hloupý starý statek, cítíme i v p. Hopeovi stopu tohoto přílišného utkvění na ideji oligarchické. Obyčejnému člověku jest těžko cítiti tolik zájmu o mladého muže, jehožto celou snahou jest ovládnouti dům v Blentu, zatím co jiný mladý muž ovládá hvězdy.

Pan Hope však jest zjev velmi něžný, a v něm není toliko živel románový, ale též jemný prvek ironie, jenž nás zdržuje, bychom nebrali všeliké té elegance příliš vážně. Zejména ukazuje svůj smysl tím, že nevyzbrojuje tak neuvěřitelně svých šlechticů vtipnými ráznými odpověďmi. Tento obyčej, ukazovati vtip zámožnějších vrstev, jest poslední a nejservilnější ze všech servilností. Jest, jak jsem pravil, nesmírně opovrhlivější než snobství novelly, která líčí šlechtice usmívajícího se jako Apollo nebo jezdicího na divokém slonu. Ať jsou to vybájenosti krásy a statečnosti, ale krása a statečnost jsou nepo-

HERETIKOVÉ

vědomými ideály aristokratův, i blbých aristokratův.

Šlechtic novelly není snad načrtnut s valně věrným nebo svědomitým šetřením denních obyčejů šlechty. Ale jest poněkud důležitější než skutečnost; jest praktickým ideálem. Gentleman románu není snad kopií gentlemána ze života; ale gentleman skutečného života kopíruje gentlemána románu. Není snad zvlášť hezký, ale dal by za to nevím co, aby byl hezký; nejezdil snad na divokém slonu, ale jezdí na ponny pokud možná s takovým vzezřením, jako by jel na divokém slonu. A zejména vyšší třída netoliko zvláště touží po kráse a statečnosti, ale do určité míry tyto vlastnosti také zvláště má. Není tedy lidová literatura nikterak nízkou a podlizavou, i když představuje všechny své markýze zvýši sedmi stop. Jest snobská, ale není servilní. Její zveličování tkví na bujném a poctivém podivu; její poctivý podiv tkví na něčem, co do určité míry opravdově existuje. Nižší třídy anglické ani dost málo se nebojí vyšších tříd anglických; nikdo by se jich nebál. Ony prostě a svobodně a sentimentálně je uctívají. Síla aristokracie nikterak není v aristokracii, nýbrž v předměstských brlozích. Není v sněmovně lordů, není v městské správě, není v státních úřadech, ba ani v ohromném monopolu anglické půdy. Jest v jistém duchu. Jest v tom, že když nějaký stokař chce někoho vy-

O JĚMNĚ TŘIDĚ

chváliti, přijde mu prvně na jazyk, že si počínal jako gentleman. S demokratického stanoviska mohl by zcela dobře říci, že si počínal jako hrabě. Oligarchický ráz moderního světa anglického nespočívá, jako mnohé oligarchie, na krutosti boháče k chudému. Ba ani nespočívá na laskavosti boháče k chudému. Spočívá na stálé a neklamné laskavosti chudého k boháči.

Snobství špatné literatury není tedy servilní; ale snobství dobré literatury jest servilní. Staromodní desítníkový román, ve kterém vévodkyně jiskřily diamanty, nebyl servilní; ale nový román, ve kterém se blýskají vtipy, jest servilní. Neboť takto přičítající vyšším vrstvám zvláštní a zarážející stupeň intelektu a schopnost hovořiti nebo přiti se o něčem, přičítáme jim něco, co není speciálně jejich ctností ani speciálně jejich snahou. Dle slov Disraeliho (který, byv genius a nebyv gentleman, má možná nejvíce na svědomí, že zavedena byla tato metoda lichotiti vysokým) přetváříme podstatnou funkci lichocení, již jest lichotiti lidem pro vlastnosti, kterých nemají. Chvála může býti obrovská a bláznovská, aniž má do sebe nějaké lichocení, pokud jest chválou něčeho, co samo jest pozoruhodno. Může někdo říci, že hlava žirafy dotýká se hvězd nebo že velryba naplňuje celé Německé moře, a přece býti jen v poněkud vzrušeném stavu k svému zamilovanému zvířeti. Ale když

HĚŘETIKOVĚ

začne blahopřáti žirafě pro její peří a velrybě pro eleganci jejích lýtek, stojíme tváří v tvář tomu sociálnímu elementu, jež nazýváme pochlebenstvím. Střední a nižší třídy londýnské mohou se upřímně, byť i ne klidně, diviti zdraví a půvabu anglické aristokracie. A to z toho prostého důvodu, že aristokraté jsou celkem zdravější a půvabnější než chudina. Ale nemohou se poctivě podívat vtipu aristokratů. A to z toho prostého důvodu, že aristokraté nejsou vtipnější než chudí, ale velmi mnohem méně vtipní. Neuslyší se, jako v novellách z jemného světa, aby tyto perly slovní zdařilosti sypaly se mezi diplomaty u večeře. Kde opravdově je uslyší, toť mezi dvěma kočími v zařasené ulici v okrese holbornském. Vtipný peer, jehož oslňující vtipynaplňují knihy paní Craigie neb Miss Fowlerové, byl by v umění konverzačním na padrť rozsekán prvním cídicem boť, na kterého by si na neštěstí vyjel. Chudí jsou čířesentimentální, ale velmi omluvitelně sentimentální, chválí-li šlechtice, že má pohotovou ruku a hotové peníze. Ale jsou přísně otroky a patolízaly, chválí-li ho, že má pohotově vtip. Neboť toho mají sami mnohem více.

Element oligarchického citu v těchto románech má však, myslím, ještě jiný a subtilnější vzhled, vzhled méně snadný na pochopení, ale více zasluhující pochopení. Moderní šlechtic, zejména anglický moderní šlechtic stal se tak

O JEMNÉ TŘÍDĚ

ústředním a důležitým v těchto knihách a skrze ně v celé naší nynější literatuře a našem nynějším způsobu myšlení, že jisté vlastnosti jeho, ať původní nebo nově nabyté, podstatné neb nahodilé, změnily jakost naší anglické komedie. Zejména tento stoický ideál, absurdně považovaný za anglický, přivedl nás v ztrnulost a chladnost. To není ideál anglický, nýbrž do jisté míry ideál aristokratický; nebo byl by to snad jen ideál aristokracie v jejím podzimu nebo rozkladu. Gentleman jest stoik, poněvadž jest jakýmsi mudrcem, poněvadž jest naplněn velikou živelní bázní, by nějaký neznámý naň nepromluvil. Odtud vagon třetí třídy jest pospolitostí, kdežto vagon první třídy jest místem divých poustevníků. Ale k této věci, nesnadné, budiž mi dovoleno přiblížit se větší oklikou.

Častý element neúčinnosti, vyskytující se v tolika knihách vtipné a epigramatické prósy, která jest v módě posledních dvacet nebo deset let, vyskytující se v takových dilech opravdové, třebaš měnlivé duchaplnosti jako „Dodo“ nebo „Concerning Isabel Carnaby“ nebo i „Některé dojmy a Morálka“ možno vyjádřit rozmanitě, ale valnému počtu nás, myslím, vyjde posléze na stejno. Tato nová frivolita jest nepoměrna, poněvadž v ní není žádného silného pocitu nevyslovené radosti. Mužové a ženy, vyměňující si různé odpovědi, nejen že snad se nenávidí na-

HERETIKOVÉ

vzájem, ale nenávidí snad sami sebe. Každý z nich mohl by dnes zbankrofiti nebo zítra býti odsouzen k zastřelení. Žertují ne protože jsou veseli, ale protože nejsou veseli; z prázdnoty srdce ústa mluví. I když mluví holý nesmysl, jest to pečlivý nesmysl — nesmysl, s kterým počítají, nebo abychom užili výborného výrazu p. W. S. Gilberta v jeho „Trpělivosti“, jest to takový „drahocenný nesmysl“. I když jsou lehké myslí, nejsou lehkého srdce. Všichni, kdož četli něco z moderních racionalistů, vědí, že jejich Rozum jest cosi ponurého. Ale i jejich nerozum jest ponurý.

Příčiny této neschopnosti též není velmi nsnadno vyznačiti. Hlavní ze všech zajisté jest ta ubohá bázeň, aby nebyli sentimentální, jež jest nejpodlejší ze všech moderních hrůz — podlejší ještě než hrůza, kterou vzbuzuje hygiena. Každý mohutný a bouřlivý humor vyšel od lidí, kteří byli schopni nejen sentimentalismu, ale hloupého sentimentalismu. Nebylo humoru tak mohutného nebo bouřlivého jako humoru sentimentalisty Steela nebo sentimentalisty Sternea nebo sentimentalisty Dickense. Tito tvorové, kteří plakali jako ženské, byli tvory, kteří se smáli jako mužové. Jest pravda, že humor Micawberův jest dobrá literatura a že pathos malé Nellové jest špatný. Ale vlastnost člověka, který má odvahu psáti jednou tak špatně, jest vlastností

O JEMNÉ TŘÍDĚ

člověka, který by měl odvahu psáti po druhé zrovna tak dobře. Totéž nevědomí, táž prudká prostota srdce, táž gigantická stupnice jednání, jež přinesly Napoleonovi Komedie jeho Jenu, přinesly mu též jeho Moskvu. A v tom zvláště se jeví studená a chabá omezení našich moderních vtipotvorců. Napínají se úsilovně, napínají se heroicky a téměř patheticky, ale nemohou opravdově psáti špatně. Bývají chvíle, kdy myslíme, že dosahují efektu, ale naše naděje rázem se zvrtnou, jakmile srovnáme jejich chybičky a malé nedostatky s obrovskými hloupostmi Byronovými nebo Shakespearovými.

Neboť aby smích byl srdečný, třeba, aby zachvěl srdcem. Nevím, proč rozechvění srdce bývá vždy spojováno jen s ideou rozechvění k útrpnosti nebo k pocitu bolu. Srdce může býti rozechvěno k radosti a triumfu; srdce může býti rozechvěno k povyražení. Ale všichni naši komikové jsou komikové tragičtí. Tito nejnovější módní spisovatelé jsou do kosti a dřeni tak pessimističtí, že se ani nezdají schopni představit si srdce v nějakém vztahu k radosti. Mluvili o srdci, vždy míní úzkosti a zklamání citového života. Řeknou-li, že někdo má srdce na pravém místě, míní patrně, že je má v botách. Naše etické společnosti chápou družnost, ale nechápou dobré družnosti. Podobně naši komičtí autoři umějí povídati, ale neumějí, čemu Dr.

HERETIKOVÉ

Johnson říkal: dobře povídati. Aby se umělo dobře povídati, k tomu jest důrazně potřebí býti, jako Dr. Johnson, dobrým mužem — míti přátelství a čest a propastnou něžnost. Především dlužno býti upřímně a nestoudně lidským, znáti se plně ke všem prvotním bédám a bázním Adamovým. Johnson byl muž jasné mysli a plný humoru, a proto se neostýchal vážně mluvíti o náboženství. Johnson byl muž statečný, jeden z nejstatečnějších, jaké svět poznal, a proto se neostýchal svěřovati kdekomu se svým šíravým strachem ze smrti.

Myšlenka, že v potlačení citů člověkových jest cosi anglického, jest jednou z těch myšlenek, kterých žádný Angličan nikdy neslýchal, leč až Anglii ovládali samí Skotové, Američané a Židé. Při nejlepším myšlenka ta jest generalisací vévody Wellingtona — který byl Ir. V nejhorším jest částkou toho hloupého teutonismu, který ví o Anglii tak málo, jak ví o anthropologii, ale který vždy žvačlává o Vikingech. Vikingové však zatím ani dost málo nepotlačovali svých citů. Plakali jako děti a líbali se jako děvčata; zkrátka, činili po té stránce jako Achilles a všichni velicí heroové, dívky bohův. A ačkoliv Angličané mají asi s Vikingy nemnohem více než Francouzi neb Irové, Angličané byli jistotně dítkami Vikingův co do slzí a polibků. Netoliko jest pravda, že všichni nejtypičtější an-

O JEMNÉ TRÍDĚ

gličtí mužové literatury, jako Shakespeare a Dickens, Richardson a Thackeray, byli sentimentalisté. Jest též pravda, že všichni nejtypičtější angličtí mužové činu byli sentimentalisté, možno-li ještě sentimentálnější. Ve velikém věku Alžbětině, když anglický národ byl dokován, ve velikém století osmnáctém, kdy britská říše všude zabírala půdu, kde ve všech těch dobách, kde byl ten symbolický stoický Angličan, jenž se obléká šedě a černě a potlačuje své city? Byli všichni palladinové a piráti takoví? Byl který z nich takový? Skrýval Grenville své city, když v zubech na střepy drtil vinné sklenice a kousal je až krvácel? Krotil Essex své vzrušení, když mrštil kloboukem do moře? Zdálo se Raleighovi citlivým, odpověděti na španělskou palbu jedině, jak praví Stevenson, fanfarami drzých trumpet? Opomenul kdy Sydney vhodné chvíle, aby nevyslovil theatrální poznámky po celý běh svého života a smrti? Byli i puritáni stoiky? Angličtí puritáni potlačovali mnoho, ale i oni byli příliš Angličany, by potlačovali své city. Stalo se jistě velikým zázrakem genia, že Carlyle došel až tam, že se podívoval zároveň dvěma tak nesmířitelným protivám, jako mlčení a Oliver Cromwell. Cromwell byl pravým opakem silného mlčenlivce. Cromwell býval žvatlavý, ne-li plačtivý. Nikdo, myslím, nebude vinit autora „Milosti Oplývající“, že by se byl styděl za

HERETIKOVÉ

své city. Milтона arcif bylo by možno představovati jako stoika; v některém smyslu byl stoik, právě tak jako byl domýšlivec, šosák a polygamista a všelicos jiného a nehezkého a pohan-ského. Ale když přejdeme toto veliké opuštěné jméno, jež snad opravdu možno počítati za výjimku, nalézáme tradici anglické citovosti shrnutu a nepřetržitě postupující. Ať jakákoliv byla mravní krása vášní Etheridgeových a Dorsetových, Sedleyových a Buckinghamových, nemožno jich viniti z chyby, že by je byli pohrdlivě skrývali. Karel II. byl u Angličanů populární, protože, jako všichni veselí králové angličtí, zjevoval své vášně. Vilém Oranženský byl u Angličanů neoblíben, protože nebyv Angličan, skrýval své city. Byl vlastně ideálním Angličanem naší moderní theorie; a právě z toho důvodu všichni praví Angličané se ho štítili jako malomocenství. Když rostla veliká Anglie osmnáctého století, nalézáme tento otevřený a citový tón vždycky udržovaný v literatuře i politice, v umění i válečnictví. Jedinou snad vlastností, jež byla společna velikému Fieldingovi a velikému Richardsonovi, bylo, že ni ten ni onen neskrýval svých citů. Swift arcif byl tvrdý a logický, poněvadž Swift byl Ir. A když přejdeme k válečníkům a vládcům, vlastencům a budovatelům říše 18. století, nalézáme, jak jsem pravil, že byli, možno-li, romantičtější než románopisci a bás-

O JEMNÉ TRÍDĚ

ničtější než básníci. Chatham, jenž ukazoval světu všecku svou sílu, ukazoval Dolní Sněmovně všecku svou slabost. Wolfe chodil po světnici s taseným mečem, nazýváje se Césarem a Hannibalem, a šel vstříc smrti s poesii v ústech. Clive byl muž téhož typu jako Cromwell nebo Bunyan nebo, pro tento obor, Johnson — totiž byl silný citlivec, v němž proudilo jakési jaro hysterie a melancholie. Jako Johnson, byl tím zdravější, že byl chorý. Vypravování o admirálech a dobrodruzích Anglie jsou plna vychloubavosti, sentimentality, nádherné affektace. Ale ani není třeba vypočítávati dalších ukázek podstatně romantického Angličana, kdyžť jedna ční nade všechny. Pan Rudyard Kipling pravil s uspokojením o Angličanech: „Nepadáme si do náručí a nelíbáme se, když se sejdeme“. Jest pravda, že tento starodávný a obecný obyčej vymizel, jak moderní Anglie slábla. Sydney by si byl nemyslíl nic, maje políbíti Spencera. Ale rád připouštím, že p. Broderickovi nebylo by milo políbíti p. Arnolda Fostera, kdyby to bylo důkazem vyspělého mužství a vojenské velikosti Anglie. Ale Angličan, který nevyjevuje svých citů, nezbažil se ještě zcela schopnosti, viděti něco anglického ve velikém námořním hrdinovi napoleonské války. Nezrušíte legendy Nelsonovy. A přes celý západ této slávy napsán jest na vždy plamennými literami veliký cit anglický: „Hardy, obejmí mne.“

HERETIKOVÉ

Ať tedy tento ideál sebepotlačování jest jakýkoliv, anglický není. Jest možná poněkud orientální, jest poněkud pruský, ale v jádru, myslím, nevychází z nějakého zdroje plemenného nebo národního. Jest, jak jsem pravil, v nějakém smyslu aristokratický; nevychází z lidu, ale z třídy. Ba ani aristokracie, myslím, nebyla načisto tak stoickou ve dnech, kdy byla opravdově silna. Ale ať tento ideál necitovosti jest ryzí tradicí šlechtice nebo jen jedním z nálezků moderního šlechtice (kterého by bylo možno nazvat šlechticem úpadkovým), jistotně má něco s necitovostí v románech této společnosti. Když aristokraté byli představeni jako lidé, kteří potlačili své city, odtud jest snadný krok k tomu, aby představováni byli jako lidé, kteří nemají žádných citů potlačovati. Takto moderní oligarchista vytvořil ctnost pro oligarchii tvrdosti jako třpyt diamantu. Jako sonetář, opěvavší svou paní v 17. století, zdá se užívatí slova „chladný“ téměř jako chvalořeči a slova „bezcitný“ jako nějaké poklony. Ovšem v lidech tak nenapravitelně dobrosrdečných a dětských jako jest anglická šlechta, bylo by nemožno zploditi něco, co by bylo možno nazvatí pozitivní krutostí; i ukazují v těchto knihách jakousi negativní ukrutnost. Nemohou býti ukrutni v činech, ale mohou býti ukrutni v slovech. To vše znamená jednu věc, a jedinou věc. Znamená to, že ži-

O JEMNÉ TŘÍDĚ

voucího a obrodného ideálu Anglie dlužno hledati v davech; dlužno hledati, kde jej našel Dickens — Dickens, mezi jehož slávami byla ta sláva, že byl humorista, že byl sentimentalista, že byl optimista, že byl chudšas, že byl Angličan, ale z jehožto sláv největší slávou bylo, že viděl veškero lidstvo v jeho úžasné a tropické nádheře a nikdy nepostřehl aristokracie; Dickens, jehož největší slávou bylo, že neuměl vyličiti šlechťice, gentlemana.

PAN MAC CABE A BOŽSKÁ
FRIVOLITA

JISTÝ KRITIK mi jednou vyčítal, s tváří rozmrzelé rozumnosti, a pravil: „Neobudete-li se bez žertů, aspoň netřeba žertovati o věcech tak vážných“. Odpověděl jsem mu s přirozenou prostotou a podivem: „O čem jiném možno žertovati než o věcech vážných?“ Jest zbytečno mluvit o žertování profanním. Všechno žertování jest svou povahou profanní, v tom smyslu, že bývá náhlým zjištěním, jak něco, co se považuje za slavnostní, není konec konců valně slavnostní. Není-li nějaký žert žertem o náboženství nebo morálce, jest žertem o policejních soudcích nebo vědeckých profesorech nebo negraduovaných studentech, vystrojených jako královna Viktorie. A žertuje se o policejním soudci víc než o papeži ne proto, že by policejní soudce byl něčím frivolnějším, ale naopak, že policejní soudce jest něčím vážnějším než papež. Biskup římský nemá jurisdikce v této říši an-

HERETIKOVÉ

glické, kdežto policejního soudce důstojnost můžeme zcela z nenadání pocítiti na svých bedrách. O starých vědeckých profesorech žertuje se ještě více než o biskupech, ne že věda jest lehčí než náboženství, ale že věda jest vždy svou povahou něčím důstojnějším a přísnějším než náboženství. Nikoliv já aniž která zvláštní třída žurnalistů nebo humoristů žertujeme o věcech, jež jsou nejúžasnějšího významu, ale celé lidské plémě. Každý, kdo má sebe nepatrnější poznání světa, připustí to spíše než cokoliv jiného, že se mluví vážně a přísně a s co největší péčí o věcech, které nemají významu, ale vždy se mluví frivolně o věcech významných. Lidé mluvívají po celé hodiny s tvářemi kardinálské koleje o věcech jako golfu, tabáku neb vestách nebo politických stranách. Ale nejvážnější a nejstrašnější věci na světě jsou nejstaršími žerty na světě — ženitba, oběšení.

Jistý gentleman však, p. Mac Cabe, napsal v této věci, co téměř přechází v osobní appel; a poněvadž náhodou jest mužem, jehož upřímnosti a intelektuality si vysoce vážím, necítím náklonnosti přejíti ho a ani se nepokusiti, bych v tom upokojil svého kritika. Pan Mac Cabe věnuje povážlivou část poslední essaye ve sbírce nazvané „Křesťanství a Racionalism ve zkoušce“ námitce ne tak na mou thesi, ale na moji metodu, a velmi přátelské a blahovolné výzvě ke

BOŽSKÁ FRIVOLITA

mně, abych ji změnil. Velmi se mi chce hájiti se v této věci, z pouhé úcty k p. Mac Cabovi, a ještě více z pouhé úcty k pravdě, která, myslím, jest jeho omylem uvedena v nebezpečí, nejen v této otázce, ale i v jiných. Aby se v tom nijak neukřivdilo, budu citovati p. Mac Caba samého: „Dříve však, než podrobně budu sledovati p. Chestertona, rád bych povšechně poznamenal něco o jeho methodě. Ve svém konečném cíli jest tak vážný jako já, i ctím jej za to. Ví, jako já, že lidstvo stojí na slavném rozcestí. K jakési neznámé metě se žene po věky, puzeno jakousi zmáhající touhou po štěstí. Dnes kolísá, se srdcem dosti lehkým, ale každý vážný myslitel ví, jak důležité bude rozhodnutí. Lidstvo, jak se podobá, opouští cestu náboženství a dává se stezkou světskosti. Zabředne v bařinách smyslnosti touto novou cestou a bude úpěti a namáhati se po léta občanské i industrielní anarchie, jen aby se naučilo, že se spustilo cesty a že dlužno vrátiti se k náboženství? Nebo shledá, že posléze vyšlo z mlh a bařin, že vystupuje po úbočí výšiny, dosud jen neurčitě se rýsující, a směřuje k dlouho hledané Utopii? Toť drama naší doby, a každý muž a každá žena měli by je chápati.

„Pan Chesterton je chápe. Krom toho on spoléhá, že i my je chápeme. Není v něm nic z té ubohé mělkosti neb zvláštní hutnosti tolika

HERETIKOVÉ

jeho kolegů, kteří nás odbývají jako bezúčelné ikonoklasty nebo mravní anarchisty. On připouští, že bojujeme nevděčnou válku, a za to, co považujeme za Pravdu a Pokrok. On činí totéž. Ale proč, ve jménu všeho rozumného, když o důležitosti nástupu některé z obou cest se shodujeme, opouštět hned vážné metody polemiky? Proč, když životní potřebou naší doby jest, přivést muže i ženy k tomu, by někdy sebrali své myšlenky a byli muži a ženami — nikoliv, by se rozpomenuli, že v pravdě jsou bohy, držícími osudy lidstva na svém klíně — proč mysliti, že tato kaleidoskopická hra vět jest nevhodna? Ballety Alhamberské a ohňostroje Křišťálového Paláce a články p. Chestertonovy v *Daily News* mají své místo v životě. Ale kterak vážný sociální badatel může pomýšleti, aby léčil bezmyšlenkovitost naší generace přepjatými paradoxy; aby dával lidem zdravé pochopení sociálních problémů literárními kejklemi; aby řešil důležité otázky lehkomyšlným metáním raketových metafor a nezaručených „faktů“ a podvrhováním obraznosti a soudnosti, toho nechápu.“

Cituji toto místo se zvláštní zálibou, poněvadž p. Mac Cabe by jistotně příliš na vlas neurčil míry, až do jaké já přiznávám jemu a jeho škole jejich úplnou upřímnost a odpovědnost a filosofickou zdatnost. Jsem zcela jist, že oni míní říci každé slovo, které praví. Já též míním říci

BOŽSKÁ FRIVOLITA

každé slovo, které řeknu. Ale čím to, že p. Mac Cabe jaksi tajemně kolísá, máje připustiti, že já míním každé slovo, které řeknu? a čím to, že není zcela tak jist o mé myšlenkové odpovědnosti, jako já o jeho? Pokusíme-li se přímo a řádně odpověděti na tu otázku, myslím, že přijdeme ke kořenu toho nejkratším řezem.

Pan Mac Cabe myslí, že nejsem vážný, nýbrž jen žertovný, poněvadž p. Mac Cabe myslí, že žertovné jest protivou vážného. Žertovné jest protivou nežertovného a nic jiným. Otázka, vyslovuje-li se kdo ve větech groteskních nebo směšných, nebo v majestátních a odměřených větech, není otázkou motivu neb mravního stavu, ale otázkou instinktu jazykového a vyjadřovacího. Říká-li kdo pravdu raději v dlouhých větech nebo krátkých vtipcích, toť problém analogický tomu, zda raději říká pravdu franouzsky nebo německy. Hlásá-li kdo svoje evangelium groteskně nebo přísně, toť zcela takové jako otázka, káže-li je prosou nebo veršem. Otázka, byl-li Swift ve své ironii šprýmovný, jest otázkou zcela jiného druhu než otázka, byl-li Swift vážný ve svém pessimismu. Jistě ani p. Mac Cabe by netvrdil, že čím „Gulliver“ jest žertovnější ve své methodě, tím méně může býti upřímný ve svém předmětě. Pravda jest, jak jsem pravil, že v tomto smyslu ty dvě vlastnosti, žertovnost a vážnost, nemají spolu zhola nic. Nelze jich o nic

HERETIKOVĚ

lépe srovnávají spolu nežli černé a trojúhelné. Pan Bernard Shaw jest šprýmovný a upřímný. Pan George Robey jest šprýmovný a není upřímný. Pan Mac Cabe jest upřímný a není šprýmovný. Průměrný kabinetní ministr není upřímný ani šprýmovný.

Zkrátka, p. Mac Cabe jest pod vlivem základního klamu, který jsem shledal velmi obecným v lidech typu klerikálního. Množství kněží mi občas vyčítalo, že dělám žerty o náboženství; a dovolávali se skoro vždy autority velemoudrého přikázání, jež praví: „Nevezmeš jména Hospodina Boha svého nadarmo“. Ovšem ukazoval jsem, že já v žádném pomyslitelném smyslu neberu jména nadarmo. Vezme-li se něco a udělá-li se z toho žert, nebere se to tím nadarmo. Naopak bere se to a užívá se toho pro neobvykle dobrý účel. Užívá se něčeho nadarmo, užívá-li se toho bez užitku. Ale žert může býti nesmírně užitečný; chová v sobě možná všechnen pozemský smysl, nedím-li celý nebeský smysl nějaké situace. /A ti, kteří nalézají v Bibli přikázání, najdou v Bibli hezký počet žertů. V téže knize, v níž se chrání jméno Boží, aby se nebralo nadarmo, Bůh sám zasypává Joba proudem strašných frivolit. Táž kniha, která praví, že jméno Boží nesmí se brát nadarmo, mluví snadno a bezstarostně o Bohu smějícím se a mžikajícím očima. Patrně pravých ukázek toho,

BOŽSKÁ FRIVOLITA

co se míní marným užíváním jména, nesluší hledati zde. Není valně nesnadno poznati, kde toho opravdu sluší hledati. Těmi (jak jsem jim taktně ukazoval), kteří opravdu berou jméno Páně nadarmo, jsou kněží sami. Něčím základně a opravdově frivolním není nedbalý žert. Něčím základně a opravdově frivolním jest nedbalá slavnostnost. Přeje-li si p. Mac Cabe poznati, jaké záruky opravdovosti a solidnosti poskytuje sama sebou tak řečená vážná mluva, ať tomu věnuje některou hezkou neděli a obchází kazatelny. Nebo ještě lépe, ať si zajde do Sněmovny Dolní nebo Panské. I pan Mac Cabe by připustil, že lidé ti jsou slavnostní — slavnostnější než já. Ale i p. Mac Cabe by, myslím, připustil, že lidé ti jsou frivolní — frivolnější než já. Proč p. Mac Cabe s takovou výmluvností se stará o nebezpečí z fantastických a paradoksních spisovatelů? Proč tak horoucně si přeje spisovatelů vážných a verbálních? Není přec fantastických a paradoksních spisovatelů tolik. Ale jest ohromný počet spisovatelů vážných a verbálních, a jen přičiněním vážných a verbálních vše to, co se p. Mac Cabovi oškliví (a vše, co se věru oškliví i mně) udržuje se na živu a při síle. Kterak došlo až tam, aby muž tak intelligentní jako p. Mac Cabe myslil, že paradox a žertování zatárasují cestu? Jen slavnostnost zatárasuje cestu v každém oboru moderního

HERETIKOVÉ

snažení. Jeho zamilovaná „vážná metoda“ zatrasuje cestu; jeho zamilovaná „významnost“, jeho zamilovaná „soudnost“ všude ucpává cestu. To ví každý, kdo někdy vedl deputaci k ministru. To ví každý, kdo napsal kdy list do Timesů. Každý boháč, který by rád ucpal chudému ústa, mluví o „významnosti“. Každý kabinetní ministr, který neví, co náhle odpověděti, rozbaluje „soudnost“. Každý vydřiduch, užívající mrzkých metod, doporučuje „vážné metody“. Právil jsem před chvílí, že upřímnost nemá ničeho se slavnostním, ale nejsem si, přiznávám se, jist, že to jest správně. V moderním světě věru nejsem zcela bezpečný, řekl-li jsem pravdu. V moderním světě slavnostnost jest přímou nepřítelkou upřímnosti. V moderním světě upřímnost bývá téměř vždy na jedné straně a slavnostnost na druhé. Jedinou možnou námitkou na ohnivý a veselý útok upřímnosti jest ubohá námitka slavnostnosti. Ať p. Mac Cabe nebo kdokoliv jiný pečující o to, abychom byli vážni, chceme-li býti upřímní, prostě představí si scénu v nějaké vládní kanceláři, kde by p. Bernard Shaw vedl socialistickou deputaci k p. Austenu Chamberlainovi. Na které straně byla by slavnostnost? A na které upřímnost?

Vábí mne věru, když objevuji, že p. Mac Cabe počítá p. Shawa tak jako mne do svého systému zavržení frivolity. Právil jednou, pokud

BOŽSKÁ FRIVOLITA

vím, že vždy potřebuje, aby p. Shaw označil tabulkou své paragrafy vážné nebo komické. Nevím, které paragrafy p. Shawovy by se označily jako paragrafy vážné; ale jistě nelze pochybovat, že tento paragraf p. Mac Cabův jest jedním, který by se označil komickým. Praví též, v článku, který nyní rozbírám, že p. Shaw má pověst muže říkajícího schválně vesměs věci, kterých jeho posluchači neočekávají. Netřeba, bych se trápil nezaručeností a slabostí toho, poněvadž o tom bylo již promluveno v mých poznámkách o p. Bernardu Shawovi. Stačí zde říci, že si dovedu pomyslet jen jediný vážný důvod, který by přivedl někoho, aby poslouchal jiného, a to důvod, že poslouchající pohlíží na mluvícího s vroucí náchylností a upřenou pozorností, čekaje od něho, čeho od něho neočekává. Jest to paradoxní, ale to tím, že v paradoxech jest pravda. Není to snad rozumno, ale to tím, že rozumnost jest špatná. Ale jistě jest plná pravda, že kdykoli jdeme poslouchat proroka neb učitele, ať čekáme nebo nečekáme vtipu, ať čekáme nebo nečekáme výmluvnosti, ale čekáme, čeho neočekáváme. Ať nečekáme pravdy, ať ani nečekáme moudrosti, ale čekáme něčeho neočekávaného. Nečekáme-li něčeho neočekávaného, proč tam vůbec chodíme? Čekáme-li něco očekávaného, proč nesedíme doma, a nečekáme toho sami od sebe? Mínil-li p. Mac Cabe o p.

HERETIKOVÉ

Shawovi jen to, že vždy má pro své posluchače nějakou novou aplikaci svého učení, jest jeho slovo pravda, a řekne-li se, znamená jediné, že p. Shaw jest originelní. Ale míní-li, že p. Shaw někdy vyznával neb hlásal kteroukoliv nauku kromě jedné, a to své vlastní, pak jeho slovo není pravda. Není mou věcí hájiti p. Shawa; jak již bylo viděti, nadobro s ním nesouhlasím. Ale nemyslím v jeho prospěch, podávaje v této věci všem jeho obyčejným protivníkům, jako jest p. Mac Cabe, otevřenou výzvu. Tvrdím, že p. Mac Cabe neb kdokoliv jiný mi neuvedou ani jediné ukázky, aby p. Shaw pro vtip nebo novotu zaujal nějaké stanovisko, které by nevyplývalo přímo ze souboru jeho nauky a nebylo někde jinde vyjádřeno. Studoval jsem, rád se k tomu přiznávám, dosti podrobně projevy p. Shawovy, i prosím p. Mac Cabe, nechceli věřiti, že jiné věci myslím vážně, by věřil, že tuť výzvu myslím vážně.

Toto všechno však jest parenthese. Co mne zde přímo zajímá, toť p. Mac Cabův appel na mne, abych nebyl tak frivolní. Vraťme se k citovanému textu appelu. Mnoho věcí zajisté mohl bych mu říci podrobně. Ale zůstanu na tom, že p. Mac Cabe jest na omylu domnívaje se, že nebezpečím, které tuším ze zmizení náboženství, jest zvýšení smyslnosti. Naopak, kloním se k tušení, že smyslnost oslábne, poněvadž tuším úbytek života. Nemyslím, že bychom pod mo-

BOŽSKÁ FRIVOLITA

derním západním materialismem měli anarchii. Pochybuji, zda bychom měli dosti individuální statnosti a ducha byt' jen k svobodě. Prastaromodní klam jest mysliti, že proti skepticismu namítáme, že vylučuje ze života kázeň. Naší námitkou proti skepticismu jest, že odnímá hybnou sílu. Materialism netoliko neničí omezení. Materialism sám jest velikým omezením. Škola Mac Cabeova dovolává se politické svobody, ale popírá duchovní svobodu. Totiž zrušuje zákony, které možno přestoupiti, a dává za ně zákony, kterých nemožno přestoupiti. A to jest pravé otroctví.

Vědecká kultura, ve kterou p. Mac Cabe věří, má jednu dosti zvláštní chybu; směřuje pořád k tomu, jak by zničila demokracii čili moc všedního člověka, ve kterého p. Mac Cabe též věří. Věda znamená specialism, a specialism znamená oligarchii. Jakmile ustálíte-li obyčej svěřovati zvláštním lidem, by vytvářeli zvláštní účinky ve fysice neb astronomii, otvíráte dvířka stejnému přirozenému požadavku, abyste svěřili zvláštním lidem zvláštní věci ve vládě a řízení lidí. Cítíte-li rozumým, aby jeden brouček byl jediným studiem jednoho člověka a jeden člověk jediným badatelem jednoho broučka, jest jistě prostínským důsledkem, aby se šlo dále a řeklo se, by politika byla jediným studiem jednoho člověka a by jediný člověk byl jediným př-

HERETIKOVÉ

stítelem politiky. Jak jsem ukázal jinde v této knize, odborný znalec jest aristokratičtější než aristokrat, poněvadž aristokrat jest jen člověk, který žije dobře, kdežto znalec jest člověk, který lépe umí žítí. Ale pohlédneme-li na pokrok naší vědecké kultury, vidíme všude, jak se postupně vzdělává specialista nad funkci obecnou a lidovou. Dříve se zpívalo sborem okolo stolu; nyní jeden zpívá sám, z té absurdní příčiny, že umí zpívatí lépe. Bude-li vědecká kultura postupovati dál (což se pramálo podobá), jediný člověk bude se smáti, protože se lépe umí smáti než ostatní.

Nevím, že bych to mohl vyjádřiti stručněji než uvedu-li tuto jedinou větu p. Mac Cabovu: „Ballety Alhamberské a ohňostroji v Křišťálovém Paláci a p. Chestertonovy články v „Daily News“ mají své místo v životě“. Rád bych, aby moje články měly tak vznešené místo jako obě před tím uvedené. Ale zeptejme se sami sebe (v duchu lásky, jak by řekl p. Chadband), co jsou balety alhamberské? Balety alhamberské jsou zřízení, v nichž zvláštní vybraná řada osob v růžových šatech provádí úkon známý pode jménem tance. Nuže ve všech pospolitostech ovládaných náboženstvím — v pospolitostech křesťanských středního věku i mnoha hrubých společnostech — tento obyčej tance býval obyčejem obecným pro každého, a nebýval nezbytně omezen na třídu,

BOŽSKÁ FRIVOLITA

jež by jej měla svým oborem. Každý směl tančiti, aniž byl tanečníkem; každý směl tančiti, aniž byl specialistou; každý směl tančiti, aniž byl růžově oblečen. A v tom poměru, jak vědecká civilisace p. Mac Cabova postupuje — t. j. v poměru, jak civilisace náboženská (neboli pravá civilisace) upadá — tím „vyškolenější“ a různovější jsou lidé, kteří tančí, a tím více a více jest těch, kteří netančí. Pan Mac Cabe pozná, co myslím, na tom, jak postupně pozbývá obliby ve společnosti starodávný evropský valčík nebo tanec s partnery a zapuzován jest tím strašným snižujícím orientálním intermezem, známým pode jménem skirt-dance. Toť celá podstata úpadku, že na místo pěti lidí, kteří něco činí z žertu, nastupuje jedna osoba, jež to činí za peníze. Z toho tedy jde, že praví-li p. Mac Cabe, že balety alhamberské a moje články „mají své místo v životě“, slušelo by se ukázati mu, že on se činí, seč jest, aby stvořil svět, ve kterém tanec, přísně řečeno, ani nebude míti místa. On se pokouší stvořiti svět, ve kterém nebude života, v němž by měl místo tanec. Ten fakt, že p. Mac Cabe považuje tanec za něco příslušejícího nějaké najaté ženě v Alhambře, jest ilustrací téhož principu, dle kterého jest schopen míti náboženství za něco příslušejícího nějakým najatým lidem v bílých kravatách. Obojí toto nemělo by se díti pro nás, nýbrž od nás. Kdyby

HERETIKOVĚ

p. Mac Cabe byl opravdu náboženský, byl by šťasten. Kdyby byl opravdu šťasten, tančil by.

Zkrátka, rozřešili bychom to takto. Podstatnou věcí moderního života není, že alhamberský tanec má své místo v životě. Podstatnou věcí, hlavní ohromnou tragedií moderního života jest, že p. Mac Cabe nemá svého místa v baletě alhamberském. Radost ze změn a půvabného postoje, radost ze souladu kolébání hudby s kolébáním údů, radost z vířící trásně, radost ze stoje na jedné noze — to vše by mělo po právu náležeti panu Mac Cabovi i mně; zkrátka obyčejnému zdravému občanu. Patrně bychom nebyli ochotni konati tyto obraty. Ale to tím, že že jsme ubozí modernisté a racionalisté. My netoliko milujeme sebe více než povinnost; my vskutku milujeme sebe více než radost.

Když tedy p. Mac Cabe praví, že dává alhamberským tancům (a mým článkům) jejich místo v životě, myslím, že jsme oprávněni ukázati, že při té povaze svojí filosofie a své zamilované civilisace dává jim místo velmi nepřiměřené. Neboť (smím-li se dále držeti té nadmíru lichotivé paralely) p. Mac Cabe myslí o Alhambře a o mých člancích jako o dvou velmi podivínských a absurdních věcech, které někteří zvláštní lidé dělají (patrně za peníze), aby ho pobavili. Ale kdyby někdy byl sám pocítil ten starodávný, vznešený, živelný, lidský pud k tanci, byl

BOŽSKÁ FRIVOLITA

by objevil, že tanec načisto není něčím frivolním, ale něčím velmi vážným. Byl by objevil, že jest jednou vážnou a cudnou a slušnou metodou na vyjádření jisté třídy vznětů. A podobně kdyby byl někdy pocítil, jak p. Shaw a já, impuls k tomu, co on nazývá paradoxem, byl by objevil, že paradox též není ničím frivolním, ale něčím velmi vážným. Byl by našel, že paradox prostě znamená jistou smělou radost, náležející k víře. Já bych považoval každou civilizaci, která by v sobě neměla všeobecného obyčeje bouřlivého tance, s hlediska plně lidského, za civilizaci defektivní. A považoval bych každého ducha, který by neměl obyčeje, ať v té neb oné formě, mysliti bouřlivě, za ducha, s hlediska plně lidského, defektivního. Marno jest, říká-li p. Mac Cabe, že balet jest částkou jeho. On by měl býti částkou baletu, sice jest jen částkou člověka. Marno jest, říká-li, že „nekárá vnášení humoru do diskusse“. Měl by sám vnášeti humor do každé diskusse, neboť dokud někdo není z části humoristou, jest jen z části člověkem. A abychom vše co nejprostěji shrnuli: ptá-li se mne p. Mac Cabe, proč vnáším frivolitu do diskusse o povaze lidské, odpovídám: protože frivolita jest částí povahy lidské. Ptá-li se mne, proč uvádím paradoxy, jak je nazývá, do záhady filosofické, odpovídám: protože všechny filosofické záhady tíhnou k tomu,

HERETIKOVÉ

by zparadoksněly. Namítá-li, že o životě hovořím rozpustile, díím mu na to já, že život jest rozpustilost. A pravím, že Vesmír jest na každý způsob mnohem více podoben ohňostrojm v Křišťálovém Paláci nežli jeho filosofii. V celém kosmu jest napjatá a skrytá svátečnost — jako přípravy na den Guy Fawkesův. Věčnost jest svatvečerem něčeho. Nikdy nepohlédnu na hvězdy, abych nepocítil, že to jsou jiskry chlapecké rakety, zaražené ve svém odvěkém padání.

XVII

O VTIPU WHISTLEROVĚ

NADANÝ a duchaplný spisovatel p. Arthur Symons vydal v nedávno vyšlé knize essayí, tuším, též obranu „Londýnských nocí“, ve které praví, že morálka v kritice měla by býti zcela podřízena umění, a podává poněkud zvláštní argument, že umění nebo kult krásky jest ve všech dobách týž, kdežto morálka liší se v každé periodě a v každém vztahu. Jako by upíral svým kritikům nebo svým čtenářům, že by mu neuvedli nějaké trvalé charakteristiky neb vlastnosti v ethice. Toť jistě velmi neobvyčejný úkaz toho nesmírně přepjatého předsudku proti morálce, pro který tak mnozí ultramoderní esthété jsou tak chorobní a fantastičtí jako nějaký východní poustevník. Nesporně jest obecným rčením moderního intelektualismu, že morálka jednoho věku může býti zcela rozdílna od morálky jiného věku. A jako přemnoho jiných rčení moderního intelektualismu, neznamená do slova

HERETIKOVÉ

pranic. Jsou-li dvě morálky úplně různé, proč je jmenujete obě morálkami? Toť jako by někdo řekl: „Velbloudi na rozličných místech jsou úplně různí; někteří mají šest noh, někteří jsou beznozí, někteří mají šupiny, někteří mají peří, někteří mají rohy, někteří mají křídla, někteří jsou zelení, někteří jsou trojúhelní. Nemají zhora nic společného“. Obyčejný rozumný člověk se zeptá: „Tož jak to, že všechny je vesměs nazýváte velbloudy? Co míníte velbloudem? Jak poznáte velblouda, když ho uvidíte?“ Jest zajiště trvalá podstata morálky, jako jest trvalá podstata umění; tím však řečeno jen tolik, že morálka jest morálka a že umění jest umění. Ideální umělecký kritik by uviděl bez pochyby trvalou krásu v každé škole; taktéž ideální moralista uviděl by trvalou etiku v každém zákoníku. Ale prakticky někteří z nejlepších Angličanů, jaké svět poznal, nemohli uviděti nic než neřád a modlářství ve hvězdné zbožnosti brahmánské. Taktéž jest pravda, že prakticky největší skupina umělců, jaké kdy svět uzřel, obrové Renaissance, nemohli uzříti než barbarství v etherické energii gothiky.

Tento předsudek proti morálce mezi moderními esthéty jest čímsi velmi parádním. A přece v pravdě není to předsudek proti morálce; jest to předsudek proti morálce jiných. Jest obecně založen na velmi určité mravní zálibě

O VTIPU WHISTLEROVĚ

pro jistý druh života, pohanský, zamlouvavý, lidský. Moderní esthét chtěje, by se mu věřilo, že staví krásu výše než chování, čte Mallarméa a pije absinth v krčmě. Ale to není jen jeho zamilovaná krása; toť i jeho zamilované chování. Kdyby nás chtěl opravdu přiměti k víře, že hledá jediné krásy, nechodil by nikam než na radovánky wesleyanské školy a maloval by slunko ve vlasech wesleyanských dítek. Nečetl by nic než velevýmluvná theologická kázání od staromodních presbyterianských kněží. V tom nedostatku největší možné mravní sympathie by dokazoval, že jeho zájem byl toliko slovní nebo malířský, jakož i jest; ve všech knihách, které čte nebo píše, chytá se za sukně své morality i své immorality. Bojovník za „umění pro umění“ vždy zamítá Ruskina pro jeho moralisování. Kdyby byl opravdově bojovníkem za „umění pro umění“, vždy by lpěl na Ruskinovi pro jeho styl.

Nauka o rozdílu mezi uměním a morálkou dluží za velikou část svého zdaru tomu, že umění a morálka bývají tak zoufale pleteny v osobách a výkonech svých největších zástupců. Znamenitým vtělením tohoto okatého rozporu byl Whistler. Nikdo nikdy tak dobře nehlásal neosobnosti umění; nikdo nikdy nehlásal neosobnosti umění tak osobně. Jemu malby nemají ničeho s problémy charakteru; ale všem nejohavnivějším jeho obdivovatelům jeho charak-

HERETIKOVÉ

ter byl ve skutečnosti mnohem zajímavější než jeho malby. Chlubil se, že stojí jako umělec stranou od dobrého a zlého. Ale získával úspěchu tím, že od rána do noci mluvil o svých ctnostech a o svých chybách. Jeho talentů bylo mnoho, jeho ctností, to dlužno přiznati, bylo nemnoho, mimo tu dobrotu k osvědčeným přátelům, na kterou ukazují mnozí z jeho biografů, ale která jest jistě vlastností všech zdravých lidí, pirátův i kapsářů. Mimo tuto, jeho ostatní ctnosti omezují se hlavně na dvě podivuhodné — statečnost a abstraktní lásku k dobrému dílu. Myslím však, že posléze více získal těmito dvěma ctnostmi než všemi svými talenty. Dlužno, by člověk byl poněkud moralistou, chce-li kázati, i chce-li kázati nemravnost. Profesor Walter Raleigh ve svém „In memoriam: James Mc Neill Whistler“ zdůrazňuje, dosti pravdivě, silný rys jakési výstřední poctivosti ve věcech přísně malířských, která se jevila v jeho komplexním a poněkud zakaleném charakteru. „Byl by raději zničil některé své dilo, než by strpěl nějaký nedbalý neb nevýrazný tah v mezích rámce. Raději by byl stokrát znovu začínal, nežli příštípováním dodávati svému dílu lepšího vzhledu než mělo“.

Nikdo nebude míti za zlé profesoru Raleighovi, který byl vybrán pro jakousi pohřební řeč nad Whistlerem při zahájení Výstavy jeho

O VTIPU WHISTLEROVĚ

památek, kdyby v této své úloze omezil se nejvíce na zásluhy a silnější vlastnosti svého subjektu. Slušelo by se přirozeně obrátit si nějaký jiný typ literární k vlastnímu pozorování slabosti Whistlerovy. Ale tohoto přece nesmíme minouti s našeho hlediska na něho. Věřu pravda jest, že nebyla položena tolik otázka o slabosti Whistlerově jako o vnitřné a základní slabosti Whistlerově. | On byl jedním z těch lidí, kteří žijí ze svých citových důchodů, kteří vždy se šňoří a cinkají marnivostí. Proto nemá síly, kterou by ustrádal; proto nemá dobrotivosti, nemá veselosti, neboť veselost lze definovati téměř jako sílu, kterou lze uložit. Nemá božské bezstarosti, nikdy nezapomíná na sebe; jeho celý život byl, abychom užili jeho vlastního výrazu, arrangementem. Obrátil si „umění žít“ — ubohý to kejkl. Slovem, byl velikým umělcem; ale jistotně nebyl velikým člověkem. | V tomto vztahu se silně rozbíhám s profesorem Raleighem, o tom, co s povrchního hlediska jest jedním z jeho nejúčinnějších tvrzení. On srovnává Whistlerův smích se smíchem jiného muže, který byl velikým umělcem. „Jeho postavení k obecenstvu bylo přímo postavením, které zaujal Robert Browning, který trpěl dlouhou dobu nevšímavostí a neporozuměním, v těchto řádcích „Prstenu a knihy“ —

HERETIKOVÉ

„Nuže, obecnstvo Britické, vy, kterým se nelíbím, (Bůh vás pomiluj!) a kteří míníte se náležitě vysmáti Té temné otázce; smějte se jí! Já se směju první“.

„Pan Whistler,“ dodává profesor Raleigh, „vždy se smál první.“ Pravda však jest, myslím, že Whistler vůbec nikdy se nesmál. V jeho povaze nebylo smíchu; nebylo v ní bezmyšlenkovitosti a sebevzdání, nebylo v ní pokory. Nechápu, jak někdo čta „Vznešené umění ploditi nepřátele“ může viděti něco směšného v jejich vtipu. Jeho vtip jest mu trýzní. On se skrukuje do arabesek slovních obratností; jest pln vášnivé opatrnosti; jest prodchnut vážností upřímné zloby. Zraňuje sám sebe, aby zranil svého protivníka. Browning se smál, protože Browning se nestaral. Browning se nestaral, protože Browning byl veliký muž. A když Browning pravil v závorkách prostým rozumným lidem, kterým se nelíbily jeho knihy, „Bůh vás pomiluj!“ nikterak se neušklíbal. On se smál — to jest, minil právě to, co říkal.

Jsou tři rozdílné třídy velikých satyriků, kteří jsou též velikými muži — totiž tři třídy lidí, kteří mohou se něčemu smáti, aniž své duše ztrácejí. Satyrikem prvního typu jest ten, kdo přede vším baví se sám sebou a potom se baví svými nepřáteli. V tomto smyslu on miluje svého nepřítele, a jakýmsi křesťanským přepětím miluje svého nepřítele tím více, čím větším jest

O VTIPU WHISTLEROVĚ

nepřítelem. V jeho vyjádření hněvu jest jakési utlačující a útočné štěstí; jeho proklínání jest tak lidské jako jeho žehnání. Toho typu satyry velikým vzorem jest Rabelais. To jest první typický zjev satyry, satyry mrštné, prudké, neslušné, ale satyry, která není zlobná. Satyra Whistlerova není taková. On nikdy v žádném svém sporu nebyl prostě šťasten; důkazem toho jest, že nikdy nepromluvil absolutního nesmyslu. Pak jest jiný typ ducha plodícího satyru s rázem velikosti. Ten jest ztělesněn v satyrikovi, jehož vášně jsou uvolněny a puštěny nesnesitelným pocíčováním nespravedlnosti. On jest rozvzteklý, protože pocífuje, jak lidé jsou rozvzteklí. Jeho jazyk stává se údem neovládným a svědčí proti všemu lidstvu. Takový byl Swift, v jehož *saeva indignatio* byla trpkost k jiným, protože byla trpkostí i jemu. Takovým satyrikem Whistler nebyl. On se nesmál proto, že by býval byl šťasten, jako Rabelais. Ale ani se nesmál, že byl nešťasten, jako Swift.

Třetím typem veliké satyry jest ten, ve kterém satyrik jest schopen povýšiti se nad svou žertvu v tom jediném vážném smyslu, který zroditi může převaha, aby totiž měl útrpnost s hříšníkem a cítil člověka, když toho i onoho satyrisuje. Takový výkon možno nalézti v díle jako Popeův „Attikus“, básni, ve které satyrik cítí, že satyrisuje slabost, jež jest zvláště slabostí lite-

HERETIKOVÉ

rárního genia. Rád tudíž ukazuje sílu svého nepřítele dříve než ukazuje jeho slabost. To jest možná nejvyšší a nejpoctivější forma satyry. To však není satyra Whistlerova. On není pln velikého bolu pro nespravedlnost způsobenou lidské přirozeností; jemu nespravedlností jest nespravedlnost způsobená jemu.

On nebyl velikou osobností, poněvadž přemýšlel tolik o sobě. A jest v tom ještě něco hlubšího. Nebyl nikdy ani velikým umělcem, poněvadž přemýšlel tolik o umění. Každý, kdo má živoucí poznání lidské psychologie, měl by hluboce nedůvěřovati každému, kdo se domýšlí býti umělcem a mluví mnoho o umění. Umění jest něco zrovna tak lidského jako chůze nebo modlitba; ale jakmile se začne mluvit o něm slavnostně, můžeme býti skorem jisti, že došlo k nějakému napětí a nějaké nesnázi.

Umělecký temperament jest nemoc, kterou zachvácení bývají dilettanti. Jest to nemoc vznikající odtud, že lidé nemají dostatečné moci vyjadřovací, aby vyslovili a vybavili umělecký prvek, jež mají v sobě. Jest zdravé každému zdravému člověku vyloučiti umění tkvící v něm; jest podstatno každému zdravému člověku, uvolnit umění, které v něm tkví, stůj co stůj. Umělci mohutné a zdravé životní síly vybavují své umění snadno, jako snadno dýcháme nebo se poíme. Ale v umělcích slabší síly stává se

O VTIPU WHISTLEROVĚ

toťo vybavování útlakem a plodí určitou trýzeň, která slove umělecký temperament. Proto velicí umělci jsou schopni býti normálními lidmi — lidé jako Shakespeare nebo Browning. Jest mnoho opravdových tragédií uměleckého temperamentu, tragédií marnivosti nebo násilí nebo bázně. Ale velikou tragédií uměleckého temperamentu jest, že nemůže zploditi umění.

Whistler dovedl zploditi umění; a potud byl velkým mužem. Ale nemohl zapomenouti umění; a potud byl jen člověkem uměleckého temperamentu. Jest-li někdo velkým umělcem, nejsilněji projeví se to tím, může-li pustiti se zřetele umění; může-li v určité příhodné chvíli přát si, aby se umění podělo ke všem čertům. Podobně měli bychom vždy mnohem raději důvěřovati právnímu zástupci, který nehovořil po zákusku o sepsání postupní listiny. Od člověka vedoucího nějakou věc žádáme si, aby plná síla normálního člověka byla vložena v tuto zvláštní práci. Nepřejeme si, aby plná síla této práce byla vložena v normálního člověka. Nikterak si nepřejeme, aby náš zvláštní process vlil svou energii v hry našeho zástupce s jeho dětmi, nebo v jeho projíždky na bicyklu nebo v jeho meditace o jitřence. Ale přejeme si, aby jeho hry s dětmi a jeho projíždky na bicyklu a jeho meditace o jitřence vlily trochu své energie do našeho procesu. Přejeme si, získal-li bicyklem

HERETIKOVÉ

zvláštního rozvinutí plic nebo stkvělých a půvabných metafor z jitřenky, aby jich bylo použito v náš prospěch v té soudní při. Slovem, velmi nás těší, že jest normální muž, neboť to mu přispěje, aby byl výjimečným právníkem.

Whistler nikdy nepřestal býti umělcem. Jako p. Max Beerbohm ukázal v jedné ze svých nevšedně rozumných a upřímných kritik, Whistler opravdu považoval Whistlera za své největší umělecké dílo. Šedivá kadeř na čele, skličko na oku, zvláštní klobouk — to mu bylo mnohem dražší než některá nokturna nebo arrangementy, které kdy strásl se sebe. Mohl se sebe strásti nokturna; z jistého tajemného důvodu nemohl strásti klobouku. Nikdy nestrásl se sebe toho nepoměrného nakupení esthetismu, který jest zatížením dilettanta.

Ani netřeba, bych připomínal, že toto jest opravdový výklad toho, co zarazilo tak mnohé dilettantské kritiky, problém. extrémní obyčejnosti v počínání tak mnohých geniův v historii. Jejich počínání bylo tak obyčejné, že nebylo zaznamenáno; bylo tudíž tak obyčejné, až se zdálo tajemným. Odtud se říká, že Bacon psal Shakespeara. Moderní umělečtí temperamentové nemohou pochopiti, jak člověk, který mohl napsati takovou lyriku jako Shakespeare, mohl býti tak čilý, jako Shakespeare byl v obchodních jednáních v městečku Warwickshire. Vý-

O VTIPU WHISTLEROVĚ

klad jest dosti prostý. Shakespeare měl opravdový lyrický impuls, psal opravdovou lyriku, a tak vyloučil svůj impuls a šel po svých pracích. Že byl umělcem, nebránilo mu, aby nebyl obyčejným člověkem, jako když byl nočním spáčem nebo obědval v hodinu oběda, nebránilo mu, aby nebyl obyčejným člověkem.

Všichni velicí učitelé a vůdcové zaujímalí své stanovisko, aby to bylo něco lidského a příhodného, co by snadno každého kolemjdoucího upoutalo. Jest-li někdo opravdově povýšenější nad své vrstevníky, první, več věří, toť rovnost člověka. Můžeme to viděti třeba na té neobyčejné a prostinké rozumnosti, s jakou Kristus se obracel na pestrý dav, který zrovna stál vůkol Něho. „Který člověk z vás má sto ovcí a ztratí-li jednu, nezůstavil by devadesáti devíti na poušti a nešel by po té, která se byla ztratila?“ Nebo zase: „Který člověk z vás, požádá-li od něho syn jeho chleba, dá jemu kámen, nebo požádá-li od něho ryby, dá jemu hada?“ Tato prostota, toto téměř prosaické kamarádství jest známkou všech velikých duchů.

Opravdově velikým duchům věci, ve kterých se lidé shodují, jsou tak nesmírně důležitější než věci, ve kterých se neshodují, že tyto pro všechny praktické účely se ztrácejí. Mají v sobě příliš toho starodávného smíchu, aby snesli diskussi o rozdílnosti klobouků dvou lidí, kteří oba se

HERETIKOVÉ

narodili z ženy, a o rozdílu subtilně odlišných kultur dvou lidí, kterým oběma jest umříti. Veliký člověk první skupiny jest roven jiným lidem, jako Shakespeare. Veliký muž druhé skupiny jest na kolenou před jinými, jako Whitman. Veliký muž třetí skupiny jest vyšší nad jiné, jako Whistler.

.

XVIII

POBLOUZENÍ S MLADÝM NÁRODEM

ŘEKNEME-LI, že někdo jest idealista, říkáme tím toliko, že jest člověk; ale přece bylo by možno stanovit jakýsi patrný rozdíl mezi idealisty a idealisty. Jedním možným rozdílem bylo by, dejme tomu, že lidstvo se dělí na vědomé idealisty a nevědomé idealisty. Podobně lidstvo se dělí na vědomé ritualisty a nevědomé ritualisty. Zvláštností v této věci jako v jiných jest, že poměrně prostý jest ritualism vědomý, opravdově pak těžký a spletilý že jest ritualism nevědomý. Rituál poměrně hrubý a upřímný jest rituál, který lidé nazývají rituálem ritualistickým. Sestává z věcí prostých, jako chléb a víno a oheň, a že lidé padají na tváře. Ale rituál opravdově složitý a mnohobarvý a soustruhovaný a zbytečně formální, toť rituál, který lidé konají, aniž to vědí. Nesestává z věcí prostých, jako víno a oheň, nýbrž z věcí zvláštních a místních a výjimečných a těžce vymyslitelných, jako při-

HERETIKOVÉ

dveřní rohože, klepadla a elektrické zvonky a cylindry a bílé kravaty a navštívenky a konfetti. Pravda jest, že moderní člověk málokdy se vrací k starým a prostým věcem, leč když hraje nějaký náboženský mumraj. Moderní člověk málokdy vyjde z rituálu, leč když vstoupí do ritualistického kostela. O těch starých a mystických formalitách můžeme aspoň říci, že rituál není při nich pouhým rituálem, že užívané symboly nejčastěji vycházejí z prvotní lidské poesie. Nejzuřivější odpůrce křesťanských obřadů připustí, že kdyby chleba a vína nebyl zavedl katolicism, byl by jej zajisté zavedl někdo jiný. Každý, kdo má v sobě poetický instinkt, připustí, že obyčejnému lidskému instinktu chléb symbolisuje něco, čeho nemožno tak snadno symbolisovati jinak; že víno obyčejnému lidskému instinktu symbolisuje něco, čeho nemožno tak snadno symbolisovati jinak. Ale bílé vázanky na večer jsou rituálem a ničím jiným než rituálem. Nikdo by se nedomýšlel, že bílé kravaty večerní jsou primitivní a poetické. Nikdo by netvrdil, že obyčejný lidský instinkt by v některém věku nebo kraji tíhl k tomu, by symbolisoval ideu večera bílým nákrčníkem. Obyčejný lidský instinkt spíše by, myslím, chýlil se k tomu, by symbolisoval večer kravaty s nějakou barvou západu slunce, nikoli vázankami bílými, ale hnědožlutými nebo karmínovými — vázankami

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

nachovými neb olivovými neb z nějakého tmavého zlata. Pan J. A. Kensit třebas jest pod dojmem, že není ritualistou. Ale denní život p. Kensitův jako život kteréhokoli moderního obyčejného člověka jest ve skutečnosti nepřetržitým a kompressním katalogem mystických mumrajův a nesmyslův. Vezměme jednu ukázkou ze sta jiných nevyhnutelných: Myslím, že p. Kensit smekává před dámou; a co může býti slavnostnějšího a absurdnějšího, uvažujíc to abstraktně, než symbolisovati existenci jiného pohlaví snětím částky našeho oděvu a mácháním jí ve vzduchu? To, znovu pravím, není symbol přirozený a primitivní, jako oheň nebo potrava. Člověk by mohl zrovna tak dobře svlékati před dámou vestu; a kdyby člověku dle speciálního rituálu jeho civilisace bylo svlékati před dámou vestu, každý rytířský a rozumný muž by svlékal před dámou vestu. Zkrátka, p. Kensit a ti, kteří s ním souhlasí, myslí snad, a zcela upřímně, že lidé věnují příliš kadidla a obřadů své adoraci onoho světa. Ale nikdo nemyslí, nevěnuje-li snad příliš kadidla a obřadů adoraci tohoto světa.

Všichni lidé jsou tedy ritualisté, ale jsou buď vědomí nebo nevědomí ritualisté. Vědomí ritualisté jsou povšechně spokojeni s několika velmi prostými a elementárními znameními; nevědomí ritualisté nespokojují se leč celým lidským životem, jsouce téměř šílenými ritualisty.

HERETIKOVÉ

První nazývá se ritualistou, protože vybadává jeden obřad a uchovává si jej v paměti; druhý slove ritualistou, protože poslouchá a zapomíná tisíce obřadů. A rozdíl poněkud podobný tomu, který jsem s délkou jaksí nevyhnutelnou naznačil mezi vědomým ritualistou a nevědomým, jest i mezi idealistou vědomým a nevědomým. Jest nesprávně útočiti na kyniky a materialisty — není kynikův, není materialistův. Každý člověk jest idealista; jenže přechoasto mívá ideál špatný. Každý jest nevléčitelně sentimentální; ale pohřichu bývá to často sentiment falešný. Když mluvíme, dejme tomu, o nějakém neuzilém tvorů obchodním a řekneme, že za peníze udělal by kde co, vyjadřujeme se zcela nepřesně a utrháme mu na cti. Neučinil by všeho za peníze. Některé věci by učinil za peníze; prodal by třeba svou duši za peníze; a jak vtipně pravil Mirabeau, pochodil by velmi moudře, „bera peníze za neřád“. Utlačoval by lidstvo za peníze; ale náhodou lidstvo a duše nejsou něčím, več by on věřil; to nejsou jeho ideály. On však má své zastřené a jemné ideály; a těm by za peníze nezařal. Nenosil by šosů svého fraku v předu za peníze. Nerozšiřoval by za peníze zprávy, že mu měkne mozek. V nynější praxi životní nalézáme ve příčině ideálů přisně to, co jsme již našli ve příčině rituálu. Nalézáme, že zatím co u lidí, kteří mají ideály

KLAM S MLADÝM NÁRODEM.

nesvětské, nebezpečí fanatismu jest úplně přirozené, nebezpečí fanatismu jest trvalé a vážné u lidí, kteří mají ideály světské.

Ti, kteří říkají, že ideál jest nebezpečný a že oklamává a opíjí, mají načisto pravdu. Ale ideál nejopojnější jest ideálem nejméně ideálním. Ideál nejméně opájející jest pravý ideální ideál; přivádí nás náhle u vystřízlivění, jako všechny výsosti a propasti a veliké vzdálenosti. Buď si velmi zlé, mítí mrak za předhoří; ale přece mrak, který snadno jest mítí za předhoří, jest mrak nejbližší k zemi. Podobně připustíme, že jest nebezpečno, mítí ideál za něco praktického. Ale přece ukážeme, že po této stránce nejnebezpečnějším ideálem ze všech jest ideál, který se jeví poněkud praktickým. Vysokého ideálu dostihnouti jest nesnadno; jest tudíž téměř nemožno namluviti si, že jsme ho dostihli. Ale jest snadno dostihnouti ideálu nízkého; proto vždy bývá snazší namluviti si, že jsme ho dostihli, když jsme nic takového nevykonali. Vezměme ukázkou nazdařbůh. Přání býti archandělem nazvalo by se vysokou osobivostí; kdo by si zabral takový ideál, jevil by se, jak se tuze podobá, asketou nebo i šilencem, ale nemyslím, že by se jevil oklamán. Nemáchal by rukama pod dojmem, že to jsou křídla. Ale dejme tomu, že by zdravý člověk měl nevysoký ideál; třeba si přeje býti šlechticem. Každý, kdo zná svět, ví,

HERETIKOVÉ

že v devíti nedělích sebe přesvědčí, že jest šlechtic; a poněvadž zřejmě tomu tak není, bude to míti v zápětí velmi reální a praktická vymknutí a pohromy v životě sociálním. Nikoliv bujně ideály prakticky vyvracejí svět; nýbrž ideály krotké.

Věc tuto možná osvětlí parallelu z naší moderní politiky. Když někteří nám mluví, že staří liberální politikové typu Gladstonova jen o ideály se snažili, zajisté mluví holý nerozum — neboť oni pečovali o přemnoho jiného, počítajíc v to i volební hlasy. A když někteří nám mluví, že naši moderní politikové typu Chamberlainova, nebo, jiným směrem, Lorda Roseberyho, pracují jen o hlasy neb o materiální prospěch, zase mluví nesmysl — neboť ti lidé pracují o ideály jako všichni ostatní. Ale pravý rozdíl, který by bylo možno vyznačiti, tkví v tom, že starému politikovi ideál byl ideálem a ničím jiným. Novému politikovi jeho sen není jen blahým snem, nýbrž skutečností. Starý politik byl by řekl: „Bylo by dobré, kdyby svět byl řízen republikánskou konfederací.“ Ale moderní politik neříká: „Bylo by dobré, kdyby britický imperialism ovládl svět.“ On praví: „Jest dobré, že britický imperialism ovládá svět“; zatím co zřejmě nic takového není. Starý liberál by řekl: „Měla by býti v Irsku dobrá irská vláda.“ Ale obyčejný moderní unionista neřekne: „Měla by

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

býti v Irsku dobrá anglická vláda.“ Řekne: „V Irsku jest dobrá anglická vláda“; což jest absurdní. Zkrátka, moderní politikové jako by mysleli, že člověk stává se praktickým, jen vyslovuje-li tvrzení toliko o věcech praktických. Zdá se, že klam nevadí, dokavad jest klamem materialistickým. Instinktivně většinou cítíme, že v praxi jest tomu zrovna naopak. Já bych jistě mnohem raději sdílel svůj byt s pánem, který by myslil o sobě, že jest Bůh, nežli s pánem, myslícím, že jest kobyolkou. Býti ustavičně stíhán praktickými obrazy a praktickými problémy, ustavičně mysliti o aktualitě a naléhavosti věcí a o jejich postupu k dokonání — to vše nedokazuje, že někdo jest praktický; to vše jest mezi nejobyčejnějšími příznaky ztřeštěnců. Že naši moderní státníci jsou materialisté, neodporuje tomu, aby nebyli též chorobní. Vidí-li někdo u vidění anděly, možná že se stane supranaturalistou nade vši míru. Ale vidí-li jen v *delirium tremens* užovky, neučiní ho to naturalistou, přírodovědcem.

A zkoumáme-li valnou část idejí našich moderních praktických politiků, nalézáme, že tyto ideje jsou z valné části klamy. Přemnoho ukázek mohli bychom na to podati. Mohli bychom si všimnouti třebaš té zvláštní skupiny idejí, jež se označují slovem „unie“, a všech chvalořečí, jež se na ni nakupují. Zatím však

HERETIKOVÉ

unie není sama sebou ničím lepším než rozluka. Tvořiti stranu pro unii a stranu pro rozluku, toť tak absurdní, jako tvořiti stranu pro chození po schodech vzhůru a stranu pro chození dolů. Neběží o to, chodíme-li vzhůru nebo dolů, ale kam jdeme a proč tam jdeme. Unie, spojení, bývá silou; spojení bývá též slabostí. Jest dobré, zapřáhnouti dva koně do vozu; ale ze dvou dvoukolých vozů dělati jeden čtverkolý, není dobré. Spojiti deset národů v jednu říši, bude třeba tak snadno, jako proměnit deset haléřů v desíthaliř. Možná též, že to bude tak pošetilé, jako dělati z desíti jezevčků jednoho buldoga. Ve všem tom nejde o sjednocení nebo nesjednocení, ale o stotožnění nebo nestotožnění. Z jistých historických a morálních příčin mohou dva národové býti tak spojeni v celek, aby si navzájem pomáhali. Takto Anglie a Skotsko po celou svou minulost jen si poklonkovaly; ale jejich energie a ovzduší jdou odchylně a paralelně, proto se nesrážejí. Skotsko dále zůstává vychované a kalvínské; Anglie zůstává dále nevychována a šťastna. Ale z nějakých jiných mravních nebo z nějakých jiných politických příčin dva národové mohou býti spojeni v jediný, aby se ustavičně navzájem trápili; jejich směry se srážejí a neběží paralelně. Proto třebas Anglie a Írsko jsou tak spojeny, že mohou někdy rozhodovati o Anglii, ale nikdy

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

nemohou rozhodovati o Irsku. Výchovné systémy i nejnovějším zákonem výchovným jsou v tom, jako ve příčině Skotska, velmi dobrým zkušebným kamenem. Převážná většina Irů věří v přísný katolicismus; převážná většina Angličanů věří ve mdlý protestantismus. Irská strana v parlamentě unie jest zrovna dosti veliká, aby zabránila, by anglická výchova nestala se bezmezně protestantskou, a zrovna dosti malá na zabránění, by irská výchova nebyla určitě katolickou. Tu máme stav věcí, kterému člověk zdravých smyslů ani ve snu by nepřál dalšího trvání, nebýti okouzlen sentimentalismem slova „unie“.

Tento útvar unie však není útvarem, na kterém míním ukázati kořennou prázdnotu a oblouzení, na němž jsou založeny všechny these moderních praktických politiků. Chci promluvíti speciálně o jiném a mnohem obecnějším oblouzení. Duch i jazyk každého praktického politika každé strany jest jím proniknut; a jest to dětský omyl, vzešlý z jediné falešné metafory. Míním způsob, jak se obecně mluví o mladých národech a o nových národech; o Americe jako mladé, o Novém Zeelandě jako o novém. To celé jest pouhá hříčka slovní, prelud. Amerika není mladá; Nový Zeeland není nový. Jest dosti na místě otázka, nejsou-li Amerika i Nový Zeeland mnohem starší než Anglie neb Irsko.

HERETIKOVÉ

Zajisté můžeme užití metafory mládí o Americe nebo koloniích, míníme-li tím jen nedávné objevení. Ale míníme-li tím (jakože míníme) svěžest, statnost nebo živost nebo nezjemnělost nebo nezkušenost nebo naději na dlouhý život do budoucnosti nebo některý romantický přívlastek mládí, pak jest na bíledni, že jsme oblouzeni ošumělou řečnickou figurou. Snadno se nám to ukáže, obrátíme-li to na jinou instituci, paralelní s institucí nezávislé národnosti. Byl-li včera založen spolek jménem „Liga mléčná a sodová“ (dejme tomu), jako nepochybuji, že byla založena, tu ovšem liga sodová a mléčná jest mladým spolkem v tom smyslu, že vznikla včera, ale ne v jiném smyslu. Možná že sestává ze samých pánů, starých na úmor. Možná že sama jest na úmor. Můžeme ji též nazvat velmi starým spolkem ve světle faktu, že nejspíše zítra zbankroťí. Všechno to jeví se velmi zřejmým, vyjádříme-li to v této formě. Kdokoliv by převédl klam s mladým spolkem na bankovní neb řeznický krám, byl by poslán do sanatoria. Ale všecko moderní politické mínění, že Amerika a osady jsou nepochybně velmi svěží, netkví na nikterak lepším základě. Že Amerika byla obydlena dlouho po Anglii, neukazuje ani dost málo větší podobnosti toho, že Amerika nezhyne dávno před Anglií. Že Anglie trvala před svými koloniemi, neukazuje méně možným, že

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

přetrvá své kolonie. A popatříme-li na nynější historii světa, nalézáme, že velicí evropští národové téměř pokaždé přežili životností své kolonie. Pohlédneme-li na nynější historii světa, nalézáme, že rodí-li se co staré a umírá to mladé, jest to kolonie. Řecké kolonie se rozpadly dávno před řeckou civilizací. Španělské kolonie se rozpadly dávno před národem španělským — a nezdá se rozumné příčiny, aby se pochybovalo o možnosti neb aspoň podobnosti závěru, že civilizace kolonií, jež dluží za svůj vznik Anglii, bude mnohem kratší a mnohem méně svěží než civilizace Anglie samé. Anglický národ půjde stále cestou všech evropských národů, když anglosaská rasa půjde cestou všech libůstek. Nyní zajisté zajímavou otázkou jest, máme-li ve příčině Ameriky a kolonií nějaký opravdový důkaz morální a intelektuální mladosti oproti nesporné trivialitě pouhé mladosti chronologické. Ať vědomě nebo nevědomě, víme, že nemáme takového důkazu, a proto, ať vědomě nebo nevědomě, vymýšlíme jej. Této čisté a klidné invence dobrou ukázkou bychom našli třeba v jedné z novějších básní p. Rudyarda Kiplinga. Mluvě o anglickém lidu a jihoafrické válce, p. Kipling praví, že „lísalí jsme se k mladším národům pro lidi, kteří uměli střílet a jezdit na koních.“ Někteří zdála se tato věta urážlivou. Mě však nyní zaujímá ten

HERETIKOVÉ

zřejmý fakt, že není správná. Kolonie poskytovaly velmi užitečných tlup dobrovolnických, ale neposkytovaly čet nejlepších ani nekonali největších hrdinství. Nejlepší díla ve válce na straně anglické vykonána byla, jak se bylo lze nadíti, od nejlepších pluků anglických. Stříletí a jezdití na koni neuměli nadšení obilní kupci Melbournští, jako neuměli nadšení písaři cheapsidští. Dobře stříletí a jezdití uměli lidé, kteří byli dobře naučení stříletí a jezdití v kázni stálého vojska evropské velmoci. Zajisté kolonisté byli tak udatní a silní, jako kteříkoli jiní průměrní běloši. Zajisté počínali si čestně. Zde ukázatí mám jen na to, že na podepření této theorie o mladém národě jest nezbytně třeba hájiti, že koloniální síly byly prospěšnější nebo hrdinnější než dělostřelci u Colenso nebo *Fighting Fifth*. A že to by bylo sporno, o tom není a nikdy nebylo ani drobet, ani za mák důkazu.

Podobně učiněn byl pokus, a s ještě menším zdarem, představití literaturu kolonií jako něco svěžího, silného a důležitého. Imperialistické časopisy napořád nás překvapují nějakým geniem z Queenslandu nebo z Kanady, a čeká se od nás, že skrze ně dýchaťi budeme vůně křoví nebo prerie. Zatím však kdo jen poněkud se zajímá o takovou literaturu (a já třeba sám se přiznávám, že jen nepatrně se zajímám o takovou literaturu), ochotně připustí, že po-

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

vidky takových geniův nevoni ničím než tiskařskou černí, a to nikoli nejlepši. Velikým úsilím imperialistické obraznosti anglický lid čte v těchto dílech sílu a novotu. Ale síly a novoty není v nových spisovatelích; síla a novota jsou ve starém srdci anglickém. Kdokoliv je studuje nestranně, pozná, že prvotřídní spisovatelé z kolonií nejsou ani zvlášť noví ve svém tónu a ovzduší, nejen že netvoří nového druhu dobré literatury, ale ani v nějakém zvláštním smyslu netvoří nového druhu literatury špatné. Prvotřídní spisovatelé zemí nových doopravdy jsou téměř na vlas podobní druhotřídním spisovatelům zemí starých. Ovšem oni cítí tajemství divokosti, tajemství křovin, neboť to cítí všichni prostí a poctiví lidé v Melbourne nebo Margatě nebo South St. Pancras. Ale nejupřímněji a nejzdařileji nepíší, když píší s pozadím tajemství pralesa, nýbrž s pozadím, ať výslovným neb líčeným, naší romantické kultury měštácké. Co jejich duše opravdu rozechvívá dobráčkou hrůzou, není tajemství divokosti, nýbrž tajemství dvoukolé bryčky.

Jsou ovšem některé výjimky z této generalisace. Úchvatnou výjimkou jest Olivie Schreinerová, a jistotně výjimkou, jež potvrzuje pravidlo. Olivie Schreinerová jest vášnivá, brilliantní a realistická spisovatelka; ale to vše právě proto, že ani není angličankou. Kmenově jest příbuzna

HERETIKOVÉ

s vlastní Ternierův a Maarten Maartensův — t. j. s vlastní realistů. Literárně jest spřízněna s pessimistickou prósou kontinentu; s romanopisci, jichž i soucit jest ukrutný. Olivie Schreinerová jest jedinou z anglických kolonistů, která není konvencionelní, z té prosté příčiny, že Jižní Afrika jest jedinou anglickou kolonií, která není anglickou a patrně nikdy ani nebude. A ovšem jsou jednotlivé výjimky podružnějšího rázu. Vzpomínám si zvláště některých povídek australských p. Mac Ilwaina, které byly věru mistrné a účinné a které asi z té příčiny nepředstavují se publiku vytrubováním. Ale předložili se moje povšechná sporná otázka nějakému milovníku literatury, nebude se disputovati, rozumí-li se jí. Není pravda, že kolonistní kultura jako celek dává nám, nebo ukazuje nějaké známky, jako by dávala, literaturu, která nás zarazí nebo obnoví. Ať jest dobré pro nás, míti v té věci srdečnou illusi; toť zcela jiná věc. Ať daly kolonie Anglii nové vzněty; já pravím jen, že nedaly světu nové knihy.

Nerad bych, aby se mi ve příčině těchto anglických kolonií neporozumělo. Nepravím o nich nebo o Americe, že nemají budoucnosti nebo že nebudou velikými národy. Odporuji toliko v celku ustálenému modernímu vyjadřování o nich. Popírám jen, že nejsou „povolány“ pro budoucnost. Popírám, že nejsou „povolány“

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

býti velikými národy. Popírám (ovšem), že nic lidského není povoláno býti něčím. Všecky absurdní fysické metafory, jako mladost a stáří, život a umírání, jsou, užije-li se jich o národech, jen pseudovědeckými pokusy, skrytí lidem strašnou svobodu jejich osamělých duší.

Ve příčině Ameriky upozornění za tímto účelem jest naléhavé a podstatné. Amerika zajisté, jako cokoliv jiného lidského, může v duchovním smyslu žítí nebo umíratí, jak se jí líbí. Ale v přítomné chvíli Amerika má potřebí velmi vážně uvažovati nikoliv, jak jest blízko svému narození a počátku, ale jak blízko má k svému konci. Zdali americká kultura jest mladá, toť jen otázka slovní; může však býti velmi praktickou a naléhavou otázkou, neumírá-li. Když jsme zavrhlí, jak jsme zcela jistě učinili po chvilkovém přemýšlení, fantastickou fysickou metaforu, která jest v slově „mládí“, jaký vážný důkaz máme, že Amerika jest silou čerstvou a nikoliv opotřebovanou? Má mnoho lidstva, jako Čína; má mnoho peněz, jako přemožené Kartago nebo umírající Benátky. Jest plna vířivého ruchu a rozčilenosti, jako Athény po svém pádu a všechna řecká města ve svém klesání. Miluje nové věci; ale nové věci vždy milují staří. Mladí lidé čtou kroniky, ale staří čtou noviny. Podivuje se síle a hezkému vzezření; podivuje se třeba mohutné a barbarské kráse svých žen; ale tak

HERETIKOVĚ

činil Řím, když Gothové byli před branami. Všecky tyto zjevy jsou zcela ve shodě se znu-
děností a úpadkem. Jest třé hlavních forem nebo
symbolů, v nichž národ se ukazuje podstatně
šťastným a velikým — hrdinstvím ve vládě, hr-
dinstvím ve zbrani a hrdinstvím v umění. Kromě
vlády, která jest jakoby pravou formou a ztě-
lesněnou duší národa, nejlépe charakterisuje
každého občana jeho umělecké stanovisko vůči
svátkům a jeho morální stanovisko k boji —
to jest, jak pojímá život a jak pojímá smrt.

Podle těchto věčných zkušebných znamení
Amerika nejeví se nikterak zvláště čerstvou a
nedotčenou. Jeví se u všeliké slabotě a malát-
nosti moderní Anglie nebo kterékoliv jiné zá-
padní mocnosti. V politice zabředla zrovna tak
jako Anglie do svůdného oportunismu a ne-
upřímnosti. Ve příčině války a národního sta-
noviska k válce její podobnost k Anglii jest ještě
zřejmější a melancholičtější. Možno říci s hru-
bou určitostí, že v životě silného národa bývají
tři stadia. Nejprve bývá malou mocí a bojuje
s malými mocnostmi. Potom bývá velmocí a
bojuje s velmocemi. Potom jest velmocí a bo-
juje s malými mocnostmi, ale předstírá, že jsou
to velmoci, aby znovu zapálil popel svého býva-
lého rozechvění a marnivosti. Potom nejbližším
stadiem jest státi se též malou mocností. Anglie
ukazovala tento symptom úpadku velmi trapně

KLAM S MLADÝM NÁRODEM

ve válce s Transvaalem ; ale Amerika ještě trapněji ve válce se Španělskem. Tam se ukázal ostřeji a absurdněji než kde jinde ironický kontrast mezi velmi nedbalým výběrem silného řádového vojska a mezi pečlivým výběrem slabého nepřítele. Amerika připojila ke všem svým jiným pozdně římským a pozdně byzantským prvkům prvek karakalovského triumfu, triumfu nad nikým.

Ale když přejdeme k poslednímu zkušebnímu znaku národnosti, k umění a literatuře, jest to skoro strašné. Anglické kolonie nezpłodily velikých umělců ; a to snad dokazuje, že jsou ještě plny mlčenlivých možností a utajené síly. Ale Amerika zplodila veliké umělce. A to jest nejjistějším důkazem, že jest plna tajemné prázdnoty a má v sobě zárodky povšechného konce. Ať američtí geniové jsou čímkoliv, nejsou mladými bohy, stvořujícími mladý svět. Jest umění Whistlerovo bujné, barbarské, šťastné a překotné ? Napouští nás p. Henry James čilým duchem školního chlapce ? Nikoliv ; kolonie nepromluvily ; a jsou v bezpečí. Jejich mlčení jest snad mlčením nenarozeného. Ale z Ameriky vyšel sladký a zarážející hlas, tak neklamný jako hlas umírajícího.

O ROMANOPISCÍCH SPODINOVÝCH A O SPODINÁCH

ZVLÁŠTNÍ ideje vládnou v naší době o pravé povaze nauky o lidském bratrství. Pravou naukou jest něco, čemu my se vším naším moderním humanitářstvím nepříliš jasně rozumíme a co ještě mnohem méně přísně praktikujeme. Není v tom nic zvláště nedemokratického, shodíte-li třeba svého lokaje se schodů. Jest to snad špatné, ale není to nebratrské. V jistém smyslu strčení nebo kopnutí bylo by lze považovati za přiznání rovnosti: stýkáte se se svým sluhou tělo s tělem; udílíte mu téměř privilegium souboje. Není to nic nedemokratického, ač to snad nerozumno, očekávati mnoho od sluhy a býti naplněnu jakýmsi šilným úžasem, když se mu nedostává božského vzrůstu. Není v pravdě nedemokratickým a nebratrským čekati, že lokaj bude více nebo méně božský. Nedemokratické a nebratrské jest říci, jak leckteří moderní humanitáři říkají: „Ovšem

HERETIKOVÉ

dlužno míti zřetel na lidi nižší úrovně.“ Uvážili se všechno všudy, bylo by lze říci, bez nenáležitého přepínání, že opravdově nedemokratický a nebratrský jest obecný zvyk neshazovati lokaje se schodů.

Jen tím, že moderní svět většinou nemá sympathie k vážnému cílení demokratickému, toto tvrzení bude se zdáti leckomu nedosti vážným. Demokracie není filanthropie; ba není ani altruismem neb sociální reformou. Demokracie není založena na soucitu k prostému člověku; demokracie jest založena na úctě k prostému člověku, nebo, chcete-li, na strachu z něho. Nezastává se člověka, protože člověk jest tak ubohý, ale protože jest tak vznešený. Nevycítá tolik všednímu člověku, že není otrokem, jako že není králem, neboť jejím snem bývá vždycky sen první římské republiky, národ králů.

Po pravé republice nejdemokratičtější na světě jest dědičný despotismus. Míním despotismus, ve kterém absolutně není stopy nějakého nesmyslu ve příčině intelektu nebo zvláštní způsobivosti pro to postavení. Rozumný despotism — totiž despotism z volby — jest lidstvu vždy kletbou, poněvadž jím dostává se k otěžím nějaký nadutec, který špatně rozumí a špatně vládne obyčejnému člověku a nadobro nemá pro něho bratrského respektu. Ale nerozumný despotism jest vždy demokratický,

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

poněvadž nastolen jest muž všední. Nejhorší formou otroctví jest tak řečené césarství nebo zvolení nějakého smělého neb stkvělého muže despotou, že se k tomu hodí. Neboť to znamená, že lidé volí representanta ne proto, že je reprezentuje, ale že jich nerepresentuje. Lidé důvěřují prostému muži jako Jiřímu III. nebo Vilémovi IV. protože též jsou prosti a rozumějí mu. Lidé důvěřují prostému člověku, protože důvěřují sobě. Ale lidé důvěřují velikému člověku, protože nedůvěřují sobě. A odtud kult velikých mužů vždy se ukazuje v dobách slabosti neb zbabělosti; neslycháme o velikých mužích leč v době, kdy všichni ostatní jsou drobní.

Dědičný despotism jest tedy v podstatě a pojmu demokratický, poněvadž vybírá z lidstva nazdařbůh. Nehlásá-li, že každý může vládnouti, hlásá něco nejbližší demokratického; hlásá, že někdo může vládnouti. Dědičná aristokracie jest mnohem horší a nebezpečnější, protože pro početnost a mnohonásobnost aristokracie někdy bývá pojímána za aristokracii intelektuální. Někteří její členové budou snad míti mozek, a takto dozajista vznikne v aristokracii sociální aristokracie intelektuální. Ti budou ovládati aristokracii svým intelektem a zemi svou aristokracií. Takto dvojí faleš bude nastolena a milionové obrazů Božích, kteří náhodou pro své ženy a rodiny nejsou ani šlechtici ani lidmi

HERETIKOVÉ

duchaplnými, budou representováni člověkem jako p. Balfour nebo p. Wyndham, protože on jest příliš šlechtický, by slul toliko duchaplným, a právě příliš duchaplný, aby slul jen gentlemanem. Ale i dědičná aristokracie poskytnouti může nějakou náhodou čas od času něco základně demokratického, co jest vlastností dědičného despotismu. Jest zábavno uvážiti, co konservativní důvtipnosti bylo vyplýtváno na obranu sněmovny Lordů lidmi, kteří zoufale se namáhali dokázati, že Sněmovna Lordů sestává z lidí duchaplných. Jest jen jediná opravdově dobrá obrana Sněmovny Lordův, ačkoliv obdivovatelé peerství jsou neobyčejně střizliví, aby jí užili; totiž, že sněmovna Lordů ve svém plném počtu a vlastní síle sestává z hlupáků. Bylo by opravdu dosti dobrou obranou tohoto jinak neobhájitelného tělesa, ukázati, že duchaplní lidé v Obecné Sněmovně, kteří svou duchaplností získali si své moci, konec konců jsou zašachováni průměrným mužem z Lordů, který za svou moc dluží náhodě. Zajisté bylo by mnoho námitek na takové tvrzení, jako třeba, že sněmovna Lordů dávno již není domem lordů, ale domem průmyslníků a finančníků, nebo že většina obyčejné šlechty nehlasuje a tak zůstávají komoru fouňům a odborníkům a hloupým starým pánům s koníčky. Ale v jistých věcech Sněmovna Lordův i přes všecky ty nezdary jest v

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

jistém smyslu reprezentativní. Když třeba všichni peerové se seskupili, aby hlasovali proti Gladstonově druhé předloze zákona o vnitřní správě, ti, kteří pravili, že peerové reprezentují anglický lid, měli úplnou pravdu. Všichni ti milí staří, kteří náhodou se narodili peery, byli v té chvíli a v té otázce přísně protivnou stranou všech těch milých starých, kteří se náhodou narodili chudasy nebo šlechtici střední třídy. Tato sebranka peerův reprezentovala opravdu anglický lid — to znamená, byla poctivá, nevědomá, mdle vzrušená, téměř jednomyslná a zjevně na omylu. Zajisté že racionální demokracie jest lepším výrazem veřejné vůle než náhodná metoda dědičná. Máme-li voliti nějakou demokracii, zvolme demokracii racionelní. Ale třeba-li přijmouti nějakou oligarchii, přijměme oligarchii iracionelní. Pak alespoň budeme spravováni lidmi.

Ale k vlastnímu vytvoření demokracie není potřebí jen demokratického systému nebo demokratické filosofie, ale demokratického citění. Demokratické citění jako základní a nepostradatelné věci většinou, nesnadno bývá v kterýkoli čas vyličiti. Ale jest zvláště nesnadno vyličiti to v našem osvíceném věku, z toho prostého důvodu, že jest zvláště nesnadno nalézt to. Jest to jakýsi instinkt, kterým cítíme, že věci, ve kterých se všichni lidé shodují,

HERETIKOVÉ

jsou nevýslovně bezvýznamny, a všechny věci, ve kterých se rozbíhají — jako pouhé mozky — jsou skoro nevýslovně bezvýznamny. Nejvíce bychom se k tomu přiblížili uvážíce, jak by se nám zdála vhodnou čirá humanita ve chvíli nějakého otřesu neb smrti. Při nějakém vzrušujícím objevu řekli bychom: „Tu pod pohovkou leží mrtvý.“ Neřekli bychom asi: „Tu pod pohovkou leží mrtvý pozoruhodné osobní ušlechtilosti.“ Řekneme: „Tam padla žena do vody.“ Neřekneme: „Tam padla vysoce vzdělaná žena do vody.“ Nikdo neřekne: „Tam v naší zelnici leží ostatky jistého duchaplného myslitele.“ Nikdo neřekne: „Nepospíšíte-li si a nezadržíte-li ho, skočí ten muž velmi jemného hudebního sluchu s toho srázu.“ Ale toto cítění, které my všichni máme ve spojení s věcmi jako narození a smrt, jest některým lidem vrozeno a trvalé ve všech obyčejných dobách a na všech obyčejných místech. Bylo vrozeno sv. Františku z Assisi. Bylo vrozeno Waltu Witmanovi. Nemožno snad očekávat, že by v této zvláštní a vzácné míře proniklo celou společnost neb celou civilisaci; ale některá společnost má ho snad mnohem více než jiná, jedna civilisace mnohem více než druhá. Žádná pospolitost neměla ho možná nikdy tolik, jako ranní Františkáni. Žádná pospolitost neměla ho možná nikdy tak málo jako naše.

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

V naší době všechno, pečlivě zkoumáno, má tento ráz základně nedemokratický. V náboženství i v morálce povinni jsme připustiti, abstraktně připustiti, že hříchy tříd vzdělaných jsou tak veliké, ba možná větší, jako hříchy chudých a nevědomých. Ale v praxi velikým rozdílem mezi etikou středověkou a naší jest, že naši shrnují pozornost na hříchy, které bývají hříchy nevědomého, a prakticky popírají, že hříchy, které jsou hříchy vzdělaných, hříchy ani nejsou. Vždy mluvíme o hříchu nestřídmého pití, poněvadž jest zcela zřejmo, že hojnější jest u chudých než u bohatých. Ale vždy popíráme, že není ničeho takového jako hřích pýchy, poněvadž by bylo zcela na snadě, že bohatý více jím hřeší než chudý. Vždy býváme hotovi prohlásiti světce nebo prorokem vzdělance, který chodí do chudých domků udílet laskavé rady nevzdělanému. Ale středověký pojem světce nebo proroka byl něčím zcela jiným. Středověký světec nebo prorok byl člověk nevzdělaný, který chodil do velikých domů dávat vzdělanému laskavé rady. Staří tyrani měli dosti opovážlivosti, aby olupovali chudého, ale neměli tolik opovážlivosti, aby jim kázali. Šlechtic utlačoval chudinu; ale chudasi napomínali šlechtice. A zrovna tak, jako jsme nedemokratičtí ve víře a v morálce, touž povahou našeho chování v takových věcech jsme nedemokratičtí v tónu naší praktické po-

HERETIKOVÉ

litiky. Dostatečným důkazem, že nejsme slátem podstatně demokratickým, jest to, že býváme zvědaví, co si počneme s chudými. Kdybychom byli demokrati, byli bychom zvědaví, co si chudí počnou s námi. U nás vládnoucí třída vždy si říká, „Jaké zákony vydáme?“ V státě čistě demokratickém by se vždy říkalo, „Jakých zákonů můžeme poslouchati?“ Státu čistě demokratického možná že nikdy ani nebylo. Ale i feudální věkové byli v praxi tolik demokratičtí, že i feudální potentát věděl, že zákony, jež vydal, zcela určitě mohou se obrátiti i na něho. Jeho perň bylo by mu vyškubáno za porušení zákona přepychového. Jeho hlava byla mu uříznuta za velezrádu. Ale moderní zákony bývají skorem vždy zákony na postižení třídy ovládané, ale nikoli vládnoucí. Máme koncessní zákony na hospody, ale nemáme zákonů na přepych. To jest, máme zákony proti svátečnosti a pohostinství chudých, ale nemáme zákonů proti svátečnosti a pohostinství boháčů. Máme zákony proti blasfemii — to jest proti jistému hrubému a urážlivému mluvení, v kterém jen nešlechtěný a ledajaký člověk si asi libuje. Ale nemáme zákonů proti heresi — t. j. proti intelektuálnímu otravování všeho lidu, ve kterém se patrně jen zámožnému a vynikajícímu muži daří. Aristokracie není zlou tím, že tíhne k tomu, by uvalila na ostatní tresty nebo snášení něčeho trapného;

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

aristokracie jest zlá tím, že vkládá vše v ruce třídy lidí, kteří mohou vždy uvaliti na ostatní, co na ně samy nikdy nedolehne. Zda to, co uvalují, jest, v jejich mínění, dobré nebo špatné, v tom budou stejně frivolní. Žalobou na vládnoucí třídu moderní Anglie ani dost málo není to, že jest sobecká; libo-li vám, nazveťe si anglické oligarchy příliš fantasticky nesobeckými. Žalobou na ně jest prostě to, že dávajíce zákony pro všechny, sami sebe vždy pomíjejí.

Jsmo tudíž nedemokratičtí v našem náboženství, jak dokazuje naše usilování o „povznesení“ chudých. Jsme nedemokratičtí ve své vládě, jak dokazuje naše naivní snažení, bychom jim vládli dobře. Ale na prvním místě jsme nedemokratičtí v naší literatuře, jak dokazuje záplava románů o chudých a vážných studií chudého, jež se vylévá měsíčně z našich nakladatelstev. A čím „modernější“ kniha, tím větší jistota, že jest prázdna demokratického citění.

Chudý jest člověk, který nemá mnoho peněz. To se zdá snad prostou a ne nezbytnou definicí, ale před tváří veliké massy moderní skutečnosti i fikce zdá se velmi nezbytnou; většina našich realistův a sociologů mluví o chudém, jako by byl mořský polyp nebo kajman. Není o nic více potřebí studovati psychologii chudoby nežli studovati psychologii hněvivosti nebo psychologii marnivosti nebo psychologii smyslnosti. Člověk

HERETIKOVÉ

by měl poněkud znáti dojmy člověka uraženého nikoliv sám jsa uražen, ale jsa prostě člověkem. A měl by poněkud znáti dojmy chudého člověka nikoli jsa chud, ale jsa pouhý člověk. Proto mojí výčitkou každému spisovateli, definujícímu a vylučujícímu chudobu, bude, že on svou látku studoval. Demokrat byl by si ji představil.

Mnoho krutých věcí bylo řečeno o náboženském navštěvování pokoutních míst i o politickém neb sociálním takovém brlohářství, ale jistě nejopovržlivější ze všech jest brlohářství umělecké. O náboženském horlivci alespoň lze se domnívati, že se zajímá o takového pokoutního hokynáře proto, že jest člověk; politik se v jistém nejasném a převrtnutém smyslu zajímá o hokynáře, protože jest měšťan; jen ubohý spisovatel zajímá se o hokynáře čistě proto, že jest hokynář. Přece však, pokud jen hledá dojmů, nebo jinými slovy, pokud chce kopírovati přírodu, jeho práce jest byť i smutná, přece poctivá. Ale když se namáhá ukázati, že ličí duchovní podstatu hokynářovu, jeho mdlé neřesti a jeho vzácné ctnosti, tehdy dlužno mu namítnouti, že to, čeho se domýšlí, jest absurdní; dlužno mu připomenouti, že jest žurnalistou a ničím jiným. Má mnohem méně psychologické autority než hloupoučký missionář. Neboť on jest v doslovném i přeneseném smyslu journalist, kdežto missionář jest éternalista. Missionář aspoň se

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

domýšlí, že má pochopení osudu člověka na vše časy; žurnalista si osobuje jen pochopení to ode dne ke dni. Missionář přichází říci chudému, že jest v témže stavu se všemi lidmi. Žurnalista přichází říci jiným lidem, jak odlišný jest chudý od každého jiného.

Míní-li romány ze spodního světa, jako romány p. Arthura Morrisona nebo nadmíru dovedné romány p. Somerset Maughama býti sensačními, mohu jen říci, že jest to vznešený a rozumný cíl a že ho dosahují. Sensace, ořez obraznosti, jako styk se studenou vodou, vždy bývá něčím dobrým a rozveselujícím; a bezpochyby lidé budou vždy vyhledávat této sensace (mezi jinými formami) ve formě studia zvláštních groteskností odlehlých nebo cizích lidí. Ve 12. stol. lidem dostávalo se této sensace četbou o lidech psohlavých v Africe. V 20. století se jim toho dostalo četbou o Burech s vepřími hlavami v Africe. Lidé dvacátého století byli jistotně, dlužno to připustiti, lehkověrnější z obou. Neboť není zaznamenáno o lidech dvacátého století, že by byli organisovali krvavou křížádu za tím jediným účelem, aby zjinačili zvláštní útvar hlav Afričanů. A možno jest, a snad v plné platnosti, že od té doby, co všechny ty obludy lidových bájí vybledly, jest potřeba, bychom měli ve své belletrii obraz strašných vlasatých tvorů z východních okresů londýnských,

HERETIKOVÉ

jen aby se v nás udržoval na živu bázlivý a dětský podiv pro nynější zvláštnosti. Ale Středověk (s mnohem zdravějším rozumem, než by nyní bylo v módě připustiti) měl přírodní vědu v jádru za jakousi kratochvíli; vskutku důležitou byla jim duše. Proto ač znali psohlavce přírodovědecky, nehlásali, že znají psohlavce psychologicky. Nehlásali, že v sobě obrazy ducha psohlavého člověka, že sdílejí jeho nejjemnější taje nebo chápou jeho nejsvrchovanější myšlení. Nepsali románů o polopsích tvorech, přičítajíce jim všechny nejstarší chorobnosti a nejnovější koníčky. Jest přípustno představovati lidi obludami, chceme-li čtenáře rozřehtati; a rozřehtati člověka bývá vždy křesťanským skutkem. Ale není přípustno představovati lidi, jako by sami sebe měli za obludy anebo jako by sami sebe rozřehtávali. Úhrnem, naše spodinová prósa jest zcela uhájitelna jako estetický román; jest však neuhájitelna jako duchovní skutečnost.

Jedna ohromná překážka vadí aktualitě této prósy. Lidé, kteří ji píší, a lidé, kteří ji čtou, jsou lidé ze středních tříd nebo z vyšších tříd; alespoň z těch, kteří slovou neurčitě třídami vzdělanými. Pročež to, že tam líčen život, jak jej pojímá člověk vzdělaný, jest důkazem, že nemožno, by tam byl život, jak nevzdělaný člověk jej žije. Boháči píší historky o chudých a líčí je, jak mluví

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

hrubou neb těžkou neb sípavou výslovností. Ale kdyby chudí psali romány o vás nebo o mně, líčili by nás mluvícími poněkud absurdně pronikavým a strojeným hlasem, jaký slýcháme jen od vévodkyně v tříaktové frašce. Spodinový romanopisec získává celého svého efektu tím, že některá podrobnost jest čtenáři cizí; ale ta podrobnost přirozenou povahou věcí nemůže býti cizí sama sebou. Nemůže býti neznáma duši, kterou spisovatel, jak prohlašuje, studuje. Spodinový romanopisec získává svých efektů tím, že líčí špinavou továrnu i špinavou krčmu v šedé mlze. Ale člověk, kterého mní studovati, nezbytně zakouší zrovna téhož rozdílu mezi továrnou a krčmou, jako člověk střední vrstvy mezi pozdní večerní službou v kanceláři a večerí u Paganiho. Spodinový romanopisec zůstává na tom, že vyznačuje, že oku jeho zvláštní třídy oškrd jeví se špinavým a cínový džbáněk také špinavým. Ale muž, kterého mní studovati, vidí rozdíl mezi nimi zrovna tak, jako příručí krámský vidí rozdíl mezi účetní knihou a nějakým „luxusním vydáním.“ Temnosvit života jest nenávratně ztracen; neboť nám prudká světla a stíny splynuly v šed. Ale prudká světla a stíny prudké nejsou šedí v tomto životě o nic více než v některém jiném. Opravdově tedy vyjádření radosti chudého uměl by ten, kdo by též uměl je sdíleti. Zkrátka, tyto knihy nepodávají psychologie chudoby. Po-

HERETIKOVÉ

dávají psychologii blahobytu a kultury, když jest uvedena ve styk schudobou. Neličí stavu spodin. Jsou jen velmi ponurým a hrozným líčením stavu těch, kteří tam očmuchávají.

Mohli bychom dáti nesčíslných ukázek podstatné nesympatičnosti a nelidovosti těchto realistických spisovatelů. Ale snad nejprostší a nejzřejmější ukázkou, již bychom mohli uzavříti, jest pouhý fakt, že ti to spisovatelé jsou realističtí. Chudí mají mnoho jiných chyb, ale aspoň nikdy nejsou realističtí. Chudí jsou v kořeni melodramatičtí a romantičtí; chudí vesměs věří ve vysoké morální plýtkosti a pravidla krasopisových sešitů; toť asi výsledným smyslem velikého rčení: „Blahoslaveni chudí.“ Blahoslaveni jsou chudí, neboť oni vždy utvářejí nebo snaží se utvářeti život jako hru z Adelfského divadla. Někteří dětinní výchovníci a filantropové (neboť i filantropové mohou býti dětinní) vyslovili vážný úžas, že davům milejší jsou shillingové napínavé romány nežli vědecká pojednání a milejší melodramata než hry problémové. Důvod jest velmi prostý. Realistický příběh jest jistě umělečtější než melodramatický. Milujete-li svižný děj, jemné proporce, jednotu uměleckého ovzduší, příběh realistický plně předčí melodrama. Co do světla, záření a ornamentiky, realistický příběh plně předčí melodrama. Ale melodrama aspoň v jednom nesporně předčí realistický příběh. Me-

O ROMANOPISCÍCH SPODIN

lodrama jest mnohem podobnější člověku, a zejména chudému. Jest sice banální a velmi ne-umělecké, když chudá žena v lidovém divadle řekne: „Myslíte, že prodám svoje dítě?“ Ale chudé ženy v Bathersejské třídě říkávají „Myslíte, že prodám svoje dítě?“ Řeknou to v každé vhodné chvíli; uslyšíte to mručeři nebo žvatlati po celé délce ulice. Jest to dramatická velmi ošumělá a mdlá (ne-li nic jiného), když dělník postaví se před svého pána a řekne: „Já jsem člověk.“ Ale dělník říká „Já jsem člověk“ dvakrát třikrát denně. Jest sice možná mrzuto, slyšení chudé lidi melodramatickými za rampou jeviště; ale to tím, že vždy možno slyšení je melodramatickými venku na ulici. Zkrátka jest-li melodrama nudno, jest nudno proto, že jest příliš věrné. Poněkud týž problém jest v povídkách o školních dětech. Páně Kiplingův „Stalky & Comp.“ jest mnohem zábavnější (mluvíte-li o zábavnosti) než nebožtíka děkana Farrara „Erik, čili krok za krokem.“ Ale „Erik“ jest nezměřitelně podobnější opravdovému školáckému životu. Neboť opravdový život školácký, opravdové mládí, jest plno věcí, jichž pln jest Erik — floutkovství, jalové zbožnosti, hloupého hřešení, slabé, ale ustavičné snahy o hrdinství, slovem, melodrama. A chceme-li položiti pevný základ k nějakým úsilím o to, by se pomohlo chudým, nestaňme se realisty a nehleďme na ně z vnějšku. Buďme melodrama-

HERETIKOVÉ

matičtí a hledme na ně z vnitřa. Romanopisec
ať nevytahuje svého notesu a neříká: „Já jsem
znalec.“ Nikoliv, ať napodobí dělníka z lidové hry.
Ať si udeří na hrud' a řekne: „Já jsem člověk.“

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY O DŮLEŽITOSTI ORTHODOXIE

ZDA lidský duch může pokračovati čili nic, jest otázkou příliš málo přetřásanou, neboť nic není nebezpečnějšího než založiti naši sociální filosofii na nějaké theorii, o které disputovati možno, ale o které se ještě nedisputovalo. Ale uznáme-li, pro argument, že bylo v minulosti nebo bude v době příští něco takového jako vzrůst nebo zdokonalování lidského ducha samého, vždy trvá ostrá námitka, kterou lze postaviti proti modernímu poněti o tomto zdokonalování. Chybou moderní ideje o duchovním pokroku jest, že bývá v souvislosti s trháním pouť, vymýcováním mezníků, zavrhováním dogmat. Ale jest-li něco takového jako vzrůst ducha, nezbytně znamená vzrůst do určitějších a určitějších přesvědčení, do větších a větších dogmat. Lidský mozek jest stroj na přicházení k závěrům; nemůže-li přijíti k závěrům, zrezavěl. Slyšíme-li o někom, že jest příliš povýšeného du-

HERETIKOVÉ

cha, aby věřil, má to téměř ráz rozporu ve výrazech. Toť jako slyšeti o hřebíku, který byl příliš dobrý, aby přirazil koberec; nebo o zástrčce, která byla příliš silná, aby zastrčila dveře. Člověka možno stěží definovati, podle mínění Carlylova, jako zvíře dělající nástroje; mravenci a bobři a leckterá jiná zvířata dělají nástroje, v tom smyslu, že vytvářejí jakýsi aparát. Člověka možno definovati jako zvíře vytvářející dogmata. Poněvadž vrství nauku na nauku a závěr na závěr, aby zbudoval nějaký strašný systém filosofický nebo náboženský, stává se v jediném oprávněném smyslu, na který se výraz ten hodí, čím dál lidštějším. Když pouští nauku za naukou ve zjemnělém skepticismu, když odmítá přimknouti se na nějaký systém, když praví, že přerostl definice, když ve své fantasii zasedne jako Bůh, nedrže se žádné formy víry, ale jen rozjímavě pozoruje všechny, pak ponenáhlu klesá zpět v mlhavost těkavých zvířat a v nevědomost trávy. Stromy nemají dogmat. Řepa jest neobyčejně snášlivá.

Jest-li tedy, opakují to, nějaký duchovní pokrok, nezbytně třeba, aby to byl pokrok v stavbě definitivní filosofie životní. A nezbytně jest tato životní filosofie správná a ostatní filosofie jsou falešny. Leč o všech nebo skorem o všech schopných spisovatelích moderních, které jsem stručně studoval v této knize, speciálně a příjemně pravda jest to, že každý z nich má kon-

ZAVĚREČNÉ POZNAMKY

struktivní a affirmativní hledisko a že je pojmají vážně a že i od nás žádají, bychom je pojímali vážně. Na p. Rudyardu Kiplingovi není nic pokrokového jen skepticky. Není ani dost málo bezbarvé snášelivosti na p. Bernardu Shawovi. Pohanství p. Lowes Dickinsonovo jest přísnější než nějaké křesťanství. I opportunism p. H. G. Wellsův jest dogmatictější než idealism kohokoliv jiného. Kdosi, tuším, si stýskal do Mathew Arnolda, že se stává dogmatickým jako Carlyle. On odpověděl: „Toť možno, ale přehlížíte jeden zřejmý rozdíl. Já jsem dogmatický a mám pravdu, a Carlyle jest dogmatický a mýlí se.“ Silný humor této poznámky nesmí nám zastíratí její věčné vážnosti a jejího zdravého rozumu; nikdo by neměl psáti, ba ani promluvíti, dokud si nemyslí, že on má pravdu a že jiný jest v bludu. Podobně i já tvrdím, že jsem dogmatický a mám pravdu, kdežto p. Shaw jest dogmatický a mýlí se. Ale teď jde mi hlavně o to, bych dokázal, že z valné části tiito spisovatelé, o nichž jsem hovořil, s nejjasnějším vědomím a největší odvahou představují se jako dogmatisté, jako zakladatelé systému. Ať třebaš na p. Shawovi mne zajímá nejvíce to, že p. Shaw nemá pravdu. Ale též jest jisto, že p. Shawa na něm samém zajímá to, že p. Shaw má pravdu. Ať p. Shaw nemá u sebe nikoho než sebe; ale on nemá na zřeteli sám sebe. Má na zřeteli universální církev, již sám jest jediným údem.

HERETIKOVÉ

Dva typičtí geniové, o kterých jsem se zde zmínil a s jichž jmény jsem začal tuto knihu, jsou velmi symboličtí, byť jen tím, že ukázali, že nejděvější dogmatisté mohou býti nejlepšími umělci. V ovzduší *fin de siècle* každý volal, ať literatura jest volna všech při a ethických kred. Umění mělo podávati jen vzácnou tvorbu uměleckou, a tónem těch dní speciálně bylo, žádati stkvělých her a stkvělých krátkých povídek. A když se jim jich dostalo, dostalo se jim jich od několika moralistů. Nejlepší krátké povídky byly napsány od muže, který se snažil kázati imperia-
lism. Nejlepší hry byly napsány mužem, který ká-
zal socialism. Všecko umění vyjímalo se tiťerně a nechutně vedle umění, které bylo podružným plodem propagandy.

Důvod jest arci velmi prostý. Kdo jest moudrý na velikého umělce, bude též dosti moudrý, na filosofa. Nemožno, by někdo měl energii k tvorbě dobrého umění a neměl zároveň energie překročiti hranice umění. Malý umělec spokojí se uměním, veliký umělec nespokojí se ničím vyjma vším. Tak shledáváme, že když opravdové síly, ať dobré nebo špatné, jako Kipling a G. K. S. vstupují v naši arénu, přinášejí ne-
toliko zarážející a podmaňující umění, ale zarážející a podmaňující dogmata. A také více mají na zřeteli a přejí si, abychom i my měli na zřeteli jejich zarážející a podmaňující dogmata než je-

ZAVĚREČNĚ POZNÁMKY

jich zarážející a podmaňující umění. Pan Shaw jest dobrý dramatik, ale více než čímkoliv jiným přeje si býti dobrým politikem. Pan Rudyard Kipling božským rozmarem a přirozenou genialitou jest nekonvenční básník; ale více než nevím čím jiným přeje si býti básníkem konvenčním. Přeje si býti básníkem lidu, kostí z jejich kostí a masem z jejich masa, rozumějícím jejich prvo počátkům, oslavujícím jejich určení. Rád by byl Poeta Laureatus, což jest žádost na výsost rozumná a čestná a lidovým duchem prodchnutá. Když mu bohové byli dali originalitu — to jest nesouhlas s jinými — žádá si božsky souhlasiti s nimi. Ale ze všech nejokatěji, okatěji myslím, ještě než na obou předchozích, viděti to na p. H. G. Wellsovi. Ten začal jakýmsi bláznivým dětstvím čirého umění. Začal tím, že tvořil nové nebe a novou zemi, s týmž neodpovědným instinktem, s jakým se kupuje nová vázanka nebo kytička za kabát. Začal tím, že si pohrával hvězdami a soustavami, aby vytvořil efemerní anekdoty; vraždil vesmír pro vtip. Od té doby více a více vážněl a byl, jako lidé víc a více vážnějící, čím dál tím omezenější. Mluvíval frivolně o soumraku bohův; ale mluví vážně o londýnském omnibusu. Vedl si nedbale v „Časovém Stroji“, neboť tam běželo jen o osud veškerenstva; ale vede si pečlivě, ba opatrně, v „Lidstvu tvořícím“, neboť tam běží o pozítřek. Začal s koncem světa,

HERETIKOVÉ

a to bylo snadno. Teď postoupil k začátku světa, a to jest nesnadno. Ale hlavní závěr všeho toho jest týž jako v ostatním. Lidé, kteří byli silnými umělci, realistickými umělci, nekompromisními umělci, konec konců obrátili a píší „s účelem.“ Dejme tomu, že by nějaký chladný a cynický umělecký kritik. umělecký kritik plně proniklý přesvědčením, že umělci jsou největší, když jsou nejčirěji umělečtí, dejme tomu, že by nějaký obratný zastance humánní esthetiky, jako pan Max Beerbohm, nebo kruté esthetiky jako pan W. E. Henley, mžikl okem po celé literatuře románové, jež byla novou roku 1895, a byl by požádán, aby vybral tři nejsilnější a nejslibnější a nejoriginelnější umělce a umělecká díla; myslím, že nejjistěji by byl řekl, že pro jemnou uměleckou smělost, pro pravou uměleckou delikátnost nebo pro záblesk pravé novoty v umění, věcmi zaujímajícími první místo byly by „Vojáková trojka“ od p. Rudyarda Kiplinga, „Válka a člověk“ od p. Bernarda Shawa a „Časový stroj“ od muže řečeného Welsa. A ti to všichni tři ukázali se zakořeněnými didaktiky. Vyjádřete to, chcete-li, řečením, že potřebujeme-li nauk, půjdeme k velikým umělcům. Ale jest jasno, pohlédneme-li na to psychologicky, že to není tvrzení správné. Správné tvrzení jest, že hledáme-li umění snesitelně svěžího a smělého, třeba jíti k doktrinářům.

ZAVĚREČNÉ POZNAMKY

Uzavíraje tuto knihu, požádal bych nejprve a nejpředněji, aby mužové takoví jako tito, o kterých jsem mluvil, neuráželi se, když jsou pojímáni za umělce. Nikdo nemá pražádného práva, by se dílem p. Bernarda Shawa jediné těšil; mohl by zrovna tak se těšiti, vtrhnou-li Francouzi do jeho vlasti. Pan Shaw píše, buď aby nás přesvědčil nebo aby nás rozvzteklil. Nikdo nemůže býti Kiplingovec, není-li politik, a to imperialistický politik. Jest-li nám někdo milý, tím měl by nám býti milý, co miluje sám. Přesvědčuje-li nás, měl by nás přesvědčovati svými přesvědčeními. Nenávidíme-li některé básně Kiplingovy pro její vášnivou tendenci politickou, nenávidíme jí z téhož důvodu, pro který básník ji miloval; nelíbí-li se nám pro své názory, nelíbí se nám pro nejlepší ze všech možných důvodů. Přejde-li někdo do Hyde Parku kázat, jest přípustno vypískati ho; ale jest nezdvořilo tleskati mu jako tančícímu medvědovi. A umělec jest jen tančícím medvědem vůči nejvšednějšímu muži, který mní, že má něco říci.

Jest jistá třída moderních spisovatelů a myslitelův, kterých nelze zcela přehlédnouti v této otázce, ačkoliv zde není místa, bychom se jimi dlouho zabývali, a bylo by to, abych přiznal pravdu, hlavně jejich zlehčením. Mním ty, kteří se přesmykují přes všechny ty propasti a usmírují všechny ty války, mluvíce o „stránkách pravdy“.

HERETIKOVÉ

řikajíce, že umění Kiplingovo představuje jednu stránku pravdy a umění Williama Watsona druhou; umění p. Bernarda Shawa jednu stránku pravdy, umění p. Cunninghama Grahama druhou; umění p. H. G. Wellsa jednu stránku, umění p. Coventry Patmorea (prý) druhou. Chci zde jen říci, že to zdá se mi vyfáčkou, která ani nepotřebovala duchaplně se maskovati slovy. Mluvíme-li o něčem jako o stránce pravdy, jistě se domýšlíme, že víme, co pravda jest; zrovna tak jako mluvíme-li o zadní noze psí, domýšlíme se, že víme, co jest pes. Pohříchu však filosof, mluvící o stránkách pravdy, obyčejně též se táže: „Co jest pravda?“ Často i popírá existenci pravdy nebo říká, že lidským rozumem jest nepostižna. Jak tedy pozná její stránky? Nechtěl bych býti umělcem, který by přinesl staviteli architektonickou skizzu řka: „Toto jest jižní strana villy Mořské Vyhlídky. Villa Mořská Vyhlídka ovšem neexistuje.“ Ba ani by se mi valně nechtělo vysvětlovati, za takových okolností, že villa Mořská Vyhlídka snad existuje, ale jest lidským rozumem nemyslitelna. Ani bych nechtěl býti tím hudlářským a absurdním metafysikem, hlásajícím, že jest schopen viděti všude stránky pravdy, které není. Zajisté, jest zcela patrné, že jsou pravdy v Kiplingovi, že jsou pravdy v Shawovi nebo Wellsovi. Ale míra, do které můžeme jich postřehnouti, závisí přísně na tom, pokud

ZAVĚREČNÉ POZNÁMKY

máme v sobě určité ponětí o tom, co jest pravda. Jest směšno domnívatí se, že čím jsme skeptičtější, tím více ve všem vidíme dobrého. Jest jasno, že čím jsme jistější o tom, co jest dobré, tím více dobrého ve všem uvidíme.

Přimlouvám se tedy za to, bychom s těmito muži souhlasili nebo nesouhlasili. Přimlouvám se, bychom s nimi souhlasili aspoň v tom, bychom měli nějakou abstraktní víru. Ale vím, že vládne v moderním světě mnoho neurčitých námitek proti abstraktní víře, a cítím, že se nedostaneme dále, dokud některých z nich se nedotknu. První leží na snadě.

Obecná nedůvěra dnešní k osvojení abstraktních přesvědčení vznikla z jakéhosi mínění, že extrémní přesvědčení, zejména o věcech kosmických, vysvětlují se v minulosti tím, čemu se říká bigoterie. Ale pouhý drobet přímé zkušenosti rozptýlilo tato mínění. Ve skutečném životě nejbigotnějšími jsou lidé, kteří přesvědčení vůbec nemají. Ekonomisté školy manchesterské, kteří nesouhlasí se socialismem, berou socialism vážně. Ale mladík v Bond Street, který neví, co socialism jest, a tím méně, zda s ním souhlasí, jest zcela jist, že ti braši socialisté tropí hluk o ničem. Kdo chápe filosofii kalvinistickou tolik, aby s ní souhlasil, povinen jest rozuměti filosofii katolické, aby jí odporoval. Jen mlhavý člověk

HERETIKOVĚ

moderní, který ani neví jistě, co jest pravda, ví zcela jistě, že Dante se mýlil. Vážný odpůrce Latinské Církve v historii právě když ukazuje, že plodila veliké hanebnosti, povinen jest věděti, že plodila veliké světce. Jen chytrácký bankovník, neznající žádné historie a nevěřící v žádné náboženství, přece jest dokonale přesvědčen, že všichni kněží jsou taškáři. Člen Armády Spásy u brány do Hyde-Parku jest snad bigotní, ale není příliš bigotní, aby z obecného příbuzenství lidského netoužil po dandym na kostelní promenádě. Ale dandy na kostelní promenádě jest tak bigotní, že netouží po Armádníku u brány do Hydeparku. Bigoterii možno zhruba definovati jako vztek lidí, kteří nemají žádných mínění. Jest to odboj toho mlhavého množství lidí, jichž ideje jsou nejvýše neurčity, proti ideám určitým. Bigoterii bylo by lze nazvati zděšujícím běsněním lhostejného. Toto běsnění lhostejného jest vpravdě strašné; to přivodilo všechna příšerná a dalekosáhlá pronásledování. V tom poměru těmi, kteří kdy pronásledovali, nebyli lidé všímaví; těch nebylo dosti hojně. Ti, kteří si nevšíмали, naplnili svět ohněm a utiskováním. Ruce lhostejného zapalovaly hranice, ruce lhostejného napínaly skřípec. Vznikla sice některá pronásledování z útlaku vášnivě jistoty, ale těch nezpůsobila bigoterie, nýbrž fanatism — něco velmi

ZAVĚREČNÉ POZNÁMKY

nelhostejného a poněkud podivuhodného. Bigoterie byla v jádru vždy rozpínající se všemohoucnost lidí bez zájmu, zdeptávající ty, kteří mají zájem, v temnotě a krvi.

Jsou však lidé, kteří do možných nebezpečí dogmatu zaryli se hlouběji než tito. Leckteří mají dojem, že silné filosofické přesvědčení nepřivozuje sice (jak pozorují) toho tupého a v jádru frivolního stavu, který nazýváme bigotérií, ale že způsobuje jisté ulpění na něčem, zveličení toho donesmírného rozpětí a morální netrpělivost, pro něž bychom se shodli na názvu fanatismu. Právě zkrátka, že ideje jsou nebezpečny. V politice třebať tvrdí se s poukazováním na muže jako p. Balfour, nebo na muže, jako p. John Morley, že bohatství ideové jest nebezpečno. Právě nauky o této věci však také jistě není snadno stanovit. Ideje jsou nebezpečny, ale nejméně nebezpečny jsou tomu, kdo je má. On jest s nimi spřátelen a pohybuje se mezi nimi jako krotitel lvů. Ideje jsou nebezpečny, ale nejnebezpečnější jsou tomu, kdo jich nemá. Kdo nemá idejí, tomu první idea vrazí se do hlavy jako víno do hlavy abstinentovy. Jest obecným bludem, myslím, mezi radikálními idealisty mé vlastní strany a periody, namlouvatí, že finančníci a lidé záležitostí jsou říši nebezpečím, poněvadž jsou tak špinaví nebo tak materialističtí. Zatím v pravdě

HERETIKOVÉ

finančníci a lidé obchodní jsou říši nebezpečím proto, že jsou schopni býti sentimentálními vůči každému sentimentu a ideálními vůči každému ideálu, který shledávají důležitým. Zrovna tak jako jinoch, který nevěděl mnoho o ženách, snadno v nějaké ženě uvidí Ženu, i tito praktičtí muži, nezasvěcení do věcí, vždy jsou náchylni mysliti, ukáže-li se něco ideálem, že jest to Ideál. Mnozí třebaš upřímně družili se k Cecilu Rhodesovi proto, že měl vidění. Zrovna tak dobře mohli se družiti k němu, že má nos; člověk bez jakéhokoli snu o dokonalosti jest právě tolik obludou jako člověk bez nosu. Říkává se o takovém zjevu, téměř vroucím šepotem: „Ten ví, kam míří“, což jest zrovna takové, jako by stejně vroucím šepotem se řeklo: „Ten smrká svým nosem“. Lidská přirozenost prostě neobstojí bez nějaké naděje neb nějakého cíle; jak zdravý Starý Zákon pravdivě řekl, kde není vidění, národ hyne. Ale právě proto, že ideál jest člověku nezbytný, člověk bez ideálů jest v trvalém nebezpečí fanatismu. Nic tak člověka neotvírá náhlému a neodolatelnému návalu nerovnovážného vidění, jako pěstění sklonů záležitostních. My všichni známe hranaté muže záležitostí, kteří myslí, že země jest plochá nebo že p. Krüger stál v čele veliké vojenské despotie nebo že lidé jsou travožravci, nebo že Shake-

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

speara napsal Bacon. Náboženské a filosofické víry jsou opravdu nebezpečny jak oheň, a nic jim neodejme této krásy nebezpečnosti. Ale jest jen jeden způsob, jak se opravdově uchrániti proti excessivní nebezpečnosti jejich, a to vnořiti se do filosofie a dáti se prosáknouti náboženstvím.

Zkrátka tedy, odmítáme dvojí protivné nebezpečí, bigoterie a fanatismu, bigoterie, kteráž jest přílišným rozptýlením, a fanatismu, který jest přílišnou koncentrací. Pravíme, že lékem člověku bigotnímu jest víra, pravíme, že lékem pro idealistu jsou ideje. Poznatí nejlepší theorie životní a zvoliti nejlepší z nich (totiž k nejlepšímu uspokojení našeho vlastního silného přesvědčení) jeví se nám pravou cestou, abychom se nestali ani bigotními ani fanatiky, ale něčím pevnějším než člověk bigotní a strašnějším než fanatik, člověkem s definitivním míněním. Ale dlužno, aby definitivní mínění po této stránce začínalo základními věcmi lidského myšlení, a tyto nesmějí býti odstrčeny co nezávažné, jako třeba náboženství příliš často v našich dnech bývá odstrkováno co nezávažné. I když máme náboženství za nerozřešitelné, nesmíme ho míti za nezávažné. I když sami nemáme názoru o nejzazších pravdách, jistě cítime, že kdekoliv v člověku takový názor existuje, jest jistotně důleži-

HERETIKOVÉ

tější než cokoliv jiného v něm. Jakmile něco přestává býti nepoznatelno, v té chvíli jest to nevyhnutelno.

Není, myslím, možno pochybovati, že by neexistovala v naší době idea, že jest jaksi omezeno nebo nezávažno, ba i nízko, útočiti na něčí náboženství nebo usuzovati z něho na věci politiky neb ethiky. Právě tak málo možno pochybovati, že by takové obvinění z omezenosti samo nebylo téměř groteskně omezené. Vezměme ukázkou z událostí poměrně běžných: víme všichni, že nebývalo vzácnou, aby někdo byl jmín za haštoše bigoterie nebo tmářství, když nedůvěřoval Japoncům nebo stýskal si na rozmach Japoncův z té příčiny, že Japonci jsou pohané. Nikdo by si nepomyslel, že by bylo něčím zastaralým nebo fanatickým, nedůvěřovati některému národu pro nějaký rozdíl mezi nimi a námi v praksi nebo v politickém ústrojí. Nikomu by se nezdálo bigotním říci o některém lidu: „Nedůvěřuji jejich vlivu, poněvadž jsou protekcionisté.“ Nikdo by nepovažoval za omezenost, říci: „Lituji jejich rozmachu, protože jsou socialisté, nebo manchestersťí individualisté nebo silní přívrženci militarismu a branné povinnosti.“ Na rozdílu mínění o povaze Parlamentu velice záleží; ale na rozdílu mínění o povaze hříchu nezáleží nic. Na rozdílu mínění o tom, co třeba zdaniť, velmi zá-

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

leží; ale na rozdíl mínění o účelu lidského života nadobro nezáleží. Máme právo nedůvěřovati tomu, kdo bydlí v jiném městském okrese; ale nemáme práva nedůvěřovati člověku žijícímu v jiném kosmu. Takováto osvěta jest zajisté nejneosvícenější, jakou si jen možno pomyslit. A bychom se vrátili k větě, již jsem dříve vyslovil, jest to tolik jako říci, že všecko jest důležité vyjma všecko. Náboženství jest přísně něčím, čeho nemožno pominouti — protože zavírá v sobě všecko. Nejroztržitější člověk nemůže dobře si složit věci do cestovního vaku a vaku pominouti. Máme povšechný názor na život, ať chceme nebo nechceme; ten proměňuje, nebo abychom mluvili určitěji, tvoří a objímá vše, cokoli víme neb činíme, ať chceme neb nechceme. Považujeme-li vesmír za sen, považujeme finální otázku za sen. Považujeme-li Vesmír za žert, považujeme kathedrálu Sv. Pavla za žert. Všechno-li jest špatné, povinni jsme věřit (možno-li to), že pivo jest špatné. Všechno-li jest dobré, jsme dohnáni k poněkud fantastickému závěru, že vědecká filantropie jest dobrá. Každý člověk v ulici nezbytně drží metafysický systém a drží jej pevně. Nejzazší možností jest, že jej držel tak pevně a tak dlouho, až jeho existence nadobro zapomněl.

Tato poslední situace jest jistě možná; opravdu, toť situace celého moderního světa. Mo-

HERETIKOVÉ

derní svět jest pln lidí, kteří drží dogmata tak silně, až ani nevědí, že to jsou dogmata. Ba lze říci, že moderní svět, jako jedna pospolitá osobnost, drží se jistých dogmat tak silně, až neví, že to jsou dogmata. Považovalo by se, dejme tomu, za „dogmatické“ v některých kruzích domněle pokrokových, připustili dokonalost nebo zdokonalování člověka na druhém světě. Ale nepovažuje se za „dogmatické“, uznávají dokonalost neb zdokonalení člověka na světě tomto, ačkoliv tato idea pokroku jest zrovna tak nedokázána jako idea nesmrtnosti, a s hlediska racionalistického zrovna tak víře nepodobná. Pokrok právě jest jedním z našich dogmat, a dogma znamená něco, co se nepovažuje za dogmatické. Nebo zase nevidíme nic „dogmatického“ na povznášející, ale jistotně nejvýše zarážející theorii přírodní vědy, bychom sbírali jevy pro samy jevy, byť se zdály tak marnými jako slamky a pápěří. Toť idea veliká a suggestivní, a její užitek snad, chcete-li, dokazuje se sám sebou, ale její užitek jest v abstraktním zcela tak sporný jako užitek z dovolávání se věštek nebo z porad se svatými soškami, jenž prý též sám sebou se dokazuje. Tedy poněvadž nežijeme v kultuře, která by silně věřila ve věštby neb svatá místa, jeví se nám čirými šílenci ti, kteří se vraždili, aby našli hrob Kristův. Ale poněvadž žijeme v kultuře, která věří v toto dogma jevů pro jevy, nevidíme čirými

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

šilenci těch, kteří se zabíjejí, aby našli severní Pól. Nemluvím o výsledném trvalém užitku, vzešlém z křížových výprav i z výprav k Pólu. Míním toliko, že vidíme povrchovou a esthetickou zvláštnost, cqsí úchvatného, na ideji, že lidé překřičují s vojsky celou pevninu, aby dobyli místa, kde kdosi umřel. Ale nevidíme esthetické zvláštnosti a něčeho úchvatného na tom, když lidé umírají v agoniích, aby našli místo, kde nikdo nemůže žít, — místo zajímavé jedině tím, že se považuje za bod styku jakýchsi linií, které neexistují.

Vydejme se tedy na dlouhou cestu a nastupme strašné hledání. Kopejme alespoň a hledejme, až objevíme svá vlastní mínění. Dogmata, kterých opravdově se držíme, jsou mnohem fantastičtější a možná mnohem krásnější než myslíme. Postupem těchto essayí mluvil jsem, obávám se, tu a tam o racionalistech a o racionalismu, a to v utrhačném smyslu. Jsa pln té blahé vůle, jaká přichází při dokonávání každého díla, i knihy, prosím racionalisty, by mi odpustili i to, že jsem je nazýval racionalisty. Není racionalistů. Všichni věříme v pohádky a žijeme v nich. Někteří, s nádhernějším literárním darem, věří v existenci paní oděné sluncem. Někteří, se sprostnějším, potutelným instinktem, jako p. Mac Cabe, věří jen v samo nemožné slunce. Někteří drží se nedokázatelného dogmatu o existenci Boha; někteří

HERETIKOVÉ

stejně nedokázatelného dogmatu o existenci nejbližšího souseda.

Pravdy přecházejí v dogmata, jakmile se o nich začne disputovati. Proto každý, kdo vysloví pochybnost, definuje náboženství. A skepticism naší doby v pravdě neničí věr, spíše je tvoří; dává jim jejich meze a jejich určitou a vyzývavou podobu. My liberálové drželi jsme se kdysi liberalismu jen zlehka jako zásady samozřejmé. Nyní byl oň spor, a držíme se ho vášnivě jako článku víry. My, kteří věříme v patriotismus, kdysi považovali jsme patriotismus za rozumný, i nevalně jsme o něm dále přemýšleli. Nyní víme, že jest nerozumný, i víme, že jest správný. My křesťané ani jsme nikdy neznali velikého filosofického zdravého rozumu, který tkví v tomto tajemném náboženství, leč až protikřesťanští spisovatelé nám naň ukázali. Veliké duchovní boření postupuje dále. Všecko bude popřeno. Všecko stane se se kredem. Jest rozumným tvrzením, popíratí kamení na ulici; bude náboženským dogmatem, jistiti jeho existenci. Jest racionelní thesís, že všichni sníme; mystické zdravé vědomí řekne, že všichni bdíme. Hranice budou se zapalovati na svědectví, že dvě a dvě jsou čtyři. Meče se budou tasiti na důkaz, že listí v létě jest zelené. Bude nám zůstaveno hájiti nejen neuvěřitelných ctností a jistot zdravého lidského života, ale ně-

ZÁVĚREČNĚ POZNÁMKY

čeho ještě neuvěřitelnějšího, tohoto mohutného širého nepochopitelného všehomíru, jenž nám zírá v tvář. Budeme bojovatí za viditelné zázračnosti, jako by byly neviditelný. Budeme hleděti na nemyslitelnou travu a oblohu se zvláštní smělostí. Budeme z těch, kteří uviděli a přece uvěřili.

OBSAH

	Str.
I. ÚVODNÍ POZNÁMKY O DŮLEŽITOSTI ORTHODOXIE	9
II. O DUCHU NEGAGE	21
III. PAN RUDYARD KIPLING A ZMENŠO- VÁNÍ SVĚTA	33
IV. PAN BERNARD SHAW	47
V. PAN H. G. WELLS A OBROVÉ	59
VI. VÁNOCE A ESTHETOVÉ	79
VII. OMAR A POSVÁTNÁ RÉVA	89
VIII. NĚŽNOST ŽLUTÉHO TISKU	99
IX. ROZMARY PÁNĚ GEORGE MOOREOVY	113
X. O SANDÁLECH A PROSTOTĚ	119
XI. VĚDA A DIVOŠI	127
XII. POHANSTVÍ A PAN LOWES DICKINSON	137
XIII. KELTOVÉ A KELTOFILOVÉ	153
XIV. O JISTÝCH SPISOVATELÍCH MODER- NÍCH A ZŘÍZENÍ RODINNÉM	161

XV. O JEMNÝCH ROMANOPISCÍCH A O JEMNÉ TRÍDĚ	177
XVI. PAN MAC CABE A BOŽSKÁ FRIVOLITA	195
XVII. O VTIPU WHISTLEROVĚ	211
XVIII. POBLOUZENÍ S MLADÝM NÁRODEM	223
XIX. O SPODINOVÝCH ROMANOPISCÍCH A O SPODINÁCH	241
XX. ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY O DŮLEŽITOSTI ORTHODOXIE	258